

ESKİŞEHİR İKTİSADİ VE TİCARİ İLİMLER AKADEMİSİ

11/10/78
+
68

TOPLUMSAL YAPI İLE VERGİ YAPILARI ARASINDAKİ
İLİŞKİLER

(Türk Vergi Yapısına İlişkin İstatistikî Bir Model Denemesi) -
1950-1971

(Doktora Tezi)

Fatih İLPELİC
Maliye Kürsüsü Asistanı

T. C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

Eskişehir, 1978

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

BİRİNCİ KONU

TOPLUMBİLİM AÇISINDAN TOPLUM TÜRLERİ İÇERSİNDE TÜRK TOPLUMUNUN YERİ

I. GELENEKSEL TOPLUM	3
II. GEÇİŞ DÖNEMİ TOPLUMU	7
1. Geleneksel Toplumdan Kopuş Dönemi	7
2. Modern Topluma Geçiş (Kalkış Dönemi)	12
III. MODERN TOPLUM	15

İKİNCİ KONU

TOPLUM TÜRLERİNE ÖZGÜ VERGİ YAPILARI İÇERSİNDE TÜRK VERGİ YAPISININ DURUMU

I. TOPLUM TÜRLERİ İLE VERGİ YAPILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ ..	21
1. Geleneksel Toplumların Vergi Yapıları	22
2. Geçiş Dönemi Toplumlarının Vergi Yapıları	24
A. Geleneksel Toplumdan Kopuş Döneminde Ülkelerin Vergi Yapıları	27
B. Modern Döneme Geçiş Aşamasındaki Toplumların Vergi Yapıları	29
3. Modern Toplumların Vergi Yapıları	31
II. TOPLUM TÜRLERİNE ÖZGÜ VERGİ YAPILARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE TÜRK VERGİ YAPISININ DURUMUNUN SAPTANMASI	32
1. Kişi Başına Gelir Düzeyi 1000 Doların Üstünde Olan Ülkeler : Gelişmiş Toplumlar	33
2. Kişi Başına Gelir Düzeyi 1000 Doların Altında Olan Ülkeler : Geleneksel Ve Geçiş Dönemindeki Toplumlar..	35

ÜÇÜNCÜ KONU

TURK VERGİ YAPISININ TARİHSEL GELİŞİMİ

I. DOLAYSIZ VERGİLERDE DEĞİŞİMLER	44
1. Geleneksel Dönemde Dolaysız Vergilerde Değişme	45
2. Geçiş Döneminde Dolaysız Vergilerde Değişme	47
A. Geleneksel Dolaysız Vergilerde Değişme	47
B. Modern Dolaysız Vergilerde Değişme	48
II. DOLAYLI VERGİLERDE DEĞİŞİMLER	53
1. Dış Ticaret Üzerinden Alınan Vergilerde Değişme	54
A. Geleneksel Dönemde Dış Ticaret Vergilerinde	
Değişme	54
B. Geçiş Döneminde Dış Ticaret Vergilerinde Değişme ...	55
a. Geleneksel Toplumdan Kopuş Döneminde Dış	
Ticaret Vergilerinde Değişme	56
b. Modern Döneme Geçiş Aşamasında Dış Ticaret	
Vergilerinde Değişme	58
2. Yurtiçi Dolaylı Vergilerde Değişme	59
A. Geleneksel Dönemde Yurtiçi Dolaylı Vergilerde	
Değişme	60
B. Geçiş Döneminde Yurtiçi Dolaylı Vergilerde	
Değişme	61
a. Geleneksel Toplumdan Kopuş Döneminde Yurtiçi	
Dolaylı Vergilerde Değişme	61
b. Modern Döneme Geçiş Aşamasında Yurtiçi Dolaylı	
Vergilerde Değişme	63

III. VERGİ YAPISINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞMELERİN GENEL DEĞERLEMESİ	64
1. Dolaysız Vergiler	65
2. Dolaylı Vergiler	66
A. Dış Ticaret Vergileri	66
B. Yurtiçi Dolaylı Vergiler	67

DÖRDÜNCÜ KONU

TÜRK VERGİ YAPISINA İLİŞKİN GENEL BİR İSTATİSTİKİ MODEL DENEMESİ

I. DEĞİŞKENLERİN BELİRLENMESİ	70
1. Açıklanan Değişken : Devletin Vergiler Kanalıyla Milli Gelirden Aldığı Pay	73
2. Açıklayıcı Değişkenler	74
A. Kişi Başına Düşen Gelir	74
B. Dışa Açıklık Oranı	76
C. Tarımsal Gelirin Tarım Dışı Gelirlere Oranı	76
D. Paranın Dolanım Hızı	78
E. Enflasyon	79
II. MODELİN KURULMASI	80
III. MODELİN ÇÖZÜMLENMESİ	82
IV. MODELİN İRDELENMESİ	88
1. Çoklu Korelasyon Katsayısının İrdelenmesi	88
2. Açıklayıcı Değişkenlerin İrdelenmesi	89
A. Tarımsal Gelirin Tarım Dışı Gelirlere Oranı (TARDIS)	89
B. Kişi Başına Gelir (KIBASG)	91
C. Enflasyon (ENFLAS)	93
D. Paranın Dolanım Hızı (DOLSUR)	96
E. Dışa Açıklık Oranı (ACIKOR)	97

V. MODEL SONUÇLARININ KESTİRİM AMAÇIYLA KULLANILMASI	98
VI. MODEL SONUÇLARININ ULUSLARARASI VERGİ ARAŞTIRMALARIYLA KARŞILAŞTIRILMASI	99
SONUÇ	103
YARARLANILAN KAYNAKLAR	107
EK-1 LOGARİTMİK ÇÖZÜM	115
EK-2 LINEER ÇÖZÜM	132

S U N U Ş

Her bir toplumun kendine özgü sosyal, ekonomik ve politik bir yapısı vardır. Bu yapılar zaman içerisinde sürekli olarak değişir. Toplum yapısında görülen bu değişimler bazı toplumlarda daha hızlı olurken, bazılarında daha yavaş ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle toplumlar geleneksel toplum, geçiş dönemi toplumları ve modern toplumlar olarak nitelendirilebilir.

Vergi yapısı, toplumsal yapının bir parçasını oluşturduğundan geleneksel toplumlara, geçiş dönemi toplumlarına ve modern toplumlara özgü vergi yapılarından söz edebiliriz. Geleneksel bir toplumdaki modern bir topluma dönüştürülen aşamalarda, toplumsal yapıda görülen değişimler, etkisini vergi yapısı üzerinde de gösterecektir. Başka deyişle vergi yapıları da değişecektir.

Ülkemizde toplumsal yapıda görülen değişimler içerisinde Türk Vergi yapısının nasıl değiştiğini ve bu değişimi hangi etkenlerin etkilediğini saptamak amacıyla bu araştırmayı yapmış bulunuyoruz.

Araştırmamız dört konudan oluşmaktadır. Birinci konuda toplum türleri belirlenmiş ve Cumhuriyet döneminde Türk toplumunun geçirdiği aşamalar incelenmiştir.

İkinci konuda toplum türlerine özgü vergi yapıları ortaya konulmuş ve 1970 yılına göre Türk Vergi yapısı diğer ülkelerle karşılaştırılarak ne durumda olduğu saptanmıştır.

BİRİNCİ KÖNÜ

TOPLUMBİLİM AÇISINDAN TOPLUM TÜRLERİ İÇERSİNDE TÜRK TOPLUMUNUN YERİ

Toplum, bireylerin birlikte yaşama gereksinimleri sonucu oluşan sosyo-ekonomik bir olgudur. Toplumu oluşturan en önemli öge insan varlığıdır. İnsanların karşılıklı ilişkileri ve etkileşimleri toplumda sosyal, kültürel, ahlaki, dini, ekonomik, siyasal ve benzeri kurumların ortaya çıkmasına neden olur. Bu kurumların ve bireylerin ilişkileri ve karşılıklı etkileşimleri toplumsal yapıyı oluşturur(1).

Toplumsal yapı dinamik bir özellik gösterir. Dünyanın hiçbir yerinde değişim süreci içersine girmeyen bir toplum ile karşılaşmak olanağı yoktur. Bu dinamizm, toplumu oluşturan kurumların zaman içinde değişmesi anlamına gelir. İktisatçılar ekonomik ve sosyal yapıda meydana gelen değişmeyi ekonomik kalkınma olarak tanımlarken(2), toplumbilimciler endüstri öncesi

-
- (1) ERRE KONGAR, Toplumsal Değişme, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s.220-221; BARLAS TOLAN, Toplum Bilimlerine Giriş, 1. Baskı, Kalite Matbaası, Ankara, 1975, s.255.
- (2) CHARLES P. KINDLEBERGER, Economic Development, 2. Baskı, Mc.Graw Hill Inc., New York, 1965, s.3.

bir topludan sanayileşmeyi başarmış günümüz toplum türüne doğ ru gelişmeleri modernleşme olarak nitelendirirler(3). O halde modernleşmenin aracı teknoloji, bunun da toplumdaki göstergesi sanayileşmedir.

Günümüzdeki toplumlar incelendiğinde, her bir toplumun zaman içerisinde türlü aşamalardan geçerek bugünkü durumuna eriştiği gözlenebilir. Toplumlarda görülen bu gelişmeler, iktisatçılar ve toplumbilinciler tarafından değişik biçimlerde değerlendirilerek farklı toplum sınıflamaları yapılmıştır. Örneğin, D.Lerner(4) modernleşme süreci içindeki toplumları:

(i) Geleneksel Toplum

(ii) Geçiş Dönemi Toplumlari ve

(iii) Modern Toplum olarak üçlü bir ayırma göre, incelemektedir. R.Musgrave önceki dönem ve sonraki dönem ayırımını yapmaktadır(5). H.Hinrich ise Lerner'in ayırımını esas olarak almakta, ancak geçiş dönemi toplumunu eskiye olan bağların kopuşu ve modern topluma geçiş döneminin başlaması olarak iki bölüme incelemektedir(6). W.W.Rostow ise altılı bir ayırım yapmaktadır:

(i) Geleneksel toplum,

(ii) Kalkış için önkoşullar,

(3) ATILLA BARANSEL, "Toplumsal ve Kültürel Değişme Olarak Modernleşme", İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Mecmuası, Cilt3, s.2, Kasım 1974, s.76.

(4) DANIEL LERNER, Passing of Tradiational Society, 3.Baskı, The Free Press NewYork, 1964, s.71.

(5) RICHARD A.MUSGRAVE, FiscalSystem, 1.Baskı, Yale University Press, New Haven, 1971, s.126-130.

(6) HARMAN HINRICH, A.General Theory of Tax Sturcture Change During Economic Development, 1.Baskı, Harvard Law School International Tax Programme, Cambridge, 1966, s.83-94.

- (iii) kalkış dönemi,
- (iv) Olgunluğa geçiş,
- (v) Kütle tüketimi dönemi ve
- (vi) Tüketim ötesi dönem(7).

Bu sınıflamalar incelendiğinde herbirinin diğeriyle temelde büyük farkları olmadığı görülür. Bu nedenle araştırmamızda Hinrich'in üçlü ayırımı esas olarak alınmakla beraber diğer araştırmacıların da görüşlerinden yararlanılacaktır. Toplum türleri genel olarak açıklanırken Türk toplumunun geçirmiş olduğu evreler kısaca incelenecek ve toplumumuzun bugünkü durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

I. GELENEKSEL TOPLUM

Geleneksel toplum veya endüstri öncesi toplum kalkınma veya modernleşme sürecinin başlangıç dönemindeki toplum olarak kabul edilmektedir. Bu toplumlarda milli gelir tarıma dayalıdır(8).

Sanayileşme ya çok düşük düzeyde veya küçük el sanatları biçiminde görülür. Toplumda okuma yazma bilenlerin oranı düşük olup nüfusun büyük bir bölümü kırsal kesimde yaşar. Böylece

(7) W.W.ROSTOW, The Process of Economic Growth, Oxford University Press, 1960, s.311-328.

(8) HINRICH, s.83

milli gelirin büyük bir oranı tarımsal kazançlardan oluşur. Geleneksel toplumdaki para ekonomisi, ticaret ve kentleşme gelişmemiştir. Teknoloji ilkel düzeyde olup üretim genellikle aile gereğine dayanır(9). Para ekonomisinin ve ticaretin gelişmesi üretimin öz tüketim için yapılmasına yol açar. Bununla birlikte geleneksel toplumlarda ticaretin ve para ekonomisinin hiç olmadığı anlamı çıkarılamamalıdır.

Bu açıklayıcı bilgilerin ışığında Türk toplumsal yapısını iki ayrı dönemde inceleyebiliriz. Bu dönemleri Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi olarak belirleyebiliriz. Ancak Osmanlı dönemi için verilerin yetersiz olması ve çalışmamızın içeriğini çok genişletmek amacıyla biz sadece Cumhuriyet dönemini ele almayı uygun buluyoruz.

Cumhuriyet Döneminin başlangıcında toplum yapısını Tablo 1'deki göstergelerden izleyebiliriz.

TABLO 1

EkONOMİK VE SOSYAL YAŞAMA İLİŞKİN
BAZİ GÖSTERGELER

Yıl	Nüfus (Bin)	GSMH. (Milyon)	Fert.B. G.S.M.H.	Sektörlerin N.G. İçindeki payı (%)			Okur Kazar Oranı(%)	Yerleşme Biçimi(%)	
				Tarım	Sanayi	Hizmet		Şehir	Köy
1923	10.000	952.6	95.26	67	10	23	10.6	16.4	83.6
1930	14.448	1.580.5	109.39	-	-	-	19.2	-	-

KAYNAK: Kalkınma Planları Birinci Beş Yılı (1963-1967), s.8-9; Türkiye İstatistik Yılı (1975), s.10-11.

(9) BARANSEL, s.79.

Tablo 1'in incelenmesi sonucu Cumhuriyetin kuruluş yıllarında nüfusun 10 milyon dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir(10). Nüfusun %15,4 ü yerleşme merkezi 10.000'in üstünde olan yerlerde, %33,6 sında nüfusu 10.000 nin altında olan yerlerde yaşadığı görülmektedir. Nitekim milli gelirin %67 sinin tarım sektöründen elde edilmesi ülkenin GSM'nin tarım sektörüne bağıllığını göstermektedir. Söz konusu dönemde, tarımda modern araç ve gereçlerin kullanılmaması sonucu, tarımın ilkel yöntemlerle sürdürülmesi, gereken verimliliği sağlayamıyordu. Bunun doğal bir sonucu olarak da, milli gelir artışı düşük düzeyde kalıyordu.

Milli gelirin düşük düzeyde olması, sanayi yatırımları için gerekli sermaye birikimini sağlayamamaktadır. Bunun sonucu olarak da büyük yatırımlara girişecek müteşebbis bir sınıf ortaya çıkamamaktadır. Var olan müteşebbisler ise küçük sermaye ile kısa zamanda büyük kârlar elde edilecek imalathane ve ticarethaneler kurmayı yeğliyorlardı. Nitekim bu dönem başlarında dokümacılık, çimento, seytinyağı, çirçir ve sigara fabrikaları dışında çağdaş ve büyük sanayi kuruluşlarına rastlanamamaktadır(11).

Ayrıca hizmet sektörünün yeterince gelişmemiş olması, özellikle ulaşı ve pazarlama olanaklarının da kısıtlı bulunması ve tam anlamıyla paralı bir değişim dönemi içerisine giril-

(10) İlk nüfus sayımı 1927 yılında yapıldığı için tabloda yer alan nüfus rakamı İzmir İktisat Kongresinde sunulan bir tebliğden alınan tahmini bir rakamdır. Bkz. GÜNDÜZ OKÇUN, Türkiye İktisat Kongresi, 1.Baskı, A.U.S.B.F. Yayını, no:262, Ankara, 1963, s. 66-67.

(11) HALUK SELMOV, Türkiye Ekonomisi, 3.Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayını, No:1497, İstanbul, 1970, s.247-248.

memiş olması sağlıklı bir iç piyasa oluşturamıyordu(12).

Sanayileşmenin bu ekonomik nedenler dışında düşük düzeyde olmasının bir nedeni de toplumsal yapıdan ileri gelmekteydi. Osmanlı geleneğine göre askerlik, memurluk, çiftçilik ve din işleri en yüksek onur sağlayan mesleklerdi. Ticaret ve sanayicilik onurlu bir meslek türü olarak görülüyor ve bu nedenle de müslüman olmayan azınlığa bırakılıyordu. Kurtuluş yılları sırasında ve Cumhuriyetin ilanından sonra bu azınlığın önemli bir bölümü yurt dışına kaçtığından, ülkede sanayi dalında yatırımlara girecek bilgi sahibi kişiler yok denecek kadar azalmıştı(13).

Ekonomik ve toplumsal yapıdan ileri gelen nedenler yanında, toplumda okur yazar oranının %10,6 gibi çok düşük bir düzeyde bulunması ve teknik konularda öğrenci yetiştiren yüksek okulların yeterli olmayışı, sanayi ve ticaret kesimi için gerekli olan elemanların, müteşebbis sınıfın ve eğitilmiş iş gücünün az sayıda yetişmesine yol açıyor ve böylece de sanayinin gelişmesini sağlayamıyordu(14).

Buraya kadar Türk toplumunun ve ekonomisinin belirlemeye çalıştığımız özellikleri karşılaştırıldığında Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türk toplumunun geleneksel bir toplum görünümü içerisinde bulunduğu yargısına varabiliriz(15).

(12) OKÇUN, s.67; Aynı zamanda Bkz.: İLMAN TEKELİ-SELİM ULKU, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, 1.Baskı, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi, GDTU, Ankara, 1977, s.37-39.

(13) ALBO P.ALEXANDER, "Turkey", Economic Development, (Derleyenler: ADAMANTIOS PEPELAKIS, LEON BEARS ve IRMA ADELMAN), Harper and Row, NewYork, 1961, s.470.

(14) CILLOV, s.134.

(15) AKİF ERGİTAŞ, Vergi Hukuku, 3.Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, s.114.

II. GEÇİŞ DÖNEMİ TOPLUMU

Geçiş dönemi toplumunu, geleneksel toplundan kopuş ve modern topluma geçiş olmak üzere iki ayrı bölümde inceleyebiliriz.

1. Geleneksel Toplundan Kopuş Dönemi

Ekonomik kalkınma veya modernleşme sürecinin başlangıcında bulunan toplumlarda, az gelişmişliğin bilincine varılması, yeni nesillere daha iyi bir yaşam hazırlama arzusu bir itici güç olarak toplumsal kurumlarda değişimlere yol açmaktadır. Bu bilinçlenmenin eğitim, kültürler arası değişim ve toplumlarda yer alan aydınların etkisiyle olgunlaşabildiği görüldüğü gibi bazı liderlerin kişisel çabaları sonucu da ortaya çıktığı görülmektedir(16).

W.W.Rostow'un ileri sürdüğü, kalkış için ön koşullar kriteri Hirsch'in(17) geleneksel toplundan kopuş ilkelerine uyua göstermektedir. Geleneksel toplundan kopuş ekonomik ve sosyal alanda değişimlerin meydana gelmesiyle ortaya çıkar. Sosyal alanda yapılan reformlar ve ekonomik kalkınma için gerekli olan sermaye birikiminin hızlanması, yeni teknolojilerin kullanılmasına başlanması, alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi ve üretimin modern tekniklerle yapılmaya başlanması bu dönemin gerekli olan göstergeleridir(18). Aynı zamanda bu dönemde iç ve dış ticaret ile bankacılık ve ulaştırma hizmetleri gelişmektedir.

(16) KOLAR, s.78.

(17) HIRSCH, s.92.

(18) ROSTOW, s.312.

konu toplumsal yapı açısından ele alındığında toplumda milli birlik duygusunun gelişmeye başladığı, okur yazar oranının yükselmesi için de etkin bir eğitim ve öğretim çabasına girildiği göze çarpmaktadır. Özellikle okur yazar oranının yükselmesi bu dönemde ekonomik kalkınma için gerekli olan eğitilmiş ve müteşebbis kitlelerin yetişmesi olanağını sağlamaktadır(19).

Osmanlı'da toplumsal yapının değişmesi incelendiğinde, itici gücün, batılı toplumlarda değişimin tersine, Atatürk ve çevresinde oluşturduğu aydınlar grubundan, başka bir anlatımla itici gücün yukardan aşağıya doğru geliştiği söylenebilir. Bu grubun temel amacı ülkede siyasal, ekonomik ve toplumsal çatiya en kısa zamanda kurnak ve çağdaş bir toplum yaratmak olarak ortaya çıkıyordu. Toplumumuzda çağdaşlaşma, başka bir deyişle geleneksel toplum görünümünden kurtularak batılılaşma hareketleri Cumhuriyetin kuruluşundan çok önceleri başlatılmışsa da türlü nedenlerden ötürü başarıya ulaşamamıştır(20). 1922 yılında saltanatın kaldırılması ve 1923 yılında Cumhuriyet yönetimine geçilmesi ülkemizde geleneksel denenden kopuşun başlangıcı olarak düşünülebilir. Ancak bu iki hareket çağdaşlaşma yolunda atılan ilk adımlardır. Bu atılımı pekiştirecek, toplumun üst ve alt yapısını biçimlendirecek yeni düzenlerin de alınması gerekiyordu. Bu nedenle halifeliğin kaldırılması, laikliğin kabulü, hukuk alanında yapılan değişiklikler, harf ve kıyafet devrimi ve ulusçuluk kavramının geliştirilmesi ile batılılaşma yönünde atılan adımların pekiştirilmesi yoluna gidildi. Böylece Cumhuriyetin

(19) a.g.k.

(20) Daha önceki dönemlerde geçirilen iki meşrutiyet deneyiminde batılılaşma hareketlerinin başarısız kalmasının nedenleri olarak(i) Padişahlık egemenliğine dayalı düzenin değiştirilmemiş olması(ii) siyasal gücün yaygın ve dayanıklı niteliği, ve(iii) sultanların niteliği gösterilmektedir. Bu konuda daha geniş bilgi için Bkz.EMRE KOTGAAR, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, 1.Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s.108-109.

ilk on yılı bu devrimlerin gerçekleştirilmesi ile geçti. Bu nedenle ülkemizde geleneksel toplumdaki kopuş yaklaşık olarak 1930 yıllarında başlamıştır(21).

Türkiye'de söz konusu dönemi kısaca gözden geçirdiğimizde siyasal alanda başlayarak hukuk ve kültür alanlarını da kapsayan devrimlerin toplumsal ve ekonomik değişimleri gerçekleştirmenin bir aracı olarak kullanılmaya başlandığını(22), Halkçılık ve Devletçilik ilkesinin ışığında Türk ekonomisinin yönlendirilmeye çalışıldığını, özel sektörün yeterli sermaye birikimine sahip olmadığını, yetişkin işçi ve müteğabbis sınıfın kıt ve haberleşme ile ulaştırma tesislerinin yeterli düzeyde olmadığını görmekteyiz. Bu nedenlerle ülkemizde geçiş döneminde devletçilik görüşünün ekonomik kalkınma için gerekli olacağı ortadadır(23).

Mitelim 1930-50 yılları arasında devletçi bir ekonomi politikası güdülmüş ve bu süreç içinde sanayileşme için gerekli alt yapı yatırımlarına girişilmiştir.

Kamusal yatırımların yanısıra 1930 yılında kurulan Merkez Bankası kanalıyla bankacılık sisteminde de önemli gelişmelerin başladığı görülmektedir. Daha sonraki yıllarda Devlet sermayesi

(21) Bu dönemin belirlenmesinde kesin bir tarih koymanın sakıncası ortada olmakla beraber, incelemede basitliği sağlamak amacıyla 1930 yılı geleneksel toplumdaki kopuş döneminin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

(22) KONGAR, Türkiye'nin Toplumsal, s.126.

(23) Alexander Eckstein, "Devletin sanayileşme sürecinde etkin bir rol almasının nedenlerini şöyle sıralamaktadır:(i) Amaçlarının kapsamı ne kadar geniş ve istenen gelişme düzeyi ne kadar yüksek olursa, (ii)Bu amaçlara ne kadar kısa zamanda erişilmek istenirse, (iii) Kaynaklar ne kadar kıt ise, (iv) İktisadi değişmeye ve sanayileşmeye karşı kurumsal engeller ne kadar geri bulunuyorsa, devletin iktisadi ve sanayi gelişmeye müdahale yolundaki baskı ve istekleri o kadar kuvvetli olur." demektedir. Bu konuda bkz:BERT F. ROSELITZ, "Teknik Değişimin Toplumsal Etkilerinin İncelenmesinde Temel Kavramlar", çev:ÖZER OZANKAYA, S.B.Fakültesi Dergisi, Cilt 19, S.2, Ankara, 1964, s.337.

ve özel sermaye ile kurulan bankaların çoğalması ve yeni şubeler kanalıyla yurdun her yanına yayılması sonucu sanayi ve ticaret alanında yapılacak yatırımların finansmanı olanakları genişlemiştir. Söz konusu dönemde sanayileşme hareketlerini Tablo 2 de izleyebiliriz.

TABLO 2

SANAYİ ÜRETİMİNDE GELİŞMELER

<u>Yıllar</u>	<u>1939=100</u> <u>Endeks</u>	<u>Yıllar</u>	<u>1948=100</u> <u>Endeks</u>
1929	33	1938	64
1931	38	1949	113
1933	55	1950	115
1935	63	1952	133
1938	83	1953	149
		1955	185

Kaynak: VEDAT BİDEM "Milli Gelir" Kaynak: ALEXANDER, s.70.

İ.Ü. İktisat Fakültesi
Mecmuası, Yıl 9, No: 1-2,
Ekim 1947 - Ocak 1948,
s.94.

Tablonun izlenmesi sonucu sanayi yatırımlarında ve dolaşımıyla sanayi üretiminde, 1931-39 yılları arasında önemli gelişmeler sağlandığı, fakat 1939-45 yılları arasında durgunluk olduğu ve 1945-50 yılları arası gelişmenin çok yavaşladığı görülmüştür. 1950 lerden sonra yatırımların ve üretimin tekrar hızlandığı izlenebilir. 1939-50 yılları arasında görülen durgunluğun ve yavaşlamanın nedeni bu dönemin İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlamasıdır.

Sanayi yatırımlarının yanında, sözkonusu dönemde demiryolu karayolu taşımacılığında önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1930 yılında 5639 km demiryolu ve 26.636 km karayolu varken bu rakamlar 1960 yılında %100 ün üstünde bir artışla demiryolları 7800 kmye karayolları 61.500 kmye ulaşmıştır(24).

Geleneksel toplumdaki kopuş döneminde kültür düzeyi incelendiğinde okur yazar oranı 1930 yılında %19,2 iken 1940 yılında %22.4, 1950 yılında %33.6 ve 1960 yılında %40.1 e yükseldiği görülmektedir(25). Bu oran yeterli değildir, ancak dönemin özelliği gözönüne alınacak olursa önemli bir gelişme sayılabilir.

30 yıllık bir dönem içerisinde gerek eğitimin ve gerekse diğer koşulların etkisiyle Türk ekonomisine katkıda bulunacak yeterli düzeyde bir müteşebbis sınıfın yetiştiğini söyleyebiliriz(26).

1930-60 yılları arasında Türkiye'de sanayileşme açısından önemli bir gelişmenin olmasına karşın ülkenin yeterli ölçüde sanayileşmiş bir toplum görünümü içerisinde olmadığı görülmektedir. Nitekim 1960 ların başında sanayi üretiminin G.S.M.H. içindeki payı %15'e yükseldiği halde nüfusun büyük bir bölümü (%74.9) tarım kesiminde bulunmaktadır.

(24) *Kalkınma Planı: Birinci Beş Yıl (1963-1967)*, s. 8.

(25) a.g.k.

(26) ALEXANDER, s.494-96.

2. Modern Topluma Geçiş (Kalkış Dönemi)

Eskiye olan bağlardan kopuş döneminde ekonomik kalkınma için gerekli koşullar tamamlandıktan sonra artık ekonomi kendi kendini devam ettirebilir bir duruma dönüşebilmektedir. Rostow'un kalkış kavramı bu durumu açıklamaktadır. Bu dönemde teknolojik gelişme hızlanmakta, mütteğebbis sınıf gelişmekte, yatırımlar üst düzeylere çıkmaktadır. Rostow bu dönemin başlaması için üç koşuldan söz etmektedir(27):

- (i) Yatırımların Milli Gelir'in %10'una ulaşması
- (ii) İmalat sanayinin yaygın bir hale gelmesi ve
- (iii) Modern ekonomik yapıya uygun siyasal ve hukuki kurumların kurulması.

D.Berner ise modernleşmenin temsinde kentleşmenin yattığı düşüncesindedir. Bir toplumdaki kentleşme oranı %25'i geçtiği zaman modern üretim gerekliliği ortaya çıkar. Bunu okur yazar oranındaki artış izler. Okur yazar oranındaki artış hem endüstrileşmenin bir sonucu hem de onun gerçekleşmesi için gerekli bir koşuldur. Bunu kitle haberleşme araçlarından etkilenme ve siyasal katılım oranında artışlar izler(28).

W.Rostow, Türk toplumunun 1937 yılında kalkış dönemine girdiğini belirlemektedir(29). Kanımızca bu tarih Türk ekonomisi için oldukça erkendir. Genellikle tüketim mallarına ve ithal

(27) W.W.ROSTOW, The Economics of Take off Into Sustained Growth, G.Çaskı, Redwood Press Ltd, London, 1971, s.25.

(28) BERNER, s.61.

(29) ROSTOW, The Process of....., s.282.

ikamesine ağırlık veren "Birinci Sanayi Planı" başarı ile yürütülmesine(30) ve sanayileşme yönünde ilk adımların atılmasına karşın, daha çok ara ve yatırım malları üretimini amaçlayan ikinci Sanayi Planının, II.Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamaması sonucu ülkede yatırımlar ve dolayısıyla ekonomik kalkınma durgun bir aşama içersine girmiştir. Savaş sonrası dönemde sanayi yatırımlarının , aşınan makina donanımının yenilenmesine kaydı-ğı ve dolayısıyla ekonomide önemli yapısal değişmelerin meydana gelmediği de ileri sürülmektedir(31). Böylece 1950 yıllarının başlarına kadar geçen dönem içersinde toplumsal ve ekonomik yapıda önemli sayılabilecek değişmelerin yeterli boyutlarda olduğunu söyleyemeyiz. 1950 yıllarında izlenen liberal ekonomi politikasıyla birlikte devletin alt yapı girişimlerini hızlandırması ve sanayi girişimlerinin özel sektöre bırakması amaçlanıyordu. 1950 lerin başında, Kore konjonktürü ve iklim koşullarının iyiliği etkisini ekonomi üzerinde de gösterdi. Bunların yanında sağlanan dış yardımların da etkisiyle 1953-56 yılları arası sanayi yatırımlarının önemli ölçüde arttığı(32), enerji, taşıma, ulaşım ve iletişim gibi alt yapı yatırımlarının hızlandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem içersinde net yatırımların milli gelire oranlarını göstermek amacıyla Tablo 3 düzenlenmiştir.

(30) İKİP KURULU, "Türk Sanayisinde Yatırımlar Üzerine Bir Deneme", Türkiyede Sanayileşme ve Sorunları Semineri, S.B.F. Yayını, No.382, Ankara, 1975, s.25-27.

(31) a.g.k., s.27.

(32) a.g.k., s.36.

TABLO 3

MİLLİ GELİR, NET YATIRIMLAR VE NET YATIRIMLARIN

MİLLİ GELİR İÇİNDEKİ PAYLARI

<u>Yıllar</u>	<u>MG(mil)</u>	<u>Net Yatırımlar(mil)</u>	<u>Net Yatırım/MG(%)</u>
1951	10695	757	7
1952	12424	1259	10,1
1953	14696	1493	10,1
1954	14785	1779	12,0
1955	18219	2089	11,4
1956	21196	2469	11,6
1957	26623	2676	10,0
1958	33873	3355	9,9
1959	41777	4779	11,4
1960	44358	5316	11,9
1961	46537	5590	12,0
1962	52055	7234	13,8

Kaynak: 1951-55 Yılları için KENAN GÜRTAN, Türkiye'de Yatırımlar, İstanbul Üniversitesi Yayını, No.817, İstanbul, 1959, s.166. 1956-62 yılları için D.I.E. Türkiye İstatistik Yıllığı 1963.

Tablodaki da görüldüğü gibi 1952 yılından sonra net yatırımların milli gelir içindeki payı 1958 yılı dışında tutulursa, sürekli %10'un üstünde gerçekleşmiştir. 1953-56 yılları arası net yatırımların payında artış, 1957-1958 yıllarında bir azalış ve sonraki yıllarda sürekli artışlar görülmektedir. Böylece kalkış için Rostow'un öngördüğü birinci koşulun 1953 lardan sonra gerçekleştiği görülmektedir. İkinci koşul, başka deyişle yapım sanayinin genişlemesi, incelenecek olursa bu sektörün GSMH için-

deki payının sürekli olarak genişlediğini gösterir(33).

1950'lerde %12,7 olan bu pay 1955 te %13.5, 1960 da %14.4 olmuştur. Türkiye gibi sanayileşmenin hemen hemen ilk aşamasında olan bir ülke için bu oranların düşük olmasına karşın sanayileşme yolunda atılan önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Bu iki göstergenin yanında Lerner'in koşullarında gözönünde bulundurulmalıdır. Ülkemizde göçüleşme oranı 1955 yılında %17.1 iken 1960 yılında %20.5 ve 1965 yılında %23.7 ye yükselmiş; okur yazar oranı ise 1960 yılında ancak %40.9 a ulaşmıştır. Bu dönemlerde kitle iletişim araçlarının kullanımında önemli gelişmeler olmasına karşın(34) siyasal katılım oranının 1950 de en yüksek düzeye ulaştığını(35) daha sonraları ise artması gerekirken azaldığını görüyoruz.

Bu nedenlerden ötürü 1955-65 yılları arasındaki dönemi ülkemiz açısından kalkış döneminin ve dolayısıyla modern döneme geçiş açısından kalkış döneminin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Yine araştırmada basitliği sağlamak amacıyla 1960 yılı bu dönemin başlangıcı olarak da alınmıştır. Halen toplumumuz bu dönemin içinde bulunmaktadır.

III. MODERN TOPLUM

Modern toplum, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine dayalı bir ekonomik yapıya sahiptir. Teknoloji düzeyi çok ileri

-
- (33) NECDET SERRİN "Türk Sanayinin Yapısal Görünümü", Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, S.B.F. Yayını, No:332, Ankara, 1975, s.2-3.
- (34) KEMAL H. KARPAT, "The Mass Media", Political Modernization in Japan and Turkey, 2.Baskı, (Derleyenler: R.E. LAND ve D.A. RESTOW), Princeton, University Press, New Jersey, 1970, S.279.
- (35) 1950-55 Milletvekili ve 1961-64 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçim Sonuçları, D.I.E. Yayını, No:513, Ankara, 1966.

olup üretinde mekanik güç kullanılmaktadır. Üretim piyasa için yapılmakta ve verimlilik artmaktadır. Bu toplumlar diledikleri mürşeyi üretilecek güçte erişmiş durumdadırlar. Şehirleşme eğiliminin ve eğitim sisteminin gelişmesi sonucu okur yazar oranı yükselmektedir. Bu gelişmelerde kitle iletişim araçları etkili olmaktadır(36).

Bu toplum henüz bu aşamaya ulaşamadığı için bu dönemi incelememiz dışında tutuyoruz.

(36) HENRICH, s.93-94.

I K İ N C İ K O N U

TOPLUM TÜRLERİNE ÖZGÜ VERGİ YAPILARI İÇERSİNDE TÜRK VERGİ YAPISININ DURUMU

Bundan önceki konuda 1923-71 yılları arasında Türk toplumunun sosyo ekonomik görünümü ve bu yapıda meydana gelen değişimleri öz olarak belirlemiş bulunuyoruz. Bu konuda ise toplum türlerine özgü vergi yapıları incelenecek ve uluslararası bir karşılaştırma yapılarak 1970 yılında Türk vergi yapısının durumu saptanacaktır. Araştırma döneminin son yılında Türk toplumunun geçiş dönemi içinde bulunduğu gerçeğinden hareket ederek bu döneme ilişkin vergi yapıları daha geniş bir biçimde ele alınacaktır.

Bilindiği gibi bireylerin ve kurumların belirli dönemlerde ödemekle yükümlü oldukları vergi kümelerinin tümü vergi sistemi veya vergi yapısı olarak tanımlanmaktadır(1). Vergi yapıları, tarihsel bir kurum olarak ülkelerin sosyal, politik ve ekonomik koşullarına bağlı olarak oluşurlar ve toplumun mali fonksiyonunu yansıtırlar(2). Mali koşulların ekonomik ilişkiler sonucu; sosyal ve politik faktörlerinde ekonomik değişmeye bağlı olarak(3) ortaya çıktığını dikkate alırsak vergi yapısının farklı ekonomik kalkınma aşamalarında olan ülkelerde değişik biçimlerde ortaya çıkacağı ve her bir toplumun belirli dönemlerde kendine özgü bir ver-

-
- (1) ROBERT B.BANGS, Financing Economic Development, 1.Baskı, The University of Chicago Press, 1968, s.243-45.
 - (2) HALİL NADAROĞLU, Kamu Maliyesi Teorisi, 2.Baskı, Sermet Matbaası, İstanbul, 1976, s.409.
 - (3) EDWIN R.A.SMELIGMAN, Essays in Taxation, 10.Baskı, Sentry Press, New York, 1969, s.1.

gi yapısına sahip olacağı söylenebilir. Vergi yapıları, toplumsal yapının bir parçası olması nedeniyle, toplumsal yapıda meydana gelen değişimler sonucu değişir.

İdeal bir vergi yapısı ülkenin sosyo-ekonomik yapısına uygun ve ekonomide istikrarsızlıklara yol açmaksızın her tür kamu- sal gereksinimleri karşılayacak bir biçimde olmalı, özellikle devletin sunacağı hizmetlerin maliyetlerini karşılayacak fonları sağlamalıdır. Gerçi devletin vergiler dışında iç ve dış borçlanma ve açık finansman gibi yöntemlerden yararlanma olanakları da vardır. Hatta bazı yazarlar bu araçların var olması sonucu vergi- lermenin bile gereksiz olduğunu savunmuşlardır(4). Ancak öz gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde iç ve dış borçlanmanın sınırlı olduğunu ve açık finansman yönteminin ekonomik ve toplumsal yapıda arzulanan sonuçlar doğurması gözönüne alınırsa yine en etkin ve devamlı gelir kaynağının vergiler olduğu ortaya çıkar.

Devlet her türlü gereksinimler için gerekli olan gelirleri nasıl bir vergi yapısı ile karşılayacaktır? Bu gelirler acaba tek bir kaynaktan mı, yoksa türlü kaynaklardan mı sağlanacaktır? Böylece karşımıza tek vergi ve çok vergili yapılar sorunu çıkar. Bilindiği gibi tek vergi tüm gelirlerin tek bir vergi kaynağından elde edilmesini amaçlar. Günümüzde halen tüm vergi gelirlerinin tek bir vergiden sağlanması düşüncesi mali literatürde tartışma alanı bulmaktaysa da artık bu görüşün önemini yitirdiği bir gerçektir. Bununla beraber tek verginin bazı az gelişmiş ekonomilerde uygulanmasına rastlanmıştır(5). Tek vergi düşüncesine yönelti-

(4) URSULA K.HICKS, Development Finance, 1.Baskı, Clarendon Press Oxford, 1965, s.67.

(5) ANKUT BERREKHEN, Genel Vergi Kuramı, 1.Baskı, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, 1976, s.139-142.

len eleştiriler çok vergili sistemlerin daha etkin ve başarılı olmasına yardımcı olmuştur.

Çok yüksek boyutlara ulaşan kamu hizmetlerinin tek bir vergi ile finansmanı olanağının bulunmaması, çok vergili sistemlerin benimsenmesine yol açmıştır. Çok vergili sistemler adından da anılacağı gibi, değişik vergi türlerinin uygulandığı sistemlerdir. Bu sistem, vergi yükü ve vergi baskısı açısından tek vergiye oranla çok üstündür. Aynı zamanda uygulanan vergi türünün fazla olması sonucu bazı vergilerin iyi ve kötü taraflarının sistemde yer alan diğer vergiler tarafından giderilmesi bu sistemin diğer bir özelliğini oluşturur(6). Bugün geleneksel; gelişmekte olan ve modern toplumlarda çok vergili sistemler uygulanmaktadır.

Geleneksel ve geçiş döneminde yer alan toplumlar çok vergili sistem uygulaması bile ekonomik kalkınmanın farklı aşamalarında bulunmaları bu ülkelerin vergi yapılarının, ortak bazı özelliklerinin bulunmasına rağmen, farklı olmalarına yol açmaktadır. Acaba bu ülkelerin her biri için veya bir tek ülke için her zaman geçerli olabilecek bir vergi yapısı sözkonusu olabilir mi?

Bu sorunun yanıtını arayan Martin ve Lewis yaptıkları bir araştırmada, gayri safi milli hasılanın %20 sini vergilerden sağlamak amacıyla gelişmekte olan ülkeler için, Gladstone'nın "Vergi hasılatı eşit olarak dolaylı ve dolaysız vergilerden sağlanmalıdır"(7) ilkesinden hareket ederek aşağıdaki modeli önermişlerdir.

(6) HERRICK, s.142.

(7) ALLISON MARTIN-W. ARTHUR LEWIS, "Patterns of Public Revenue and Expenditure" The Manchester School of Economic and Social Studies, Vol: 24, 1956, s.229.

Gelir Vergisi	:	% 8
Arazi Vergisi	:	% 1,5
Veraset Vergisi	:	% 0,5
İhracat Vergisi	:	% 1
İthalat, Gider ve		
Satış, Vergisi	:	% 7
Harçlar ve Resim	:	% 2
<hr/>		
T O P L A M		% 20

Ancak her bir ülkenin kalkınmanın farklı aşamalarında bulunması kamu harcamaları için gerekli olan fonların kolaylıkla bu düzeye erişmesini engelleyebilir. Gelişme süreci içinde bazı vergiler önemini yitirirken (Örneğin: İhracat vergisi, Resim ve Harçlar) bazı vergiler (Örneğin: Kurum kazançları üzerinden alınan vergiler) önem kazanmaktadır. Aynı zamanda bazı ülkeler dolaysız vergilere ağırlık verirlerken diğer bazı ülkeler dolaylı vergileri yeğlemektedirler. Bu nedenlerden ötürü her bir ülke için veya bir ülke için her zaman geçerli olabilecek bir vergi yapısı olasılığı ortadan kalkar(8). Dolayısıyla her bir toplumun kendine özgü vergi yapısına sahip olması durumuyla karşı karşıya kalırız. Bu konuda Hinrich farklı gelişme düzeyinde bulunan toplumları incelemiş ve toplumların vergi yapıları için bir genelleme yapmıştır. Bu genellemede geleneksel toplumları, geçiş dönemindeki toplumların ve modern toplumların farklı vergi yapıları gösterdikleri belirlenmektedir(9).

Araştırmamızın bu bölümünde Hinrich'in genellemesinden yararlanarak toplum türleri ile vergi yapıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya ve 1970 yılında Türk Vergi Yapısının durumunu sap-

(8) BANGS, s.18.

(9) HINRICH, s.83-94.

tamaya gelişeceğiz.

I. TOPLUM TÜRLERİ İLE VERGİ YAPILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bugün toplum türleri incelendiğinde, geleneksel ve geçiş dönemindeki toplumların temel amaçlarının gelişmiş modern toplumlar gibi bireylerini yüksek yaşam düzeylerine erdirmek, modern toplumların ise zaten yüksek olan yaşam düzeylerini daha iyileştirmek olduğuna söyleyebiliriz. Modern toplumların bu amacı gerçekleştirmeleri kolay, geleneksel ve geçiş dönemindeki toplumların ise daha zordur. Daha yüksek bir yaşam düzeyine erişmek için toplumsal üretimin artması, toplumsal üretimin artması için tasarrufların; tasarrufların artması için de kişi başına düşen gelir düzeyinin yüksek olması gerekir. Ancak geleneksel toplumlarda ve geçiş dönemindeki toplumlarda bu zincirin gerçekleşmediğini görmekteyiz. Farklı faktörler ekonomik kalkınmanın hızlanmasını engellemektedir. Fakirliğin kısır döngüsü(10) olarak tanımlanan bu faktörlerin yanında okur yazar oranının düşük, kentleşme oranının yeterli düzeyde bulunmaması ve müteğabbis sınıfın yettiğine inanılan orta sınıfların gelişmemiş olması(11) ve üretimin yapılması ve dağıtılması için gerekli olan iletişim, ulaştırma ve enerji gibi temel hizmetlerin yeterli olmaması ekonomik kalkınmanın

(10) Kalkınma süreci içinde olan ülkelerde, kişi başına gelirin yeterli düzeyde olmaması, tasarrufların ve sermaye birikiminin düşük düzeylerde gerçekleşmesine yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak yatırımlar ve dolayısıyla kişi başına üretim miktarı yeterince artmamaktadır. Böylece kişi başına düşen gelir yine düşük bir düzeyde gerçekleşmektedir. Bu konuda bkz: RICHARD T. GILL, "Economic Development: Past and Present" Prentice Hall, New Jersey, 1963, s.28; Bazı yazarlar ise sermaye birikimini ekonomik kalkınmanın bir nedeni değil sonucu olarak göstermekte ve en önemli öge olarak müteğabbislik ve kişisel güdülemeyi kabul etmektedirler. Bu iki ögenin birlikte sermaye birikimini yaratacağını ileri sürmektedirler. Bu konuda bkz: JOHN H. ADLER, "What Have We Learned About Development Finance and Development", Vol III No:3, 1966, s.150.

(11) BERTON R. CLARK, Sociology: A Text with Adopted Readings, Harper and Row Publishers, New York, 1963, s.634.

özel girişimcilerin çabaları ile gerçekleştirilebilmesi zorlaşmakta ve bu nedenle de bu görev zorunlu olarak devlete düşmektedir(12).

Devlet böylece ekonomide gönüllü olarak toplanamayan tasarrufların vergiler kanalıyla kamu kesimine aktarmak ve bu fonları ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacıyla kullanmak durumunda kalmaktadır. Ancak geleneksel ve geçiş dönemindeki toplumların sağladıkları vergi gelirleri incelendiğinde bu gelirlerin yeterli düzeylerde gerçekleşmediği görülmektedir(13). Acaba ekonomik kalkınmanın belirli aşamalarında bulunan toplumlar yapıları itibarı ile hangi tür vergilere, hangi nedenlerle ağırlık vermektedirler? Bu sorunun yanıtını değişik toplum türlerini ele alarak vermeye çalışacağız.

1. Geleneksel Toplumların Vergi Yapıları

Geleneksel toplumları, nüfusun %80-%90'ının tarım kesiminde yaşadığı, milli geliri ziraat, hayvancılık, madencilik, ormancılık ve balıkçılık gibi ilkel üretim yapısına dayalı toplumlar olarak tanımlamıştık(14). Bu tür bir ekonomik yapıya sahip olan toplumlarda devlet gelirleri genellikle:

(i) Vergi dışı gelirlerden(haraç, devletin mülkiyet gelirleri, arazilerin kiralanması ve benzeri gelirler)

(ii) Geleneksel dolaysız vergilerden(baş vergileri, gayri-safi üretime alınmış pay, ve arazi vergileri gibi,)

(iii) Dolaylı vergilerden(gümrük vergisi, harçlar ve tüketim vergilerinden) oluşur(15).

(12) MADAROĞLU, s.98.

(13) U TUN HAI, "Taxation Problems and Policies of Under Developed Countries" IMF Staff Papers, Vol IX, 1962, s.129.

(14) bkz: Bu çalışma s.3

(15) HERRICH, s.83.

Geleneksel toplumlarda ekonomik yapı ve dolayısıyla vergi yapısı da tarım kesimine dayalıdır. Milli gelir içinde tarımsal üretimin payının yüksek olması ve bu kesimde gelir üzerinden alınan vergilerin uygulanamaması nedeni ile vergi yükünün büyük bir kısmı tarım kesiminin üzerinde kalır. Bu nedenle arazi vergileri tarımsal gelir ve hayvanlar üzerinden alınan vergiler toplam devlet gelirleri içinde birinci sırayı oluşturur. Vergiler genellikle karine usulüne göre belirlenir ve tahsil edilir(16). Bu toplumlarda aynı vergiler, para ekonomisinin yeterince gelişmemiş olması nedeniyle, önemli bir yer tutar. Geleneksel toplumlarda ikinci önemli gelir kaynağı dış ticaret üzerinden alınan vergilerdir. Bu vergiler gerek ithalat sırasında ve gerekse ihracat sırasında alınır. Mal ve hizmetlerin ülkeye giriş ve çıkışları ülkenin belirli noktalarından ve limanlarından geçeceğine göre vergi kaçakçılığını en azlamak olasıdır. Dolayısıyla denetimi ve tahsili kolay vergilerdir(17). Geleneksel toplumlarda gıda maddeleri dışında tüketim gereksinmelerinin büyük bir çoğunluğu, ülkede üretilmediği için, genellikle dış ülkelere ithal edilir. Bu tüketim malları lüks ve yarı lüks yapıdadırlar(18). Ancak bu toplumlarda ithalat ve ihracat üzerinden alınan vergilerin önemli toplumaun dışa açık olup olmadığına bağlıdır. Dışa açıklık, ithalat/GSMH oranı ile ölçülür(19). Ülkenin dışa açık olması dış ticaret üzerinden alınan vergilerin payında artışlara yol açarken, ekonominin dışa kapalı olması görece olarak bu ver-

(16) MUSGRAVE, s.126-127.

(17) JOHN F.DUE, "Customs Duties In Developing Countries", Readings on Taxation in Developing Countries, (Derleyenler: RICHARD H.BIRD-OLIVER OLDMAN) 3.Baskı, The John Hopkins University Press, Baltimore, 1975, s.175.

(18) a.g.k.

(19) HENRICH, s.26, Eğer İthalat/GSMH oranı %20 nin üstünde ise ekonomi dışa açık, %12-%20 arasında ise dışa yarı açık yarı kapalı, %12 nin altında ise dışa kapalıdır.

gilerin payının azalmasına yol açar.

Üçüncü sırada yurtiçi dolaylı vergiler yer alır. Geleneksel toplumlarda para ekonomisinin, ticaretin, ulaşımın ve kentleşmenin yeterince gelişmemesi sonucu yurtiçi dolaylı vergiler de yeterince gelişmemektedir. Özellikle inalet işlemlerinin ilk aşamalarında küçük ölçekli işletmelerin yer alması ve bunların ülkenin her bir tarafına yayılmış olmaları üretim aşamasında salınacak dolaylı vergileri sınırlı kılmaktadır(20). Bu nedenle yurtiçi dolaylı vergiler belirli tüketim maddeleri üzerinden alınan vergilerden ve devletin tek el gelirlerinden oluşur. Tüketim vergileri genellikle tütün, alkollü içkiler ve petrol yan ürünleri üzerine konulurlar.

B. Geçiş Dönemi Toplularının Vergi Yapıları

Sosyal ve ekonomik yapıda meydana gelen değişimler, ülkeleri geleneksel toplumdaki kopmaya ve gelişmiş toplumlar düzeyine doğru yönlendirmektedir. Ancak geleneksel toplumlarda var olan fakirliğin kısır döngüsü etkisini geçiş dönemindeki toplumlarda da gösterir. Bu toplumlarda da ekonomik kalkınmayı hızlandırma görevi yine devlete düşmektedir.

A.Wagner, ekonomik kalkınma ile kamu sektörü arasında olan "neden-etki" bağının var olduğu inancından hareket ederek, kişi başına gelir ve üretim miktarı yükseldikçe toplam ekonomik faaliyetlere oranla kamu sektörünün göreceli payının artmasının temel

(20) USERAVE, s.127.

nedeni olarak sosyal gelişmeyi gösterir. Çünkü sosyal gelişme(i) devletin fonksiyonlarını ve (ii) devletin salt ve görelî faaliyetlerini arttırır(21). Sosyal gelişme gerçekten ekonomik kalkınmanın hem bir koşulu hem de bir gereği olması nedeniyle devletin sunduğu hizmetler sosyal açıdan belirlenir ve toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerden etkilenir(22).

Toplumsal gelişmenin ortaya çıkardığı yeni hizmet türleri ve varolan hizmetlerin daha iyi görülmesi gereği kamu harcamalarının boyutlarında değişimlere yol açar. Aynı zamanda ekonomik kalkınmanın hızlandırılması çok büyük foaları gerektirdiği ve ancak uzun dönemde kâr sağladığı için özel kesimce benimsenmediğinden sosyal sabit sermaye yatırımları ancak kamu harcamaları ile gerçekleştirilmektedir. Bu yatırımların yaratacağı pozitif dışsallıklar kalkınma sürecini hızlandıracak(23) ve ülkelerin, ilkel üretim ekonomisinden gelişmiş ekonomilere doğru yol almalarını kolaylaştıracaktır(24).

Sözkonusu sosyal sabit sermaye harcamaları yanında, savunma harcamalarının da yükü düşünülecek olursa gelişmekte olan ülkelerin bütçelerinde gider artışıının ve dolayısıyla gelir gereksinmesinin nedenleri kolaylıkla ortaya çıkar. Gelişmekte olan ülkelerde, devletin normal standartta bir hizmet sunabilmesi için

(21) BERNARD P.MERBER, Modern Public Finance, 2.Baskı, Richard D. Irwin.Inc., Illinois, 1971, s.371-372.

(22) RICHARD S.TMORN, "The Evolution of Public Finances During Economic Development", The Manchester School of Economic Studies, Vol.29, 1969, s.20.

(23) MERBER, s.630.

(24) JOHN H.ADLER, "Fiscal Policy in Developing Countries", Readings on Taxation in Developing Countries, (Derleyenler: RICHARD BIRD-OLIVER OLDMAN) The Johns Hopkins Press Baltimore, 1964, s.47.

ortalama olarak GSMH'nin %17-19 u arasında bir gelir sağlanması gereklidir(25). Böylece her bir kamusal gereksinmeyi karşılamak amacıyla sunulacak yeni bir kamu hizmetinin, yeni vergi gelirlerini gerektirdiği ve dolayısıyla toplam vergi gelirlerinde bir artışın olduğu ileri sürülmektedir(26).

Yapılan araştırmalarda ekonomik kalkınma ile kamu harcamaları arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur(27). Bu ilişki nedeniyle ekonomik kalkınma ile vergi yapısı (vergi gelirleri) arasında da pozitif bir ilişkinin olduğu ileri sürülebiliriz. Eğer:

(i) Ekonomik kalkınma ile kamu harcamaları arasında pozitif bir ilişki varsa,

(ii) Kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında pozitif bir ilişki varsa, dolayısıyla

(iii) Kamu gelirleri ile ekonomik kalkınma arasında pozitif bir ilişki olacaktır.

Kamu harcamalarının finansmanı için gerekli olan vergi gelirleri yapısının bileşimi ve tekniği ekonomik ve sosyal yapılarla sıkı bir biçimde bağlıdır(28). Bu bağlılık geliştirmekte olan ülkelerde nasıl ortaya çıkmaktadır? Acaba vergi yapıları yeterli bir gelir düzeyi sağlayabilmektedir? Bu sorunun yanıtını geleneksel toplumdaki kopuş dönemi ile modern topluma geçiş aşama-

(25) MARPLE-LEWIS, s.221.

(26) SUTHERMAN, s.6.

(27) MCGRAVE, s.111.

(28) ROBERT BROCHIER-PIERRE TABATON, Mali İktisat, 1.Baskı, (Çev: Adnan Ertaş) İstanbul Üniversitesi Yayını No:1712, İstanbul 1971, s.71.

şurada bulunan toplumlara ele alarak vermeye çalışalım.

A. Geleneksel Toplumdan Kopuş Dönemindeki Ülkelerin Vergi Yapıları

Geleneksel toplumdaki kopuş dönemindeki toplumlara alt-yapı ve üstyapıları değişerek gelişen toplumlar olarak tanımlanır ve bu tür toplumlarda kamu kesiminin gerekli işlevlerini yerine getirebilmesi için daha yüksek düzeyde kamusal fonlara gerek duyduklarını belirlemiştik. Ancak geçiş dönemindeki toplumların çok kısa bir dönemde yüksek bir gelir düzeyine erişmeleri beklenemez. Bununla beraber, bu dönemde ekonomik faaliyetlerde görülen gelişme, etkisini vergi yapısı ve dolayısıyla vergi gelirleri üzerinde de gösterecektir.

Bu dönemdeki toplumların vergi yapıları incelendiğinde geleneksel toplumlarda uygulama alanı bulan geleneksel dolaysız vergilerin toplam devlet gelirleri içindeki payının azalmaya başladığı görülür. Bu vergi türünün görece olarak azalmasının temel nedeni olarak ticaretin gelişmesi, para ekonomisinin önem kazanması ve enflasyonist eğilimler gösterilebilir(29). Dolaysız vergi türü olan üniter gelir vergisinin bu toplumlarda uygulanabilmesi olanaklı değildir. Ortalama gelir düzeyinin düşük olması, yükümlü sayısında sınırlılık, teknik ve yönetsel yapının yeterli olması(30) gelirler üzerinden alınacak verginin sedüler bir yapıda olmasını gerektirmektedir(31). Bu dönemde gelirler üzerinden bir vergi

(29) HIRNICH, s.92.

(30) BROCKNER-TABATONI, s.80-82.

(31) MUDRAVE, s.127

alınmasına karşın toplam devlet gelirleri içinde önemli bir paya sahip olmadıkları görülmektedir.

Geleneksel dolaysız vergilerin göreceli payının azalması; gelirler üzerinden alınan vergilerin payının düşük olması bu toplumlarda dış ticaret üzerinden alınan vergilerin ve yurtiçi dolaylı vergilerin önem kazanmasına yol açmaktadır. Bu dönemin özelliği dolaylı vergilerin payında artışların görülmesidir.

Başlangıçta, geleneksel toplumlarda olduğu gibi, dış ticaret üzerinden alınan vergilerin payında bir artış meydana gelir. Bu artışın nedeni düşük gelirli ülkelerde ithalata olan gelirin talep elastikiyetinin yüksek olmasıdır(32). Aynı zamanda ithalat hacminin kalkınmanın ilk yıllarında oldukça yüksek olması ve artmaya devam etmesi, ihracatçı ülkeler açısından bu ihracatın gelişmesi bu vergilerin yüksek düzeylerde gerçekleşmesine neden olur. Ancak zaman içinde endüstriyel gelişme ile birlikte ithal ikamesi malların üretimine geçilmesi daha önceleri gümrük vergisine konu olan bazı mal ve hizmetlerin girişini ve gümrük vergileri gelirlerini sınırlandıracaktır. İthal ikamesi malların üretimi arttıkça bu toplumlar gümrük vergilerinin önemli bir kısmından yoksun kalacaklardır. Gümrük vergilerinde görülen bu azalma yurtiçinde üretilen mallar üzerine konulacak eş değerde bir vergi ile giderilebilecektir(33). Bu yöntem her bir toplumda uygulanmaktadır.

(32) ADLER, "Fiscal Policy....", s.45.

(33) JOHN F.DUE, Indirect Taxation In Developing Economies, 1. Baskı, John Hopkins Press, London 1970, s.56.

Ekonomik kalkınma ile birlikte şehirleşme oranının yükselmesi, ticaretin gelişmesi ve para ekonomisinin yaygınlaşması ve aynı zamanda yurtiçinde üretilen mal ve hizmetlerin üretiminde görülen artışlar yurtiçi dolaylı vergilerin önem kazanmasına neden olar. Bu dönem için en ideal dolaylı vergi türünün tüketim vergileri olduğu ileri sürülmektedir(34). Bununla beraber genel satış vergilerinin gerek bazı geçiş dönemindeki toplumlarda ve gerekse kalkınmanın başlangıcında olan toplumlarda geniş bir uygulama alanı bulması ilgi çekicidir(35). Yurtiçi üretimin genişlemesi sonucu tüketim vergilerinin yeterli gelir getirmemesi, gerekli olmayan ithal ikamesi malların üretimini engelliyenemesi, ülkeleri genel bir muamele vergisi uygulamasına doğru yönlendirmiştir(36).

Geleneksel toplundan kopuş dönemindeki vergi yapılarının özelliğini geleneksel dolaysız vergilerin göreceli payının azalması, besicileri dış ticaret üzerinden alınan vergilerin payı artış gösterirken sonraları yurtiçi üretimin genişlemesi sonucu yurtiçi dolaylı vergilerin payının artması olarak özetleyebiliriz.

B. Modern Döneme Geçiş Aşamasındaki Toplamların Vergi Yapıları

Modern döneme geçiş aşamasındaki toplamları ekonomik kalkınmada önceli aşamalar kaydetmiş toplamlar olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik kalkınmanın bir sonucu olarak yurtiçi üretim tür-

(34) HENRICH, s.92; DUE, Indirect Taxation....., s.59.

(35) a.g.k., s.76.

(36) a.g.k., s.79.

lenmekte ve daha üst düzeylere çıkmakta, ulaşım hizmetleri gelişmekte, para ekonomisi ile birlikte iç piyasalar da genişlemektedir.

Bu aşamalar sonucu vergi yapısında da önemli gelişmeler meydana gelmektedir. Bu dönemde geleneksel dolaysız vergilerin toplam devlet gelirleri içindeki payı çok önemsiz bir düzeye inmiş bulunmaktadır. Bunun yanında büyük işletmelerin ortaya çıkması, ülkede istihdam edilenlerin önemli bir kısmının bu firmalarda toplanması ve kırsal kesimde yaşayan nüfus payının azalarak şehirlerde yaşayan nüfus payının büyümesi sonucu bireylerin gelirleri üzerinden alınan üniter karakterli gelir vergisinin ve kurumlar vergisinin uygulanabilmesine zemin hazırlar. Gelir ve kurumlar vergileri yavaş yavaş gelişerek bu dönemin ortalarında toplam devlet gelirleri içinde %20-40 arasında değişen bir paya sahip olurlar(37). Etkin bir gelir ve kurumlar vergisinin uygulanabilmesi için yeterli bir idari yapının yanında gerekli olan biçimsel yükümlülüklerin yerine getirilebilmesi için toplumdaki okur yazar oranının da yüksek olması gerekmektedir.

Dış ticaret üzerinden alınan vergiler bu dönemde de merkezi devlet gelirleri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu vergi türü bu dönemde kararlı bir seyir izleyebileceği gibi azalma yönünde bir gelişme de gösterebilir(38).

Yurtiçi üretimin iyice genişlenmesi yurtiçi dolaylı vergilerin vergi yapısı içinde en yüksek paya ulaşmalarına neden olur(39). Bu dönemde tüketim vergileri ve genel muamele vergileri

(37) NIMRICH, s.93.

(38) a.g.k.

(39) a.g.k.

birlikte uygulama alanı bulabilmektedirler. Kalkınmanın bu aşamasında olan ülkelere toplu muamele vergisinin toptan satış aşamasında uygulanması önerilmekte ise de bu ülkelerde genellikle üretim aşamasında vergilendirilmektedir(40).

Bu aşamada bulunan ülkelere, görüldüğü gibi ekonomik kalkınmanın bir sonucu olarak gelir ve kurumlar üzerinden alınan vergiler uygulama alanı bulmakta, geleneksel dolaysız vergiler önemini iyice yitirmekte, dış ticaret üzerinden alınan vergilerin payı azalabilmekte ve yurtiçi dolaylı vergiler de en yüksek gelir getiren tür olarak vergi yapısında yer almaktadırlar.

3. Modern Topluların Vergi Yapıları

Modern topluları sorunlarının büyük bir bölümünü çözümlenmiş ve bireylerin yaşam standartlarını üst düzeylere çıkarmış toplular olarak tanımlamıştık.

Bu topluların vergi yapıları incelendiğinde dış ticaret üzerinden alınan vergilerin önemi iyice azalırken modern dolaysız ve dolaylı vergiler ön plana çıkmaktadırlar. Vergi yapısı ekonomik yapıdan ziyade sosyo-politik ideolojilerin ve geleneklerin etkisi ile şekillenir. Vergi yapılarındaki farklılıklardan dolayı vergilerin toplam devlet gelirleri içindeki payı üçte bir ile üçte iki arasında değişir. Şahsi gelir vergisi ile diğer dolaysız vergilerle ülkelerin politik yapıları arasında bir uyum

(40) a.g.k.

sağlanabilir. Bu dönemde devlet, daha önceleri erişemediği derecede, vergileme kapasitesini arttırabilme olanağına kavuşur ve vergi yapısında kolaylıkla değişiklikler yapabilir. Net gelir vergisi ve/veya muamele veya katma değer vergisinin uygulanmasına bağlı olarak, işletmelerin vergilendirilmesinde dolaysız ve dolaylı vergiler arasındaki çizgiyi değiştirmek olanağı ortaya çıkar(41).

II. TOPLUM TÜRLERİNE ÖZGÜ VERGİ YAPILARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE TÜRK VERGİ YAPISININ DURUMUNUN SAPTANMASI

Ülkelerin farklı toplum türleri içinde yer almaları ekonomik kalkınmanın farklı aşamalarında bulduklarını gösterir. Ekonomik kalkınma çok yönlü bir süreç olduğundan sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik etkenler bu süreç üzerinde etkili olur. Bu nedenle ekonomik kalkınmayı somut bir biçimde rakamsal olarak belirlemek gerçekleştirilmesi zor bir işlemdir. Bununla beraber ekonomistler kişi başına düşen gelir düzeyini kalkınmanın bir göstergesi olarak kabul etmekte ve araştırmalarda kullanmaktadır. Ancak bugüne kadar yapılan araştırmalarda toplum türleri, farklı kişi başına düşen gelir düzeyi rakamlarına göre farklı biçimde sınıflandırılmışlardır. Bunun nedeni olarak araştırma dönemlerinin değişik yıllar olarak ele alınmasını gösterebiliriz. Biz çalışmamızın bu bölümünde kişi başına düşen gelir düzeyi 1000 doların üstündeki ülkeleri gelişmiş toplumlar ve 1000 doların altındaki ülkeleri ise geçiş dönemindeki toplumlar olarak belirleyecek

(41) a.g.k., s.93-94.

ve bir karşılaştırma yapacağız. Kişi başına gelir düzeyi 150 doların altındaki ülkeler ise geleneksel toplumlar olarak nitelen-
dirilecektir.

1970 yılında türlü toplumların vergiler kanalıyla sağla-
dıkları gelirler ve bu gelirlerin kaynaklandığı vergi gelirleri-
nin dökümü Tablo 4 te gösterilmiştir.

Düzenlenen bu tablodan yararlanarak ve daha önce belirle-
nen teorik esasların ışığı altında türlü toplumlara özgü vergi
yapılarını karşılaştırabiliriz.

1. Kişi Başına Gelir Düzeyi 1000 Doların Üstünde Olan
Ülkeler: Gelişmiş Toplumlar

Kişi başına geliri 1000 doların üstünde olan ülkeler-
de devletin milli gelirden aldığı payın (Vergi/GSMH) genellikle
%20 nin üstünde olduğu görülür. Hatta bu oran İngiltere, Norveç
ve ABD ve Batı Almanya da %30 un üstündedir. Bununla beraber kişi
başına gelir düzeyi 1000 doların üstünde olmasına karşın Vergi/GSMH
oranı Japonya'da %8.7 İtalya'da %17.0 ve Kanada'da %15.1 olarak ger-
çekleşmiştir. Görüldüğü gibi bazı ülkelerde bu oranın %20'nin al-
tında gerçekleşmesine karşın kişi başına yüksek gelir düzeylerin-
de devletin vergiler kanalıyla sağladığı gelirlerin payı artmak-
tadır.

Gelişmiş ülkelerdeki vergi yapılarını inceleyecek olursak,
İngiltere ve İtalya dışında tüm ülkelerde dış ticaret üzerinden
alınan vergilerin çömsüz bir yeri olduğu görülür. Bu iki ülke-
de oranlar sırasıyla %24.2 ve %15.3 olarak gerçekleşirken diğer ül-

TABLO 4

1970 YILINDA TOPLUMLARIN VERGİ/GSYİH
ORANLARI VE VERGİ YAPISININ BİLEŞENLERİ

Ülkeler	Kişi Başına Gelir(\$)	Vergi/GSYİH	Bütçe Gelirleri İçerisinde		
			Dolaysız Vergiler	Dış Ticaret Vergileri	Yurtiçi Dolaylı Vergiler
Afganistan	44 (i)	5.4	19.3	29.7	28.0
Angola	68 (i)	11.7	16.6	36.4	30.4
Arjantin	130	11.7	32.2	22.0	31.3
Bahamalar	150	21.4	17.1	22.6	52.5
Bahre	189 (iii)	11.8	23.6		36.6
Bangladeşi	244 (ii)	8.6	10.5	5.9	12.2
Bolivya	247	9.9	15.1	49.6	20.5
Brezilya	280 (iii)	10.1	12.2	-	62.6
Burkina Faso	341	20.3	8.7	18.3	11.5
Burundi	358	12.2	47.8	22.5	25.2
Cameryun	363	15.0	36.1	22.4	30.6
Çad	409	15.8	27.3	16.8	26.5
Çekya	487 (ii)	10.7	21.5	28.5	24.2
Danimarka	545	16.6	35.7	22.5	32.9
Ekvador	610	10.9	29.1	14.0	34.8
El Salvador	632	6.1	46.4	12.5	32.1
Fransa	889	12.5	27.0	7.2	64.3
Güney Afrika	891 (iii)	18.3	18.7	27.8	47.7
Guatemala	1587	17.0	28.1	24.2	38.3
Hollanda	1658	8.7	45.9	-	26.7
İspanya	1728	25.3	43.2	5.6	21.6
İngiltere	1993	34.1	57.6	15.3	20.5
İrlanda	2550	34.6	14.4	2.1	70.2
İtalya	2606	17.7	31.8	1.8	68.7
Japonya	2968	35.7	58.0	-	34.7
Kanada	3214	15.1	56.8	7.2	23.2
Kuzey Amerika	3695	21.4	43.9	2.5	50.0
L. B. D.	4274	20.0	63.6	1.2	9.8

Kaynak: Statistical Yearbook, 1971, United Nations Public Finance
istatistikleri.

(i) 1963 yılı verileri

(ii) 1968 yılı verileri

(iii) 1969 yılı verileri

* Türkiye'ye ilişkin verilerde dolaylı vergiler için Bütçe Gelirleri Yıllığı (1976) ve dolaysız vergiler için Hazine Genel Hesabı (1970) verilerinden yararlanılmıştır.

kelerde %1.8 ile %7.2 arasında değişmektedir. Bu görünüm ekonomik kalkınmayla birlikte dış ticaret üzerinden alınan vergilerin payının azaldığını doğrulamaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde vergi gelirleri dolaysız ve yurtiçi dolaylı vergilerden sağlanmakta ve ülkelerin sosyo-politik tercihlerine göre bu iki vergiden birine ağırlık verilmektedir.

Fransa, Norveç ve İtalya dışında tüm gelişmiş ülkelerde dolaysız vergilerin bütçe gelirleri içindeki payının %40.0 ın üstünde olduğu ve Japonya, İngiltere, B.Almanya, ABD, ve Kanada'da vergi yapısı içinde önemli bir rol oynadıkları görülmektedir.

Tabloda yurtiçi dolaylı vergileri incelediğimizde bu vergi türünün Fransa, Norveç ve İtalya'da vergi yapısı içinde birinci sırayı oluşturduklarını görebiliriz. Yurtiçi dolaylı vergiler bu ülkelerde önemli bir paya sahipken, dolaysız vergiler ikincil bir gelir kaynağı olmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin sağladıkları vergi gelirlerini ve bu gelirleri sağladıkları kaynakları teorik esaslarla karşılaştırdığımızda tam bir uyumun söz konusu olduğu görülmektedir.

2. Kişi Başına Gelir Düzeyi 1000 Doların Altında Olan Ülkeler: Geleneksel ve Geçiş Dönemindeki Toplumlar

Kişi başına gelir düzeyi 150 doların altında olan ülkeleri geleneksel toplumlar olarak kabul edecek olursak, bu ülkelerde devletin milli gelirden aldığı payın çok düşük olduğunu söyleyebiliriz.

Bu ülkelerde Seylan dışı da, Vergi/GSMM oranı 21,1 veya daha düşüktür.

Nepalistan ve Uganda'da dış ticaret üzerinden alınan vergiler birinci sırada yer almaktadır. Bu ülkelerde dış ticaret vergilerinin payı sırasıyla %29.7 ve %36.4 tür. Yurtiçi dolaylı vergiler ikinci sırada bulunmaktadır. Dolaysız vergilerin payı diğer iki vergiye oranla daha düşüktür. Bununla beraber kişi başına geliri 130 dolar olan Kenya'da dolaysız vergiler en önemli gelir kaynağı olarak görülmekte ve bunu sırasıyla yurtiçi dolaylı ve dış ticaret vergileri takip etmektedir. Seylan'ın durumu ise oldukça enteresandır. Kişi başına gelir düşük olmakla beraber Vergi/GSYIH oranı 21,4 olarak gerçekleşmekte ve vergi yapısı içinde yurtiçi dolaylı vergiler birinci sırayı dış ticaret vergileri ikinci sırayı ve dolaysız vergiler üçüncü sırayı oluşturmaktadırlar.

Geleneksel toplumlar olarak nitelendirdiğimiz bu gruptaki ülkelerin vergi yapılarını teoride belirlenen esaslarla karşılaştırdığımızda yalnızca dış ticaret üzerinden alınan vergilerin uyum gösterdiği görülmektedir. Kişi başına düşen gelir açısından geleneksel toplum görünümünde olan ülkeler vergi yapısı açısından geçiş dönemindeki toplumların özelliklerini göstermektedirler.

Geleneksel toplumların vergi yapısına kısaca değindikten sonra şimdi içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu geçiş dönemindeki toplumları inceleyebiliriz. Tablo 4'de kişi başına düşen gelir açısından geçiş dönemindeki toplumlar ele alındığında Vergi/GSMM

oranları geleneksel toplumlarda olduğu gibi yine düşük düzeyde gerçekleşmekte ve %8.6 ile %16.6 arasında değişmektedir. Bu oran sadece Yunanistan da %18.3 olmaktadır.

Tablo incelendiğinde, geçiş dönemi içinde oldukları kabul edilen toplumlarda dış ticaret üzerinden alınan vergilerin toplam gelirlerin içindeki göreceli öneminin azaldığı görülmekte birlikte bazı ülkelerde bu vergi türünün yine hakim rol oynadığı görülür. Ekvator, El Salvador ve Lübnan'da bu vergiler en önemli gelir kaynağını oluştururken (sırasıyla %49.6, %40.2 ve %28.5) diğer ülkelerin vergi yapılarında üçüncü gelir kaynağı olmaktadır. Bu durum, ekonomik kalkınma hızlandıkça dış ticaret üzerinden alınan vergilerde meydana gelen azalmanın diğer vergilerle giderildiği ama yine bu vergilerin önemli bir gelir kaynağı olduğunu gösterir.

Dış ticaret üzerinden alınan vergiler, vergi yapısında üçüncü sıraya düşerken yurtiçi üretimin, kentleşme oranının artması ve piyasaların gelişmesi sonucu yurtiçi dolaylı vergiler en önemli gelir kaynağı görünümünü kazanmaktadır. Peru, Kolombiya, Jamaika ve Meksika dışındaki ülkelerde bu vergiler birinci sırada yer almaktadır.

Geçiş dönemindeki toplumların en önemli özelliklerinden biri dolaysız vergilerin ve özellikle gelir vergilerinin toplam devlet gelirleri içinde payının düşük olmasıdır. Bu oran Suriye'de %10.5 Ekvator'da 15.1, Ürdün'de 12.2 gibi düşük olmuş, Peru'da %36.1 Kolombiya'da %47.8 Jamaika'da %35.7 ve Meksika'da %46.4 gibi. ancak gelişmiş ülkelerde görülebilecek bir düzeyde gerçekleşmiştir.

Bununla beraber bu toplumlarda dolaysız vergiler genellikle vergi yapılarında ikinci sırayı oluşturmaktadırlar.

Geçiş dönemindeki toplumların vergi yapılarını bir bütün olarak incelediğimizde, yurtiçi dolaylı vergilerin en önemli gelir kaynağını oluşturduğunu, dış ticaret üzerinden alınan vergilerin yine vazgeçilmez bir gelir kaynağı olarak uygulandığını ve dolaysız vergilerin yavaş yavaş gelişerek vergi yapıları içinde ikinci önemli gelir kaynağı haline geldiklerini görürüz. Bu gözlemlerle teoride belirlenen esasları karşılaştırdığımızda ise aralarında önemli farklılıkların bulunmadığını söyleyebiliriz.

Tablo 4 ün incelenmesi sonucu da görülebileceği gibi Türkiye, gerek kişi başına düşen gelir açısından ve gerekse vergi yapısı açısından tipik bir gelişmekte olan ülke görünümü içinde olması bundan önceki konuda toplum türlerini ortaya koyarken vardığımız yargıyı doğrulamaktadır. 1970 yılında Türk Vergi yapısının durumu nasıldır? Bu sorunun yanıtını üç vergi türünü daha geniş bir biçimde ele alarak verebiliriz.

1970 yılında Türk vergi yapısında dolaysız vergiler az bir farkla dahi olsa birinci sırada, yurtiçi dolaylı vergiler ikinci sırada ve dış ticaret üzerinden alınan vergiler ise üçüncü sırada yer almaktadır.

Dış ticaret üzerinden alınan vergileri incelediğimizde bu vergilerin Genel Bütçe gelirleri içindeki payının %16.8; toplam vergi gelirleri içindeki payının %24.2 ve toplam dolaylı vergiler içindeki payının da %38.7 olduğunu buluruz. Bilindiği

gibi ülkemizde dış ticaret üzerinden alınan vergiler sadece yurda ithal edilen maddeler üzerinden alınmaktadır. Ancak gümrük kanununun çıkış rejimine ilişkin bir hükümda (md.125) ihracata ait her türlü rejim ve harçlardan söz edilmiş olması ülkemizde dolaylı olarak ihracatın vergilendirileceği belirlenmekle beraber ihracattan vergi alınmamaktadır(42).

Ülkemizde sadece ithalatın vergilendirilmesi bu vergi türünden sağlanacak vergi gelirini ithalat hacmine bağımlı kılmaktadır. Bir yandan yerli sanayinin himaye edilme amacı, ama daha önemlisi mali amaçlar nedeniyle bu vergi türü kamu gelirleri içinde öncelikli bir yer tutmaktadır. Ancak yakın bir gelecekte A.B.D.'ye ortak üyeliğin gerçekleşmesi halinde bu ülkelere yapılacak ithalat üzerinden alınacak vergilerin sifıra indirileceği ve bu ülkelere olan ithalatımızın toplam ithalatın %50 si dolaylarında olduğu gözönüne alınırsa yakın bir gelecekte bu vergi türünün toplam kamu gelirleri içinde çok düşük bir düzeye ineceğini söyleyebiliriz. Bu nedenle ileriki yıllarda vergi yapımızın dolaysız ve yurtiçi dolaylı vergilerden oluşacağını söyleyebiliriz.

Dolaysız vergileri incelediğimizde, bu vergi türünün Genel Bütçe gelirleri içindeki payının %27.3, toplam vergi gelirleri içindeki payının da %37.5 olduğunu görmekteyiz. Dolaysız vergiler içinde Gelir ve Kurumlar vergisinin payı %94.4 ve servetler üzerinden alınan vergilerin payı da %5.4 tür. Ülkemizde uygulanan dolaysız vergiler ve özellikle Gelir ve Kurumlar Vergisi

(42) KEMAN BUDUTÖLÜ, Türk Vergi Sistemi, 5.Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976, s.567.

bazı gelişmiş ülkelerde uygulanan sistemden de daha ileride bulunmaktadır. Bu nedenle ülkemizde dolaysız vergilerde tam bir modernleşmenin gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Ancak geleneksel dolaysız vergi türü olarak kabul edilen Emâlâk Vergisi uzun yıllar Yerel Yönetimlerce tahsil edilirken 1970 yılında 1319 nolu kanunla yeniden Bütçe Gelirleri içinde yer alması vergi yapısında geleneksel dolaysız vergilerin de yer aldığını göstermektedir. Bununla birlikte yükümlü beyanına dayalı olarak salınan bu verginin de eski dönemlere oranla modernleştiğini söyleyebiliriz.

Yurtiçi dolaylı vergilere gelince, bu vergilerin Genel Bütçe Gelirleri içindeki payı %26.5, toplam vergi gelirleri içindeki payı %38.2 ve dolaylı vergiler içindeki payı da %61.2 dir. 1970 yılında uygulamada bulunan yurtiçi dolaylı vergiler, mallardan ve hizmetlerden alınan vergilerden oluşmaktadır. Yurtiçi dolaylı vergiler içinde yer alan ve en yüksek gelir getiren vergi İstihsal Vergisidir. Ancak bu vergi yapı olarak bir istihlak vergi görünümündedir. Bu nedenle estî tüketim vergilerini bünyesinde toplamıştır(43).

Ekonomik gelişme ile birlikte yeni vergi kaynaklarının doğacağını ve geçiş dönemindeki toplumların dolaylı vergilerin tabanını genişletebileceklerini belirlemiştik. Bununla birlikte 1957 yılında kabul edilen Gider Vergisi Kanununu Genel Satış Vergisini daha da daraltarak ilk madde üretimi üzerinden, zaman zaman da

(43) BULUTOĞLU, s.479.

mamül maddelerden, alınan bir vergiye dönüştürdü. Böylece yurtiçi dolaylı vergiler yapı olarak geliştirileceğine daha önceki dönemlerde uygulanabilirliği olan vergilere dönülmüş oldu. 1970 yılında kabul edilen İşletme vergisi 1926 yılında uygulanan Özel Emlak ve İstihlak Vergisinin yeniden geri getirilmesiydi. Bu nedenlerden dolayı yurtiçi dolaylı vergilerin modern vergiler olmaktan ziyade geleneksel toplumların son zamanlarda ve geçiş döneminin başlarında uygulanabilen bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz.

1970 yılında vergi yapımızı bir bütün olarak irdelenecek olursak, dolaysız vergilerde modern bir vergilemeden, yurtiçi dolaylı vergilerde eski vergi yapısından ve geleneksel ve geçiş dönemindeki toplumlara özgü dış ticaret vergilerinden oluşan ve tipik bir geçiş dönemi vergi yapısına sahip olduğunu belirleyebiliriz.

1970 yılında Türk vergi yapısının durumunu ve yerini belirledikten sonra Türk vergi yapısında meydana gelen değişimlerin nasıl olduğunu inceleyebiliriz.

Ü Ç Ü N C Ü K O N U

TÜRK VERGİ YAPISININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Birinci konuda, Türk Toplumunun ekonomik kalkınmanın belirli aşamalarındaki yerini ve ikinci konuda 1970 yılına göre Türk Vergi yapısının görünümünü saptamış bulunuyoruz. Türk vergi yapısının 1970 yılına göre yapılan analizi ve diğer ülkeler içindeki yeri, bu dönemde vergi yapısının ne durumda olduğu konusunda bir fikir verebilir, ancak değişmelerin nasıl ve hangi etkenlerin etkisi altında oluştuğunu belirleyemez. Bu nedenle üçüncü konuda Türk vergi yapısının tarihsel gelişimini inceleyerek değişimin nasıl meydana geldiği ortaya konulacaktır. Değişimin hangi etkenlerin etkisiyle oluştuğu ise bundan sonraki konuda ele alınacaktır.

Türk vergi yapısının tarihsel gelişimini ilk önce değişik dönemlerde vergi yapısı içinde yer alan belli başlı vergilerin değişimini göstermekle incelemeye başlayalım. Bunun için de Tablo 5 i düzenlemiş bulunuyoruz. Belli başlı vergi türlerinin yıllara göre gösterdiği değişimleri şimdi söz konusu tablonun yardımıyla inceleyerek ortaya koyabiliriz.

TARİH 5

DOLAYSIZ VE DOLAYLI VERGİLERİN
GENEL BÜTÇE GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYLARI

Yıllar	DOLAYSIZ VERGİLER					Tonlam	DOLAYLI VERGİLER		
	Hayvanlar V.	Bina V.	Arazi V.	Diğer Servet V.	Kazanç, Gelir ve Kurumlar V.		Yurtiçi Dolaylı V.	Dış Ticaret V.	Tonlam
1923	-	-	-	-	-	41,4	-	-	43,2
1924	-	-	-	-	-	39,3	-	-	43,0
1925	-	-	-	-	-	25,8	-	-	55,2
1926	7,7	2,3	3,4	2,0	6,5	21,9	-	-	59,5
1927	5,9	2,3	3,4	1,1	6,4	20,6	-	-	60,1
1928	5,4	3,3	2,7	0,2	6,8	18,9	-	-	62,8
1929	6,1	3,3	2,5	0,8	6,3	20,1	-	-	61,2
1930	6,5	3,6	3,0	0,8	5,9	19,8	27,6	28,0	55,6
1934	4,1	1,5	1,6	0,4	17,0	24,6	15,6	17,9	33,5
1939	3,9	-	-	0,3	17,9	22,1	16,3	11,6	27,0
1940	2,9	-	-	0,2	18,6	21,7	17,7	5,0	22,2
1941	3,4	-	-	0,2	17,4	21,0	21,1	13,0	34,1
1942	2,9	-	-	27,8	14,5	45,2	19,9	8,7	28,6
1943	2,5	-	-	4,8	26,7	34,0	29,2	5,1	34,6
1944	2,7	-	-	0,2	29,5	31,8	36,0	5,7	41,7
1945	4,2	-	-	0,2	23,6	28,0	32,5	8,1	40,6
1946	3,7	-	-	0,3	26,5	30,5	34,7	6,2	40,0
1947	1,9	-	-	0,2	23,5	25,6	23,8	16,6	40,4
1948	2,1	-	-	0,4	27,3	29,8	26,9	16,5	43,4
1949	1,9	-	-	0,5	28,6	31,0	39,4	15,2	54,6
1950	2,1	-	-	0,4	28,9	31,4	39,8	16,0	55,8
1951	1,6	-	-	0,3	15,8	17,7	35,4	19,5	54,0
1952	1,2	-	-	0,9	17,0	19,1	33,9	17,8	51,7
1953	1,2	-	-	0,4	22,0	23,6	33,3	17,8	51,1
1954	1,1	-	-	0,4	26,9	28,4	35,7	16,6	52,3
1955	0,8	-	-	0,2	24,5	25,5	31,5	14,0	45,5
1956	0,9	-	-	0,6	30,4	31,9	35,0	10,6	46,4
1957	0,8	-	-	0,8	27,5	29,1	34,9	11,5	46,4
1958	0,6	-	-	0,7	26,9	28,2	32,6	12,9	45,5
1959	0,5	-	-	0,5	27,8	28,8	27,6	22,5	50,1
1960	0,5	-	-	0,5	30,1	31,1	23,6	19,6	43,2
1961	0,3	-	-	0,8	22,8	23,9	18,6	12,9	31,5
1962	-	-	-	0,6	25,1	25,7	25,3	19,6	44,0
1963	-	-	-	0,7	22,6	23,3	29,8	18,5	48,3
1964	-	-	-	1,2	22,2	23,4	30,3	18,9	49,2
1965	-	-	-	1,3	23,6	24,9	29,3	21,3	50,6
1966	-	-	-	1,3	23,9	25,2	27,9	21,9	49,8
1967	-	-	-	2,3	23,5	25,8	26,9	20,8	47,7
1968	-	-	-	2,8	26,1	28,9	27,7	23,3	51,0
1969	-	-	-	3,0	27,2	28,7	31,4	20,8	52,2
1970	-	-	-	2,7	24,6	27,3	26,5	16,8	43,3
1971	-	0,7	-	3,2	27,7	31,6	30,4	17,8	48,2

KAYNAKLAR: Resmî Gazetede yayınlanan Kesin Hesap Kanunları; Hazine Genel Hesabı; ve Bütçe Gelirleri Yıllığı (1976).

I. DOLAYSIZ VERGİLERDE DEĞİŞMELER

Dolaysız vergiler(1) gelir ve servet ögelerinden alınan vergiler olup zaman içinde türlü değişimlere uğramışlardır.

Dolaysız vergilerde meydana gelen bu değişimleri şöyle özetleyebiliriz:

- (i) Kişi varlığının vergi matrahı olarak kabul edildiği dönem,
- (ii) Verginin arazi veya tarımsal sermaye (kullanılan hayvanların sayısı veya esirlerin sayısı) üzerinden alındığı dönem,
- (iii) Verginin arazinin hasılası üzerinden alındığı dönem,
- (iv) Verginin arazi mülkiyeti üzerinden alındığı dönem,
- (v) Aynî ve kişisel vergilerin birleştirildiği dönem(2).

Görüldüğü gibi dolaysız vergiler kişisel vergilerle başlamış ve zaman içersinde gelişerek yine kişisel vergilere dönmüştür. Ancak ilk dönemlerde kişisel vergileme bireyin varlığını vergi matrahı olarak kabul ederken günümüz vergiciliğinde kişinin iktidarına, başka deyişle vergi ödeme gücüne göre vergilendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu ayırımdan yararlanarak kişiyi ve mallarını hedef alan vergileri geleneksel dolaysız vergiler ve kişinin vergi ödeme gücünü hedef alan vergileri modern dolaysız vergiler olarak tanımlayacağız.

(1) Dolaysız ve dolaylı vergilerin ayırımı için idari ölçüt, süreklilik ölçütü, vergi verme yeteneği ölçütü, yansıma ölçütü ve yasal ölçüt gibi ölçütler öne sürülmektedir. Biz yasal kıstası benimseyerek vergi yasasında, vergi yükümlüsü, sorumlu yükümlü veya aracı yükümlü biçiminde ise dolaylı değilse dolaysız vergi olarak kabul edeceğiz. Bu konuda bkz.:HERBİKMLER, s.109-110.

(2) SELİGMAN, s.10-15.

1. Geleneksel Dönemde Dolaysız Vergilerde Değişme

Cumhuriyet Döneminin başlarında dolaysız vergiler Genel Bütçe gelirleri içinde payı en büyük olan vergi türüdür. Tablo 5 de görüleceği gibi dönemin sonlarına doğru bu payda azalmalar meydana gelmektedir.

Dolaysız vergiler içerisinde 1923 ve 1924 yıllarında Âşar ve Ağnan en önemli gelir kaynakları olarak göze çıkmaktadır, 1924 yılında Âşarın sağladığı gelir 27,5 milyon lira olup toplam devlet gelirlerinin %25 ini oluşturmaktadır(3). Bu dönemin sonlarına doğru geleneksel dolaysız vergilerde göze çarpan azalma ise altı asırdan fazla uygulanan alanı bulmuş olan ve vergi yükünü büyük ölçüde tarım kesimi üzerine yükleyen Âşarın(4) 1925 yılında 552 sayılı kanunla(5) kaldırılmasından ileri gelmektedir.

Âşarın kaldırılması sonucu doğan bu gelir boşluğu Bina ve Arazi vergilerine yapılan zamlarla giderilmek istenmiştir. 1925 yılında 552 sayılı kanunla, 1926 yılında 966 sayılı kanunla(6) bu vergilere önemli zamlar yapılmıştır. Bununla beraber Bina Vergilerinin Genel Bütçe Gelirleri içindeki payı 1926 yılında %2.3, 1927 yılında %2.4, 1929 yılında %3.3, ve 1930 yılında

(3) İ.FAZIL MELİN, Finans İlmî, 3.Baskı, İsmail Akgün Basımevi İstanbul, 1945, s.307.

(4) Âşar, bütün mahsullerden alınan bir vergidir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: MELİN, s.278-307.

(5) DÜŞÜR, 3.Tertip CİLT 6, s.57.

(6) DÜŞÜR, 3.Tertip CİLT 8, s.77.

% 3,6; Arazi Vergilerinin Genel Bütçe Gelirleri içindeki payı ise 1926 yılında % 3.4, 1927 yılında % 2.8, 1927 yılında % 2.7 ve 1930 yılında % 2.5 olmuş ve bu iki vergideki değişmeler Âşarın yarattığı gelir boşluğunu doldurmamıştır.

Âşar kadar eski bir geçmişe sahip olan Ağnam(7) 1924 yılında 410 sayılı kanunla(8) Sayım Vergisi adı altında yeniden düzenlenmiş ve 1926 yılında verginin konusu genişletilmiştir. 1926 yılında 14.2 milyon gelir getiren Sayım Vergisinin Genel Bütçe Gelirleri içindeki payı aynı yılda % 7.7, 1927 yılında % 5.9, 1928 yılında % 5.4, 1929 yılında % 6.1 ve 1930 yılında % 6.5 olmuştur.

1926 yılında 755 sayılı kanunla(9) uygulamaya konulan Kazanç vergisi, Temettü vergisinin yerini almıştır. Bu verginin devlet gelirleri içindeki payı 1926 yılında % 6, 1927 yılında % 6.4, 1928 yılında % 6.3 ve 1930 yılında % 5.9 olmuştur.

Bir baş vergisi olan yol vergisi İl Özel İdareleri gelirleri içinde yer aldığından ve Temettü Vergisine ilişkin vergileri bulamadığımızdan bu iki vergi türünü incelememiz içine almamış bulunuyoruz.

Bu dönemde görüldüğü gibi tüm dolaysız vergilerin payında bir azalma meydana gelmektedir. Bu azalma hem geleneksel dolaysız vergilerin önemlerinin azalmasından hem de vergi yükünün tarım kesiminden diğer sektörlerle aktarılmasından ileri gelmek-

(7) Ağnam (Sayım Vergisi veya Hayvanlar Vergisi) koyun, keçi, sığır, manda, at, katır, deve, eşek ve domuzlardan alınan bir vergidir. Bu konuda geniş bilgi için bkz.: PELİN, s.326 vd.

(8) DÜSTUR, 3. Tertip CİLT 5, s.618.

(9) DÜSTUR, 3. Tertip CİLT 7, s.429.

tedir.

2. Geçiş Döneminde Dolaysız Vergilerde Değişme

Geçiş döneminde dolaysız vergilerde değişmeyi incelerken geleneksel dolaysız vergiler ve modern dolaysız vergileri ayrı ayrı ele alıp meydana gelen gelişmeleri ortaya koymak gereklidir.

A. Geleneksel Dolaysız Vergilerde Değişme

Âşarın kaldırılmasını ve 1930 lara kadar Sayım, Bina ve Arazi Vergilerinde meydana gelen değişimleri belirlemiş bulunuyoruz. 1930 lardan sonra da geleneksel dolaysız vergiler yine önemli değişikliklere uğramıştır.

Sayım Vergisi, 1931 yılında 1939 nolu kanunla(10) Hayvanlar Vergisine dönüştürülmüş, 1936 yılında 2897 nolu kanunla(11) 1945 yılında 4750 nolu kanunla(12), 1951 yılında 5818 nolu kanunla(13) değiştirilmesine ve 1938 yılında 3343 nolu kanunla(14), 1941 yılında 4040 nolu kanunla(15), 1942 yılında 4226 nolu kanunla(16) önemli zamlar yapılmasına karşın Genel Bütçe gelirleri içindeki payı azalmıştır. Hayvanlar vergisi 1961 yılında 193 nolu Gelir Vergisi Kanunuyla(17) uygulamadan kaldırılmıştır. Bu verginin Genel Bütçe gelirleri içindeki payı 1934 yılında % 4.1, 1939 yılında % 3.9, 1941 yılında % 3.4, 1942 yılında % 2.9, 1943 yılında % 2.5, 1950 yılında % 2.1, 1955 yılında % 0.8 ve 1961

-
- (10) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 7, s.429.
(11) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 17, s.159.
(12) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 26, s.1159.
(13) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 32, s.1850.
(14) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 19, s.411.
(15) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 22, s.637.
(16) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 23, s.680.
(17) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 1, s.850.

yılında % 0.3 e düşmüştür.

Bina ve Arazi Vergilerinde, 1931 yılında 1933 nolu kanunla(18) Arazi Vergisi ve 1837 nolu kanunla(19) da Bina Vergisi geliştirilmiştir. 1936 yılında 2871 nolu kanunla(20) bu iki vergi Yerel İdarelere bırakılmış, ancak 1970 yılında kabul edilen 1319 nolu Emlak Vergisi kanunuyla(21) yeniden Genel Bütçe Gelirleri içersine alınmıştır. 1930-1936 yılları arasında Arazi Vergisinin Genel Bütçe gelirleri içindeki payı 1931 yılında % 2.2, 1932 yılında % 1.8, 1933 yılında % 1.9, 1934 yılında % 1.6 ve 1935 yılında % 1.5 olarak gerçekleşmiştir. Bina Vergisinin Genel Bütçe Gelirleri içindeki payı ise 1931 yılında % 1.8, 1932 yılında % 1.5, 1933 yılında % 1.7, 1934 yılında % 1.5 ve 1935 yılında % 1.3 olmuştur.

Görüldüğü gibi geleneksel dolaysız vergilerin Genel Bütçe gelirleri içersindeki payı ekonomik gelişme süreci içersinde gerilemekte ve belirli bir dönem sonra da bazılarının uygulamalarına son verilmektedir. 1971 yılında geleneksel dolaysız vergi olarak Emlâk Vergisi, Motorlu Kara Taşıtları Vergisi gibi vergilerin vergi yapısı içinde yer aldığını görmekteyiz.

B. Modern Dolaysız Vergilerde Değişme

Modern dolaysız vergileri, bireylerin ödeme gücü esas alınarak ödemiş oldukları vergiler olarak tanımlamıştık. Bu

(18) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 12, s.581.

(19) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 12, s.604.

(20) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 17, s.83.

(21) DÜSTUR, 5.Tertip, CİLT 9, s.2662.

ödeme gücünün göstergesi gelir olduğuna göre modern dolaysız vergiler geliri hedef alacaktır. Ancak geliri hedef alan vergilerin başarı ile uygulanabilmesi için toplumun belirli sosyo-ekonomik aşamalardan geçmesi, başka bir deyişle ekonomik kalkınmanın belirli bir düzeye gelmesi ve dolayısıyla kişi başına düşen gelir düzeyinin en az geçim seviyesinin üstüne çıkması gereklidir. Bunun için ülkenin para ekonomisi dönemine girmesi, tarım sektörü yanında sanayi ve ticaretin gelişmesi, kentleşme ve okur yazar oranlarının yükselmesi gereklidir.

Ülkemizde modern dolaysız vergi uygulamasınının 1926 tarihli ve 755 kanun nolu(22) Kazanç Vergisi ile başladığını kabul edebiliriz. Bu vergi uygulamada karşılaşılan güçlükler nedeniyle hemen hemen her yıl değişikliğe uğramıştır. 1927 yılında 1088 nolu kanunla(23), 1928 yılında 1209 nolu kanunla(24), 1934 yılında 2395 nolu kanunla(25), 1938 yılında 3470 nolu kanunla(26), 1946 yılında 4942 nolu kanunla(27), önemli değişiklikler yapılmış ve 1937 yılında 3258 nolu kanunla(28), 1940 yılında 3828 nolu kanunla(29), 1943 yılında 4437 nolu kanunla(30), 1944 yılında 4565 nolu kanunla(31) ve 1947 yılında 5088 nolu kanunla(32) önemli kanunlar yapılmış ve 1949 yılında 5421 nolu(33) Ge-

(22) Aynı zamanda 755 nolu kanun ile Temettü ve Harb vergilerinin uygulanmasına son verilmiştir. Bkz.:DÜSTUR, 3.Tertip, CILT 7, s.736.

- (23) DÜSTUR, 3.Tertip, CILT 8, s.840.
(24) DÜSTUR, 3.Tertip, CILT 9, s.108.
(25) DÜSTUR, 3.Tertip, CILT 15, s.146.
(26) DÜSTUR, 3.Tertip, CILT 19, s.1342.
(27) DÜSTUR, 3.Tertip, CILT 27, s.1360.
(28) DÜSTUR, 3.Tertip, CILT 18, s.1399.
(29) DÜSTUR, 3.Tertip, CILT 21, s.842.
(30) DÜSTUR, 3.Tertip, CILT 24, s.1360.
(31) DÜSTUR, 3.Tertip, CILT 25, s.426.
(32) DÜSTUR, 3.Tertip, CILT 28, s.1296.
(33) DÜSTUR, 3.Tertip, CILT 30, s.1125.

lir Vergisi Kanunuyla uygulanmasına son verilmiştir. Kazanç Vergisinin Genel Bütçe Gelirleri içindeki payı 1926 yılında % 6, 1927 de % 6.4, 1930 da % 5.9, 1934 te % 5.2, 1939 da % 6.9, 1941 yılında % 8.0, 1942 de % 7.1, 1943 de % 10.71, 1944 yılında % 13.5, 1945 te % 13.0, 1946 yılında % 14.4, 1947 yılında % 10.3, 1948 yılında % 12.2 ve 1950 yılında % 11.4 olmuştur. Teoride modern dolaysız vergilerin ekonomik gelişmenin ileri aşamalarında uygulama alanı bulduğu ve devlet gelirleri içinde % 20-40 arasında bir paya sahip olduğu belirlenmektedir. Kazanç Vergisi tek olarak incelendiğinde sağladığı gelirin teoride belirlenen oranların altında gerçekleştiği görülür. Politik bir tercih sonucu, kabul edilen bu verginin beklenen düzeyde gelir getirmemesinin nedenleri olarak, uygulamaya konulduğu yıllarda ticaret ve sanayinin geliştirilmesinin ilk aşamalarında bulunması, kısa bir dönem sonra Büyük İktisadi buhranın Türkiye'yi de etkisi altına alması sonucu ülkede görülen durgunluk ve bu durgunluğun giderilmeye başladığı yıllarda II. Dünya Savaşının etkileri gösterilebilir. Mutlak değer olarak her yıl önemli artışlar gösteren bu verginin görece olarak 1946 yılına kadar arttığı ve uygulamasına son verildiği 1950 yılına kadar da azaldığı görülmektedir.

1930 yıllarında İktisadi Buhranın etkisiyle devlet gelirlerinde görülen azalmayı gidermek amacıyla yeni vergi uygulamalarına da gidilmiştir. Bu nedenle Kazanç Vergisine tabi olan hizmet erbabı (maaş ve ücretliler) üzerine 1931 yılında 1890 nolu kanunla(34) İktisadi Buhran Vergisi, 1932 yılında 1980

(34) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 13, s.14.

sayılı kanunla(35) da Muvazene Vergisi ve 1935 yılında da 2882 sayılı kanunla(36) Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi konulmuştur (37). Bu üç verginin toplam olarak Genel Bütçe gelirleri içindeki payları 1934 yılında % 11.8, 1939 yılında % 11, 1940 yılında % 11.6, 1942 yılında % 7.4, 1944 yılında % 11.5, 1945 yılında % 10.4, 1946 yılında % 12.1, 1948 yılında % 15.1 ve 1949 yılında % 16.3 ve 1950 yılında % 16.9 olmuştur.

Kazanç vergisinin bir uzantısı olan bu üç vergiyi, kazanç vergisi ile birlikte düşünecek olursak tümünün Genel Bütçe gelirleri içindeki payları 1934 te % 17.0, 1939 yılında % 17.9, 1940 yılında % 18.6, 1942 yılında % 14.5, 1944 yılında % 29.5(38), 1945 yılında % 33.4, 1946 yılında % 26.5, 1948 yılında % 27.3 ve 1949 yılında % 26.6 ve 1950 yılında % 28.9 olduğunu görürüz. Bu arada 1943 yılında 4429 nolu kanunla(39) kabul edilen ve ancak üç yıl uygulamada kalarak 1946 yılında 4840 sayılı kanunla(40) kaldırılan Toprak Mahsulleri Vergisini de dikkate almamız gerekir. Bu verginin uygulandığı üç yıl içersinde Genel Bütçe gelirleri içersindeki payı 1943 yılında % 5, 1944 yılında % 4.6 ve 1945 yılında % 10 olmuştur.

Teoride ekonomik kalkınma ilerledikçe devlet gelirleri içersinde modern dolaysız vergilerin payının arttığı belirtilmektedir. Ülkemizde Kazanç Vergisinin gelişimini izlediğimizde

(35) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 13, s.14.

(36) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 13, s.429.

(37) Hizmet erbabının (maaş ve ücretlilerin) kazançlarından kazanç vergisi düşürüldükten sonra kalan miktar İktisadi Buharan vergisinin matrahını; bu vergi de düşürüldükten sonra kalan miktar ise Muvazene Vergisinin matrahını oluşturuyordu. Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi, Kazanç Vergisi gibi ilk istihkak üzerinden hesaplanıyordu. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: PELİN, 376.

(38) 1944-1945 yılları bu vergilere ek olarak Toprak Mahsulleri Vergisinin devlet gelirleri içindeki payını içermekteydi.

(39) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 24, s.1323.

(40) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 27, s.849.

her geçen yıl bu verginin payının yükseldiğini görürüz. Ancak Kazanç Vergisinin payında meydana gelen artışları ekonomik kalkınmanın değil, bu verginin konusunun, mükellefiyet alanının genişletilmesinden ve verginin tarifesine yapılan zamların bir sonucu olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Kazanç vergisi, uygulandığı dönemlerde yapılan değişiklikler ve zamlar sonucu, son dönemlerde karmaşık bir yapı kazanmıştı. Bu nedenle 1949 yılında 5421 nolu Gelir Vergisi, 5422 nolu (41) Kurumlar Vergisi ve 5423 nolu (42) Esnaf Vergisi kanunları kabul edilerek 1950 yılında uygulamasına geçilmiş ve Kazanç Vergisi kaldırılmıştır. Böylece genel, şahsi, artan oranlı ve çağdaş bir Gelir Vergisi uygulamasına geçilmiş olunuyordu.

Bu üç yeni vergi türünden Esnaf Vergisi, 1954 yılında 6838 nolu kanunla (43) kaldırılmıştır. Gelir Vergisi 1957 yılında 6908 nolu kanunla (44), 1960 yılında 193 nolu kanunla, 1964 yılında 484 nolu kanunla, 1969 yılında 1137 nolu kanunla (45) değişikliklere uğramıştır. Kurumlar Vergisinde ise 1960 yılında 192 nolu kanunla (46), 1963 yılında 199 nolu kanunla (47), 1969 yılında 1137 nolu kanunla değişiklikler yapılmıştır.

-
- (41) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 30, s.1178.
(42) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 30, s.1196.
(43) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 37, s.2503.
(44) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 38, s.400.
(45) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 8, s.1872.
(46) DÜSTUR, 5.Tertip, CİLT 1, s.845.
(47) DÜSTUR, 5.Tertip, CİLT 2, s.666.

Gelir, Kurumlar ve uygulandığı dönemlerde Esnaf Vergilerinin toplamının Genel Bütçe gelirleri içindeki seyri, 1950 yılında % 28.9, 1955 yılında % 24.5, 1957 yılında % 27.9, 1958 de % 26.9, 1969 da % 27.2, 1970 yılında % 24 ve 1971 yılında da % 27.7 olmuştur.

Görüldüğü gibi Gelir ve Kurumlar Vergilerinin Genel Bütçe gelirleri içindeki payı ekonomik kalkınmanın seyri içersinde inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Ekonomik kalkınmanın etkilerinin hissedilmeye başladığı 1955 yıllarından sonra ve özellikle planlı dönemde okur yazar oranı ve kentleşme oranlarının yükselmesine, ticaret ve sanayi kesiminin G.S.M.H. içindeki payının artmasına karşın modern dolaysız vergilerin payında yeterli bir gelişme izlenememiştir. Bu durumu, ülkemizde henüz sanayileşmenin tam olarak gerçekleşmemesine, ve yurt için üretimde son yıllarda % 30 paya sahip olan tarım kesiminde var olan vergi potansiyelinin tam olarak gelir vergisi kapsamına alınmamasına, ve aynı zamanda her türlü gelirleri içeren modern Gelir Vergisinde, önu alınamayan vergi kaçakçılığına bağlayabiliriz.

II. DOLAYLI VERGİLERDE DEĞİŞMELER

Dolaylı vergiler, uygulamalarında görülen kolaylık ve bol gelir sağlamaları bakımından özellikle geleneksel ve geçiş dönemi toplumlarında en önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. Bu vergiler yurtiçi dolaylı vergiler ve dış ticaret üzerinden alınan vergiler adı altında iki bölümde incelenecektir. Bundan önce

olduğu gibi, dolaylı vergilerdeki değişme de geleneksel ve geçiş dönemindeki Türk toplumu dikkate alınarak değerlendirilecektir.

1. Dış Ticaret Üzerinden Alınan Vergilerde Değişme

Dış Ticaret üzerinden alınan vergileri mal ve hizmetlerin gümrüklerden giriş ve çıkışlarına göre ithalat vergileri ve ihracat vergileri olarak sınıflandırabiliriz.

Ülkemizde dış ticaret vergileri incelendiğinde II. Dünya Savaşı sırasında kısa bir dönem uygulama alanı bulan Gümrük çıkış vergisinin dışında bir ihracat vergisi görülmemektedir. Tüm dış ticaret vergileri mal ve hizmetlerin yurda girişleri sırasında elde edilmektedir. Bu vergi gümrük vergisi, ithalde alınan istihsal vergisi, İthalat Damga Resmi ve Rihtım Resmi gibi kalemlerden oluşmaktadır(48).

A. Geleneksel Dönemde Dış Ticaret Vergilerinde Değişme

1923-30 yılları arası ithalat/GSMH oranına(49) 1923 yılında % 15, 1924 yılında % 14.2, 1925 yılında % 14, 1926 yılında % 12.3, 1927 yılında % 12.2, 1928 yılında % 11.6 ve 1929 yılında % 12.3 olduğunu görürüz. Hinrich'in ölçülerine göre 1923-30 yılları arasında Türk ekonomisi dışa yarı açık-yarı kapalı bir görünüm içerisindedir.

(48) İthalat vergisi içinde gümrük Ardiye Resmi, Gümrüklerde Savunma Pulu, İthal Mallardan Alınan Genel Tüketim Vergisi, Kahveden Alınan İstihlak Vergisi, Ham Petrolden Alınan Vergiler, Oyun Kağıdı ve Aletleri Resmi, Belediyelerin Gümrüklerden aldığı pay gibi bazı resim ve vergilerde incelenebilmektedir. Bu konuda bkz.: TUNCER BULUTAY-YAHYA S.TEZEL-NURİ YILDIRIM, Türkiye Milli Geliri (1923-1948), SBF Yayını, No: 375, Ankara, 1974, Tablo Ek 44.

(49) Dış Ticarete ilişkin rakamlar için Bkz.: CİLLOV, s.431.

Bu dönemde dış ticaret vergilerine ilişkin Gümrük Tarifelerinde 1926 yılında 884 nolu(50), 901 nolu(51), 903 nolu(52) kanunlarla, 1927 yılında 1054 nolu kanunla(53) değişiklikler yapılmış ve nihayet 1929 yılında 1499 nolu Gümrük Tarifesi Kanunu(54) kabul edilmiştir.

Genel dökemsel dönemde dış ticaret vergilerinin Genel Bütçe gelirleri içindeki payı 1923 yılında % 22.8 iken, 1924 yılında % 20.2, 1925 yılında % 25.4, 1926 yılında % 19.3, 1927 yılında % 14, 1928 yılında % 18, 1929 yılında % 22.2 ve 1930 yılında % 28 e yükselmiştir. 1926 ve 1927 yılları bir kenara bırakılacak olursa bu dönem içersinde dış ticaret vergileri devamlı olarak artış göstermiştir.

1927 yılında Lozan antlaşması hükümleri gereği kabul edilen koruyucu gümrük tarifelerinin etkisi ve Teşviki Sanayi Kanunları ile ithalatın boyutları genişlemiş ve bu dönemde dış ticaret üzerinden alınan vergilerde önemli artışlar olmuştur.

B. Geçiş Döneminde Dış Ticaret Vergilerinde Değişme

Geçiş dönemi, dış ticaret üzerinden alınan vergilerde bir gerilemenin görüldüğü dönemdir. Bu gerilemenin nedenlerine aşağıda değinilecektir.

-
- (50) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 7, s.1440.
(51) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 7, s.1466.
(52) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 7, s.1470.
(53) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 8, s.654.
(54) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 10, s.724.

a. Geleneksel Toplumdan Kopuş Döneminde Dış Ticaret Vergilerinde Değişme

Bu dönemde ithalat/GSMH oranları 1930 yılında % 9.3, 1936 yılında % 5.0, 1937 yılında % 6.3, 1940 yılında % 2.8, 1945 yılında % 2.3, 1946 yılında % 3.2, 1950 yılında % 8.0, 1953 yılında % 9.0 ve 1955 yılında % 7.0 olmuştur.

Bu nedenle, Hinrich'in ölçülerine göre bu dönemde ekonomimizin dışa kapalı olduğu yargısı varabiliriz.

1930 yılının başlarında Gümrük Tarifesi Kanunu 1577 nolu (55) ve 1720 nolu kanunlarla, 1940 yılında 3828 nolu kanunla(56), 1950 yılında 5608 nolu kanunla(57) değiştirilmiş Gümrük Resimleri 1935 yılında 2785 nolu kanunla(58), 1937 yılında 3101 nolu kanunla(59), 1938 yılında 3496 nolu kanunla(60) arttırılmıştır. 1941 yılında 4040 nolu kanunla ihracat vergiye tabi olmuştur. 1953 yılında 6290 nolu kanunla(61) 1499 nolu Gümrük Tarifesi Kanunu kaldırılmıştır.

Bu dönemde dış ticaret üzerinden alınan vergilerin Genel Bütçe gelirleri içindeki payı 1930 yılında % 28, 1931 yılında % 22.0, 1935 yılında % 17.9, 1936 yılında % 6.0, 1937 yılında % 26.0, 1938 yılında % 19.9, 1939 yılında % 11.6, 1940 yılında % 5.0, 1941 yılında % 13.0, 1942 yılında % 8.7, 1943 yılında % 5.1

-
- (55) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 11, s.79.
(56) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 23, s.667.
(57) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 31, s.1792.
(58) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 16, s.670.
(59) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 18, s.73.
(60) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 19, s.675.
(61) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 35, s.532.

1945 yılında % 8.1, 1950 yılında % 16.0, 1953 yılında % 17.8, 1954 yılında % 16.6, 1955 yılında % 14.0 ve 1960 yılında % 19.6 olmuştur. Görüldüğü gibi 1930-46 yılları arasında (1937 ve 1941 yılları dışında) dış ticaret üzerinden alınan vergilerde önemli azalmalar meydana gelmiştir. 1946 yılından sonra da bu payın yavaş yavaş arttığı görülmektedir.

1930-46 yılları arasında dış ticaret vergilerinde meydana gelen azalmanın İktisadi Buhran ve II. Dünya Savaşı nedeniyle ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bilindiği gibi 1930 larda Ekonomik durgunluk nedeniyle ülkemizde devlet gelirlerinden azalma meydana gelmişti. Bu dönemde dış ticaret dengesi incelenecek olursa, 1930-46 yılları arası dengenin (1938 yılı hariç) devamlı pozitif bakiye verdiği görülür. 1930-35 yılları arasında ithalattaki azalışın ihracattaki azalıştan daha hızlı olması ve 1935-46 yılları arasında ithalatın ihracatı geriden takip etmesi sonucu dış ticaret dengesi pozitif bir bakiye vermiş ve dolayısıyla da dış ticaret üzerinden alınan vergiler azalmıştır. Görülüyor ki ithalat/GSMH oranının düşmesi, başka bir anlatımla ekonominin dışa kapalı olması dış ticaret üzerinden alınan vergilerin önemli derecede azalmasına yol açabilmektedir.

1946-51 yılları arasında ithalatta görülen artışlar nedeniyle dış ticaret vergilerinin payında yine artış görüyoruz. 1951-58 yılları arasında bu payda yine bir azalma meydana gelmekle beraber 1946-58 yılları arasındaki dönemde dış ticaret vergilerinin oldukça istikrarlı bir düzeyde seyrettiğini söyleyebiliriz.

b. Modern Döneme Geçiş Aşamasında Dış Ticaret Vergilerinin
de Değişme

1960-71 döneminde ithalat/GSMH oranları, 1960 yılında % 4,7
1961 yılında % 9.3, 1962 yılında % 10.1, 1964 yılında % 6.8, 1966
yılında % 7.1, 1968 yılında % 6.8, 1970 yılında % 7.2 ve 1971
yılında % 9.5 olmuştur. Yine bu dönemde de ekonomimiz Hinrich'in
ölçülerine göre dışa kapalıdır.

1960 yılında 197 nolu kanunla(62) Gümrük Giriş Tarife Cet-
velinde değişiklikler yapılmıştır. 1963 yılında 185 nolu kanunla
(63) İthalat Damga Resmi kabul edilmiş, 1964 yılında 474 nolu ka-
nunla(64) Gümrük Kanununa bağlı Gümrük Giriş Tarife Cetveli ye-
niden değiştirilmiş. 1967 yılında 827 nolu kanunla(65) Rihtım
Resmi Kanunu kabul edilmiş ve 828 nolu kanunla(66) da İthalde
Alınacak Damga Resmi kanunu değiştirilmiştir. 1929 yılında 1137
nolu kanunla(67) İthalde Alınan Damga Resmi oranı yeniden değiş-
tirilmiştir.

1960-71 yılları arasında dış ticaret üzerinden alınan ver-
gilerin Genel Bütçe gelirleri içindeki payı, 1960 yılında % 19.6,
1961 yılında % 13.1, 1962 yılında % 19.3, 1965 yılında % 21.3,
1966 yılında % 24.0, ve 1970 yılında % 16.8 olmuştur. 1961-68
yılları arasında bu pay artmasına karşın 1969-71 yılları arasın-
da azalmıştır. 1961-68 yılları arasında bu vergilerin payında bir
artış meydana gelmesine rağmen ekonominin dışa kapalı olması,

-
- (62) DÜSTUR, 5.Tertip, CİLT 1, s.936.
(63) DÜSTUR, 5.Tertip, CİLT 5, s.483.
(64) DÜSTUR, 5.Tertip, CİLT 3, s.2261.
(65) DÜSTUR, 5.Tertip, CİLT 6, s.464.
(66) DÜSTUR, 5.Tertip, CİLT 6, s.476.
(67) DÜSTUR, 5.Tertip, CİLT 8, s.1772.

başka bir anlatımla ithalat/GSMH oranının % 12 nin altında olması nedeniyle, bu payın 1930 lardaki düzeye erişmesini engellemiş ancak yine 1946-60 döneminde olduğu gibi istikrarlı bir düzeyde seyretmiştir.

2. Yurtiçi Dolaylı Vergilerde Değişme

Yurtiçi dolaylı vergiler başlığı altında Cumhuriyet döneminde uygulanan ve malları ve hizmetleri konu alan İstihlak, Muamele ve Gider Vergileri incelenecektir.

Bilindiği gibi geleneksel toplumlarda, para ekonomisine girilememiş olması, ticaret, ulaştırma ve kentleşmenin yeterince gelişmemesi nedeniyle yurtiçi dolaylı vergilerin önemli bir paya sahip olmadıkları görülür. Bu dönemlerde genellikle bir kaç maddeyi içeren özel tüketim vergileri ön planda bulunmaktadır(68).

Geleneksel toplumdaki kopuş ile birlikte ticaret, ulaştırma hizmetleri ve para ekonomisi gelişir. Gelişen piyasalar yeni düşüncelerle birlikte yeni mal ve hizmetlerin ortaya çıkmasına neden olur. Toplumda üretim ve ticaret geliştikçe yurtiçi dolaylı vergilerin (genel istihlak, özel istihlak ve muamele vergileri gibi) önemi ve toplam devlet gelirleri içindeki payı artar(69).

Modern döneme geçiş aşamasında ise yurtiçi dolaylı vergiler önemli derecede gelişirler ve toplam devlet gelirleri içinde en yüksek paya sahip olurlar(70).

(68) SİJBREN CNOSSEN, "The Role And Sturcture Of Sales Tax and Excise Systems", Finance and Development, No.1, Vol.12, 1975, s.31.

(69) HINRICH, s.92.

(70) a.g.k. s.93.

A. Geleneksel Dönemde Yurtiçi Dolaylı Vergilerde Değişme

Cumhuriyetin kuruluş dönemlerinde alkollü içkiler, şeker, akaryakıt, sigara, oyun kâğıdı, kibrit gibi maddeler üzerinden alınan özel tüketim vergileri uygulanıyordu. 1923 yılında yeni İstihlak Resimleri kabul edilmiş ve 1924 yılında da 472 nolu kanunla(71) Nakliyat Resmi getirilmiştir. Ancak 1926 yılına kadar sistemli bir Muamele Vergisi uygulanmamıştır(72). 1926 yılında 735 nolu kanunla(73) Umumi İstihlak Vergisi(74) ve bu vergiyi tamamlayıcı bir özellik gösteren 737 nolu kanunla(75) da Eğlence ve Hususi İstihlak Vergisi(76) kabul edilmiştir. Ancak ülkenin ekonomik yapısı, idari ve teknik güçlükler nedeniyle Umumi İstihlak Vergisi bir yıl sonra kaldırılarak 1927 yılında 1039 nolu kanunla(77) Muamele Vergisi yürürlüğe kondu. Bu vergi tüm satışlar yerine imalat aşamasındaki satışları vergilendirmekteydi. Bu vergi 1931 yılına kadar uygulanmıştır.

1923-30 yılları arasında yurtiçi dolaylı vergilerin toplam devlet gelirleri içindeki payı 1923 yılında % 21.3, 1924 yılında % 22.4, 1925 yılında % 29.7, 1926 yılında % 40.2, 1927 yılında % 45.0, 1928 yılında % 44.5, 1929 yılında % 38.8, 1930 yılında % 27.6 olmuştur. Görüldüğü gibi yurtiçi dolaylı vergilerin geleneksel dönemdeki gelişmesi teoride belirlenen esasların tam tersine olarak gerçekleşmiştir. 1923 ve 1924 yıllarında yurtiçi dolaylı vergilerin payı düşük bir düzeyde gerçekleşirken 1925 yılından sonra önemli ölçüde artışlar göstermiştir. Bu artışların

(71) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 5, s.804.

(72) NADAROĞLU, s.396.

(73) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 7, s.221.

(74) Umumi İstihlak Vergisi, bütün satış ve muameleleri içeren ve pul yapıştırma yöntemi ile tahsil edilen bir vergi idi.

(75) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 7, s.226.

(76) Eğlence ve Hususi İstihlak Vergisi, meyhane, lokanta, bar gibi eğlence yerlerinde yapılan harcamalardan ve sinema ile tiyatro giriş ücreti üzerinden alınıyordu.

(77) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 8, s.566.

1925 yılında Âşarı kaldıran 552 sayılı kanunda toprak mahsulleri, demiryolları, denizyolları ve pazarlama üzerinden(78) yeni bir dolaylı vergiyi öngörmesi sonucu uygulamaya giren Umumi İstihlak Vergisinin kabul edilmesi ve uygulamada bulunan tüketim vergilerine yapılan (damga ve tuz resimlerine yapılan zamlar gibi) zamlar(79) sonucu ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

B. Geçiş Döneminde Yurtiçi Dolaylı Vergilerde Değişme

Bilindiği gibi geçiş dönemi sanayileşmenin ve ticaretin geliştiği bir dönemdir. Teoriye göre bu dönemde yerel mal ve hizmet üretimi ve değişimi artmaktadır. Dolayısıyla mal ve hizmet üretimi ve dolanımı hedef alan yurtiçi dolaylı vergilerin payında bir gelişme beklenir.

a. Geleneksel Toplumdan Kopuş Döneminde Yurtiçi Dolaylı Vergilerde Değişme

1930 yılından sonra yurtiçi dolaylı vergilerde önemli değişimler olmuştur. 1930 yılında 1629 nolu kanunla(80) Eğlence ve Hususi İstihlak Vergisi yeniden düzenlenmiş ve 1934 yılında 2395 nolu Kazanç Vergisi Kanunu ile uygulamasına son verilmiştir.

Muamele Vergisi 1931 yılında 1860 nolu kanunla(81) 1934 yılında 2430 nolu kanunla(82), 1940 yılında 3843 nolu kanunla(83) yeniden düzenlenmiş; 1932 yılında 1995 nolu kanunla(84), 1937

(78) BULUTOĞLU, s.51.

(79) PELİN, s.307; İLHAN ÖZER, Türk Vergi Sisteminin Geliştirilmesi, 1.Baskı, Güneş Matbaacılık T.A.Ş., Ankara, 1974, s.26-27.

(80) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 11, s.307.

(81) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 12, s.921.

(82) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 15, s.268.

(83) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 21, s.571.

(84) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 13, s.494.

yılında 3257 nolu kanunla(85), 1941 yılında 4040 nolu kanunla(86), 1945 yılında 4750 nolu kanunla(87) vergi tarifesine zamlar yapılmıştır.

Dahili İstihlak Vergisi 1930 yılında 1718 nolu kanunla(88) düzenlenmiştir. 1934 yılında 2458 nolu kanunla(89), 1935 yılında 2731 nolu kanunla(90), 1938 yılında 3536 nolu kanunla(91) bazı mallardan alınan İstihlak Vergisine; 1940 yılında 3828 nolu kanunla, 1941 yılında 4040 nolu kanun ve 4041 nolu kanunla(92), 1942 yılında 4225 nolu kanunla(93) Şeker ve Glikozdan alınan istihlak vergisine zamlar yapılmıştır. Bazı mallardan alınan İstihlak Vergisi 1946 yılında 4939 nolu kanunla(94) kaldırılarak Muamele Vergisinin içine alınmıştır.

1957 yılına kadar Muamele ve Dahili İstihlak Vergisinde önemli bir değişme meydana gelmemiştir. 1957 yılında 6802 nolu kanunla(95) Muamele ve Dahili İstihlak Vergileri Kanunu kaldırılarak Gider Vergisi Kanununun uygulamasına geçilmiştir.

Bu dönem içerisinde yurtiçi dolaylı vergilerin Genel Bütçe gelirleri içindeki payı 1930 yılında % 27.6, 1931 yılında % 27.4, 1932 yılında % 27.5, 1933 yılında % 27.8, 1935 yılında % 14.5, 1937 yılında % 19.1, 1938 yılında % 18.0, 1940 yılında % 17.7,

-
- (85) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 18, s.1394.
(86) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 24, s.640.
(87) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 26, s.1159.
(88) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 11, s.1883.
(89) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 15, s.343.
(90) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 16, s.541.
(91) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 19, s.798.
(92) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 22, s.655.
(93) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 23, s.677.
(94) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 27, s.1349.
(95) DÜSTUR, 3.Tertip, CİLT 37, s.1982.

1941 yılında % 21.1, 1942 yılında % 19.9, 1943 yılında % 29.2, 1944 yılında % 36.0, 1945 yılında % 32.5, 1946 yılında % 34.7, 1948 yılında % 26.9, 1950 yılında % 39.9, 1951 yılında % 47.2, 1955 yılında % 35.7, 1957 yılında % 34.9 ve 1960 yılında % 24.1 olmuştur. 30 yıllık dönem içinde 1934-40 yılları arası bir kenara bırakılacak olursa yurtiçi dolaylı vergilerin payının devanlı olarak arttığı görülür. 1931 yılında kabul edilen kanun hem vergi alınan işlemleri hem de işletmeleri sınırlandırdığından Muamele Vergisi hasılatında 1931-35 yılları arasında önemli bir azalma meydana gelmiştir(96). 1934 yılında kabul edilen 2430 nolu Muamele Vergisi Kanunu istisna ve muafiyet oranlarını daralttığından ve 1940 yılındaki 3843 nolu kapsamını genişlettiğinden 1935 yılından sonra Muamele Vergisi hasılatında artışlar meydana gelmiştir.

Böylece savaş yıllarında artan kamu harcamalarının finansmanı için yurtiçi dolaylı vergilerin yükünün arttığını görüyoruz.

b. Modern Döneme Geçiş Aşamasında Yurtiçi Dolaylı Vergilerde Değişme.

Bu dönemde, 1961 yılında 210 sayılı kanunla(97), 1963 yılında 186(98) ve 187 nolu kanunlarla(99), 1964 yılında 482(100) ve 488 sayılı kanunlarla(101), 1965 yılında 664(102), 756 nolu kanunlarla(103), 1967 yılında 851 nolu kanunla(104), 1969 yılında 1137 nolu kanunla(105) ve 1970 yılında 1318 nolu kanunla(106)

-
- (96) BULUTOĞLU, s.474.
(97) DÜSTUR, 4. Tertip, CİLT 1, s.1004.
(98) DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 2, s.484.
(99) DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 2, s.485.
(100) DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 3, s.2721.
(101) DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 3, s.2741.
(102) DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 4, s.3111.
(103) DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 5, s.2093.
(104) DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 6, s.1825.
(105) DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 8, s.1772.
(106) DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 9, s.2618.

Gider Vergisinde değişiklikler ve zamlar yapılmıştır.

1964 yılında 488 nolu kanunla Damga Vergisi ve 492 nolu kanunla da Harçlar yeniden düzenlenmiştir.

Bu dönemde yurtiçi dolaylı vergilerin payının Genel Bütçe gelirleri içindeki payı 1961 yılında % 18.6, 1962 yılında % 25.3, 1963 yılında % 29.8, 1964 yılında % 30.3, 1965 yılında % 29.3, 1966 yılında % 27.9, 1967 yılında % 27.3, 1969 yılında % 31.4, 1970 yılında % 26.5, 1971 yılında % 39.3 olmuştur. 1960-71 yılları arasında görüldüğü gibi yurtiçi dolaylı vergiler oldukça istikrarlı bir seyir izlemiştir. Trend artma yönünde olmakla beraber 1950 lerdeki düzeye ancak 1971 yılında ulaşmıştır. Bununla beraber yerel dolaylı vergiler, toplam devlet gelirleri içindeki payı gözönünde bulundurularak, en yüksek gelir getiren vergiler olarak vergi yapısında hakim duruma geçmişlerdir.

III. VERGİ YAPISINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞMELERİN GENEL DEĞERLEMESİ

1923-71 yılları arasında vergi yapısında meydana gelen değişmeleri değerlendirirken yine dolaysız vergiler, (geleneksel dolaysız vergiler-modern dolaysız vergiler), dış ticaret üzerinden alınan vergiler ve yurtiçi dolaylı vergiler ayırımından yararlanacağız. Bu değerlendirme yapılırken, vergi türlerinin yapısal gelişmeleri inceleme dönemi bir bütün olarak ele alınacaktır.

1. Dolaysız Vergiler

Gelir ve servet unsurları üzerinden alınan dolaysız vergiler ekonomik kalkınma süreci içerisinde beklenen gelişmeyi göstermemiştir. Geleneksel toplum döneminde dolaysız vergilerin payında önemli azalmaların meydana gelmesine karşın geçiş döneminde bu vergilerde gerekli olan artışlar görülmektedir.

Dolaysız vergilerin gelişimi incelendiğinde geleneksel dolaysız vergilerden modern gelir vergisine doğru bir geçiş olduğu görülür. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında vergi yükü önemli ölçüde tarım kesimi üzerinde olduğu halde daha sonraki yıllarda bu yüküm kentli kesime doğru kaydığını görüyoruz.

Gelirler üzerinden alınan vergiler karine esasına göre alınan Temettü Vergisinden objektif ve subjektif yapıyı birlikte gösteren Kazanç Vergisine ve buradan da modern Gelir ve Kurumlar Vergisi uygulamasına geçilmiştir.

Tablo 5 de görüldüğü gibi gelirler üzerinden alınan vergilerin payı inişli çıkışlı bir seyir izlerken, servetler üzerinden alınan geleneksel dolaysız vergilerin payı da sürekli olarak azalma göstermiştir. Bu vergilerin sürekli olarak azalmasını para değerinde meydana gelen değişimler nedeniyle değerleri artan servet unsurlarının değerlendirilmesinden ortaya çıkan gecikmelere ve vergi tarhiyatının eski değerler dikkate alınarak yapılmasına bağlayabiliriz. Ekonomik kalkınma süreci içerisinde dolaysız vergilerin yeterince gelişmemesinde de politik tercihleri ve vergi

yönetiminin yetersizliğini neden olarak gösterebiliriz. Bilindiği gibi tüm gelir unsurlarının vergilendirilmesini amaçlayan üniter karakterli Gelir Vergisi uygulamasında görüldüğü gibi ücret ve maaşlılardan alınan bir vergi özelliği göstermektedir. İstisna ve muafiyet hadlerinin geniş tutulması ve vergi kaçakçılığının önlenememesi nedeniyle gelirler üzerinden alınan vergilerin yeterince gelişmediği bir gerçektir.

2. Dolaylı Vergiler

Dış Ticaret üzerinden alınan vergiler ve yurtiçi dolaylı vergilerden oluşan dolaylı vergiler teoride belirlenen esasların dışında bir gelişme göstermiştir. Teoriye göre geleneksel toplum döneminde bu vergilerin önemli bir paya sahip olmamaları ve ekonomik kalkınma ile birlikte gelişmeleri gerektiği belirlenmektedir. Ancak 1923-30 yılları arasında bu vergilerin devlet gelirleri içinde en yüksek paya ulaştığını görmekteyiz. 1930-40 yılları arasında meydana gelen bir azalmadan sonra dolaylı vergilerin payı devamlı olarak bir artış göstermekte ve Genel Bütçe gelirleri içersinde temel gelir kaynağı özelliğini devam ettirmektedir.

A. Dış Ticaret Vergileri

Tablo 5 in incelenmesinden de görüleceği gibi dış ticaret üzerinden alınan vergilerde 1923-30 yılları arasında önemli oranda artış, 1930-50 yılları arasında bir azalma ve 1950 yılından ve özellikle 1960 yılından sonra yine bir artış söz konusudur. Ülkemizde bir ihracat vergisinin çok kısa bir dönem için uygulanmış

olması sonucu dış ticaret vergileri genellikle ithalat düzeyi ile sıkı sıkıya bağlıdır. İthal kalemlerinde meydana gelen artış ve azalışlar etkisini dış ticaret üzerinden alınan vergiler üzerinde göstermektedir. Bu nedenle 1930-50 yılları arasında dış ticaret vergilerinde meydana gelen azalmayı ekonomik buhran ve II. Dünya Savaşı nedeni ile ithalatın azalmasına ve 1923-30 ve 1950-71 yılları arasında meydana gelen artışı da ithalatın artmasına bağlayabiliriz.

B. Yurtiçi Dolaylı Vergiler

Ülkemizde yurtiçi dolaylı vergilerin gelişmesini incelediğimizde çok ilgi çekici bir durumla karşılaşırız. Genel olarak ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında yurtiçi üretimin yeterince gelişmemesi nedeniyle tüketim vergilerine (tütün, alkollü içkiler ve petrol ürünleri gibi maddeler üzerine konan vergiler) ağırlık verilir. Ancak ekonomi geliştikçe bu vergi türünün yeterli gelir sağlayamaması ve arzulanmayan ekonomik etkiler yaratması sonucu geniş tabanlı muamele vergisine geçilir(107).

Bizde ise durum tam tersine olmuştur. Daha ekonomik kalkınma süreci içersine tam olarak girilmemişken kabul edilen Umumi İstihlak Vergisi her türlü satış işlemlerini içeren geniş tabanlı bir Muamele Vergisi idi. Ancak ekonomik yapının bu vergiyi kaldıramaması sonucu bir yıl sonra tek aşamalı genel bir satış vergisi olan Muamele Vergisi kabul edilerek 1957 yılına kadar

(107) CNOSSEN, s.30-31.

yürürlükte kalmıştır. 1957 yılında kabul edilen Gider Vergisi Kanunu ile bir adım daha geri gidilerek ilk madde üretiminden alınan İstihsal Vergisi yürürlüğe konulmuştur. Böylece ekonomik kalkınma ilerledikçe vergi tabanı genişleyeceğine daha da daraltılmıştır.

Tablo 5 de görüleceği gibi yerel dolaylı vergilerin payı 1923-25 yılları arasında oldukça düşük bir oranda gerçekleşmiş, Umumi İstihlak Vergisinin ve Özel İstihlak Vergisinin konulması sonucu 1926-30 yılları arasında önemli bir artış göstermiş ancak 1930-40 yılları arasında önemli bir azalmadan sonra 1940 yılından bu yana yurtiçi dolaylı vergilerin payında bir artış görülmektedir. Ancak bu artışın düzenli olduğu söylenemez.

Bu açıklamaların ışığında, Türk Vergi yapısının 1923-71 yılları arasında ülkenin ekonomik, sosyal ve politik yapısına bağımlı olarak önemli aşamalar geçirdiğini söyleyebiliriz. Bundan sonraki konuda ise Türk Vergi yapısı üzerinde etkili olabileceğini düşündüğümüz etkenler saptanacak ve her birinin vergi yapısı üzerindeki etkisini ayrı ayrı belirlemek amacıyla istatistikî bir model denenecektir.

D Ö R D Ü N C Ü K O N U

VERGİ YAPISINA İLİŞKİN GENEL BİR İSTATİSTİKİ
MODEL DENEMESİ

Vergi yapısını bir toplumda bireylerin ve kurumların ödemekle yükümlü oldukları vergi kümelerinin tümü olarak tanımlamış ve Türk vergi yapısının üç temel bileşenden oluştuğunu (dolaysız vergiler, dış ticaret üzerinden alınan vergiler ve yurtiçi dolaylı vergiler) belirlemiş bulunuyoruz. Bu temel bileşenler ve bunları oluşturan alt bileşenler de dikkate alınarak ekonomik kalkınmanın belirli aşamalarında Türk vergi yapısının nasıl değiştiği ortaya konulmuştur. Araştırmamızın bu bölümünde ise vergi yapısı üzerinde etkili olması olası etkenler belirlenecek, çalışmada kullanılacak model kurulacak, çözümlenecek ve sonuçlar irdelenecektir.

Toplum türlerine özgü vergi yapılarını incelerken belirlediğimiz gibi yüksek gelirli toplumlarda vergi yapıları politik süreç tarafından kolaylıkla değiştirilebilir ve toplumdaki politik tercihlere uygun bir vergi yapısı kurulabilir. Geleneksel ve geçiş dönemi toplumlarında vergi yapısı ülkenin gelir düzeyine bağlı olacaktır(1). Ülkenin gelir düzeyi ise toplumsal yapıda

(1) HINRICH, s. 9-10.

meydana gelen sosyo-ekonomik değişmelerden etkilenecektir. Toplumsal yapıda meydana gelen bu değişmeler sonsuz sayıda değişkenlerle belirlenebilir. Bunlar içinde en önemlileri kitle iletişim araçlarının kullanım oranı, yerleşme yerinde değişme oranı, kentleşme oranı, tarımsal mesleklerden tarım dışı mesleklere geçiş oranı, okur yazar oranında artışlar ve kişi başına gelirdede değişmeler olarak belirlenmektedir(2). Vergi yapısı toplumsal yapının bir parçasıdır. Bu nedenle toplumsal yapı üzerinde etkili olan bu değişkenlerin yanında diğer bazı ekonomik değişkenlerden de yararlanarak vergi yapısını etkileyen ve bu yapıda değişmeleri açıklayan etkenleri saptayabiliriz.

I . DEğİŞKENLERİN BELİRLENMESİ

Devletin vergiler kanalıyla milli gelirden aldığı pay, Vergi/GSMH oranı, vergi yapısının bir göstergesi olarak kullanılabilir. Bir ülkede dolaysız, yurtiçi dolaylı ve dış ticaret vergilerinden hangilerinin ne ölçüde uygulanacağına, hangi vergi oranlarının kullanılacağına karar verilmesi ve vergi yönetiminin etkinliği devletin vergiler kanalıyla milli gelirden alacağı payı belirleyecektir. Bu nedenle devletin vergiler kanalıyla milli gelirden alacağı pay bir ekonomide vergilenebilir kaynakların, bu kaynaklara uygulanan oranların ve vergi yönetiminin etkinliğinin bir fonksiyonu olarak kabul edilebilir(3). Biz bu görüşü benimsemekle birlikte vergi kaynaklarına uygulanan

(2) KARL W. DEUTSCH, "Social Mobilization and Political Development", The American Political Science Review, Vol. LV, S.3, 1961, s. 495.

(3) STEVEN J. WEISS, "Factors Effecting the Government Revenue Share In Less Developed Countries", University of West Indies, Social and Economic Studies, Vol. 18, 1969, s. 349.

oranları(4) ve vergi yönetiminin etkinliğini(5) modele almayıp devletin vergiler kanalıyla milli gelirden aldığı payı vergilenebilir kaynakların bir fonksiyonu olarak kabul ederek modelimizi bu ilke üzerine kuracağız. Gelişmekte olan ülkelerin vergilendirilmesi olası vergi potansiyelinin tamamından yararlanamadıkları ve vergi gelirlerinin yönetim açısından vergilendirilmesi en kolay olan kaynaklardan sağladıkları bir gerçektir. Bu tür toplumlarda vergi yapısı ile vergilenebilir kaynaklar arasında çok yakın bir ilişki ortaya çıkmaktadır(6). Türk vergi yapısı incelendiğinde gelişmekte olan ülkelerin özelliklerini yansıttığı ve vergi yapısının vergilendirilmesi ve izlenmesi kolay olan kaynaklardan oluştuğu görülmektedir. Durum böyle olunca, Türk vergi yapısında meydana gelen değişmeler vergilenebilir kaynakların bir fonksiyonu olarak kolaylıkla açıklanabilir.

-
- (4) Vergi yapısını oluşturan dolaysız, yurtiçi dolaylı ve dış ticaret vergileri çok sayıda alt vergiden oluşmaktadır. Bu vergilerde gerek değişik vergi tarifelerinin uygulanması ve gerekse çok sayıda oranın var olması nedeniyle bazı ortalama değerleri bile modele alamadığımız için vergi oranlarını incelememiz dışında bırakıyoruz. Ancak kısa dönemli analizlerde bu sakıncanın belirli bir ölçüde giderilebileceği inancındayız.
- (5) Vergi yönetiminin etkinliği ekonomik değişkenlerin yanında okur yazar oranı ve kentleşme oranı gibi sosyal değişkenlerle tanımlanabilir. Ancak yapılan araştırmalarda kişi başına gelir, okur yazar oranı ve kentleşme oranlarından herhangi bir çiftinin aynı modelde yer almasının istatistikî açıdan sakıncalı olduğu ileri sürülmektedir. Bkz.: WEISS, s. 360. Bu nedenle biz ekonomik kalkınmanın da bir göstergesi olan kişi başına gelir değişkenini modele alarak okur yazar oranı ile kentleşme oranını model dışı bırakmayı uygun bulduk. Böylece istatistikî kısıtlama nedeniyle vergi yönetiminin etkinliği modele alınamamıştır.
- (6) CHARLES MANSFIELD, "Tax Structure In Developing Countries: An Introduction", Finance and Development, Vol. 8, S. 1, 1971, s. 37.

Bilindiği gibi vergilenebilir kaynaklar ile ekonomik kalkınma arasında yakın bir bağlantı vardır ve ancak ekonomik yapıya uyum gösterebilecek vergilerin başarı ile uygulanmaları olasıdır(7). Ekonomik kalkınma ile birlikte yeni yeni mal ve hizmetlerin üretilmesi, kentleşme ve okur yazar oranlarının artması ile birlikte yeni mesleklerin türemesi ve kişi başına gelirin artması sonucu toplumda yeni vergi kaynakları ortaya çıkabilecektir. Bu nedenle vergilenebilir kaynaklar, ekonomik kalkınma ile ilgili göstergelerden yararlanılarak belirlenebilir. Ancak ekonomik kalkınmanın çok yönlü bir kavram olması kolaylıkla açıklanmasına engel olur. Bununla birlikte iktisatçılar, kişi başına geliri ekonomik kalkınmanın bir göstergesi olarak kabul etmektedirler(8) Biz ekonomik kalkınmanın bir göstergesi olan kişi başına gelirin yanında para ekonomisinin boyutlarını belirleyen paranın dolanım hızını, dış ülkelerle olan ticari ilişkileri belirleyen dışa açıklık oranını, tarımsal gelirin tarım dışı gelirlere oranını ve enflasyonun bir göstergesi olarak fiyat artışlarını vergilenebilir kaynakları tanımlamak amacıyla kullanacağız. Bu açıklamalardan sonra modelde yer alacak değişkenler iki ana bölüme toplanabilir: Açıklanan değişken ve açıklayıcı değişkenler. Modelde devletin vergiler kanalıyla milli gelirden aldığı payı vergi yapısının bir göstergesi olarak açıklanan değişken ve bu payı etkileyen ekonomik etkenler ise açıklayıcı değişkenler başlığı altında incelenecektir.

(7) HEREKMEN, s. 148.

(8) JORGEN R. LOTZ-ELLIOT R. MORRS, "Measuring Tax Effort in Developing Countries", IMF. Staff Papers, Vol. 14, 1967, s. 481.

1. Açıklanan Değişken: Devletin Vergiler Kanalıyla
Milli Gelirden Aldığı Pay

Devletin vergiler kanalıyla milli gelirden aldığı pay vergi yapısını açıklayan bir değişken olarak kabul edilmiştir. Devletin almış olduğu bu payı, Genel Bütçe gelirleri içinde yer alan vergi gelirleri ile sınırlandırmış bulunuyoruz. Böylece Yerel Yönetimlerin ve Belediyelerin vergi gelirleri hesaplama dışında tutulmaktadır. Bu sınırlandırma sonucu vergi gelirleri olması gerekenin altında bir değere sahip olacaktır. Ancak toplam vergi gelirleri içinde Yerel Yönetimlerin ve Belediyelerin sağladıkları vergi gelirlerinin çok az bir yer tuttuğu (9) göz önünde bulundurulacak olursa, bu tür bir hesaplama sonucu büyük ölçüde etkilemeyecektir.

Modellerde bu payın açıklanan değişken olarak kullanılmasında türlü yaklaşımlar vardır:

(i) Bazı araştırmacılar Vergi/GSMH oranını açıklanan değişken olarak modellerine almışlardır(10).

(ii) Chelliah, Net Hasıla/GSMH oranını benimsemiştir(11).

(iii) Musgrave, vergi yapısının temel bileşenlerinin ayrı ayrı toplam vergi gelirleri içindeki payını açıklanan değişken olarak incelemiştir(12).

(iv) Hinrich ve Williamson Devlet Gelirleri/GSMH oranını modellerine açıklanan değişken olarak almışlardır(13).

-
- (9) HALİL NADAROĞLU, Mahalli İdareler, 1. Baskı, Sermet Matbaası, İstanbul, 1978, s. 294 ve s. 331.
- (10) KILMAN SHIN, "International Differences In Tax Ratio", The Review of Economics and Statistics, Vol. LI, 1969, s. 214; JORGEN R. LOTZ- ELLIOT R. MORSS, "A Theory of Tax Level Determinants For Developing Countries", Economic Development and Cultural Change, Vol. 18, 1970, s. 329; ROY W. BAHL, "A Regression Approach To Tax Effort and Tax Ratio Analysis", IMF Staff Papers, Vol. 18, 1971, s. 571.
- (11) RAJA J. CHELLIAH, "Trends in Taxation in Developing Countries", IMF Staff Papers, Vol. 18, 1971, s. 258.
- (12) MUSGRAVE, s. 144-145.
- (13) HINRICH, s.11; JEFFREY G. WILLIAMSON, "Public Expenditure and Revenue: An International Comparison", The Manchester School of Economic and Social Studies, Vol. 29, 1961, s. 48.

Biz modelimize Genel Bütçe gelirleri içinde yer alan vergi gelirleri toplamının faktör fiyatları ile saptanan GSMH içindeki payını açıklanan değişken olarak alacağız. Paydada bulunan GSMH değerinin piyasa fiyatları ile belirlenmesinin(14) gerekli olduğu görüşünü kabul etmekle birlikte gerek payda ve gerekse paydada dolaylı vergilere yer vermemek için faktör fiyatları ile saptanan GSMH değerleri yeğlenmiştir.

2. Açıklayıcı Değişkenler

Vergi kaynakları ekonomik kalkınma süreci içinde türlenmektedir. Bazı vergiler para ekonomisinin yerleşmesi ile ve bazı vergiler de ekonomik kalkınmanın belirli aşamalarında uygulanabilmektedirler. Bu nedenlerden dolayı ekonomik kalkınmanın göstergesi olan kişi başına gelir ile birlikte diğer ekonomik değişkenleri vergi kaynaklarını belirlemek amacıyla kullanabiliriz.

A. Kişi Başına Düşen Gelir

Kişi başına düşen gelir, ekonomik kalkınmanın bir göstergesi olduğu kadar aynı zamanda vergi gelirleri düzeyini de açıklayan bir veridir. Bilindiği gibi kişi başına gelirin yüksek olduğu ekonomilerde Vergi/GSMH oranı yüksek, kişi başına gelirin düşük olduğu ekonomilerde de bu oran oldukça düşüktür. Bunun

(14) HALUK ANIL, Türkiye'de Vergi Yüğü(1950-1970), 1. Baskı, Ankara İ.T.İ.A Yayını No. 56, Ankara, 1973, s. 25-26.

nedeni çok yüksek vergi gelirlerinin çok düşük gelirlilerden sağlanamamasından ileri gelmektedir. Ancak bazı araştırmacılar geliştirmekte olan ekonomilerde çok düşük gelirliilerin de vergilendirilmesini önermektedir. Böylece kişi başına gelir düşük olmasına karşın yüksek bir Vergi/GSMH oranına erişilebilir. Bu arada devlet bu kesime mali yardım yaparak vergi yükünü hafifletebilir. Bununla birlikte bu işlem sosyal güvenlik yöntemlerinin yeterince uygulanamadığı geliştirmekte olan ekonomilerde pek görülmemektedir(15).

Bu açıklamalar sonucu geliştirmekte olan ülkelerde Vergi/GSMH oranının arttırılabilmesinin kişi başına düşen gelirdeki artışlara bağlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde kişi başına gelir ile vergi yapısının bir göstergesi olan Vergi/GSMH oranı arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla bu değişkeni modelimize almış bulunuyoruz.

Kişi başına gelir düzeyini, GSMH yı(faktör fiyatlarıyla) nüfusa oranlayarak belirleyebiliriz. Çok sayıda iktisatçı bu oranı GSMH/N olarak kabul ederken Weiss GSYİH/N oranını yeğlemiştir. Çeşitli olarak da GSYİH nin dış Üretim unsurlarının gerçekleştirdiği net geliri içerirken GSMH nin bu değeri kapsamadığını ileri sürmüştür(16). Faktör fiyatları ile hesaplanan GSMH içinde ve dışarıda yaratılan tüm faktör gelirlerini içine aldığından bu tür bir hesaplama için, tarafımızdan en uygun veri olarak kabul edilmiştir.

(15) SHIN, s. 214.

(16) WEISS, s. 352.

B. Dışa Açıklık Oranı

Gelişmekte olan ülkelerde en önemli vergi geliri kaynaklarından bir tanesi de dış ticaret sektörüdür. Bu sektörden sağlanan vergi geliri, ekonominin dışa açık olup olmadığına göre farklı olacaktır. Aynı zamanda dış ticaret sektörü, para ekonomisinin genişlemesine ve yeni vergi kaynaklarının doğmasına yardımcı olduğu gibi yönetim açısından da vergilendirilmesi en kolay sektör olarak kabul edilmektedir(17).

Dışa açıklık oranı değişik biçimlerde tanımlanmaktadır. Örneğin Hinrich(18) ithalat/GSMH oranını; Shin(19) ile Lotz-Morris(20) ithalat+ihracat/GSMH oranını; Chelliah(21) ile Lotz-Morris(22) ve Bahl(23) ihracat/GSMH oranını dışa açıklık değişkenini belirlemek amacıyla modellerine almışlardır.

Araştırmamızda, ülkemizde ihracatın vergilendirilmemesi nedeniyle, ithalat/GSMH oranı dışa açıklığı belirleyen değişken olarak modele alınmıştır.

C. Tarımsal Gelirin Tarım Dışı Gelirlere Oranı

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapıları incelendiğinde tarım sektörünün önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Bu ülkelerde nüfusun büyük bir çoğunluğu kırsal kesimde yaşarken, tarım sektörünün GSMH içindeki payı da yüksek boyutlara ulaşabilmektedir. Aynı zamanda kırsal kesimde yaşayan nüfusun önemli bir bölümünün geçimlik yaşam düzeyinin altında gelir elde ettiğini

(17) BAHL, s. 585.

(18) HINRICH, s. 12.

(19) SHIN, s. .

(20) LOTZ-MORRIS, "Measuring Tax...", s. 484.

(21) CHELLIAH, s. 294.

(22) LOTZ-MORRIS, "A Theory of...", s. 329.

(23) BAHL, s. 587.

ve kendi ailesi için üretimde bulunarak piyasa faaliyetlerine çok az oranda katıldıklarını kabul edecek olursak bu kesimin büyük bir vergi potansiyeli yaratmasına karşın vergileme açısından verimli bir kaynak olmadığını görürüz.

Para ekonomisinin hakim olduğu sanayi ve diğer sektörler tarım sektörüne oranla gelişirken vergileme işleminin de kolaylaştığı görülür(24). Böylece tarım sektörü üretiminin tarım dışı gelirler içinde önemli bir yer tuttuğu gelişmekte olan ülkelerde devletin vergi geliri olarak alacağı payın düşük olması beklenir(25). Aksine tarım sektörünün payının düşük olduğu gelişmiş ülkelerde devletin vergiler kanalıyla aldığı pay yüksek bir düzeyde gerçekleşmektedir.

Türkiye'de sanayileşme hareketleri hızlanmış olmasına karşın 1970 yılında nüfusun % 66 sının tarım sektöründe yer alması ve sanayi üretim hammaddesinin ve ihracat yapısının büyük bir bölümünün tarıma dayalı olması bu sektörün önemini belirtmek için yeterlidir.

Âşarın kaldırılmasından bu yana tarım sektörü direkt olarak vergilendirilmeyip dolaylı bir vergilemeye tabi tutulmaktadır. 1960 yıllarına kadar türlü nedenlerden dolayı vergi dışı bırakılmış, 1960 dan sonra ise ancak belirli ve çok küçük bir bölümü vergilendirilmiştir.

Bu nedenlerden dolayı tarımsal gelirlerin tarım dışı gelirlere oranının Vergi/GSMH oranı üzerinde etkili olabileceğini saptamış bulunuyoruz. Tarımsal gelirin tarım dışı gelirlere

(24) WEISS, s. 353.

(25) BAHL, s. 590.

oranı ile vergi yapısının bir göstergesi olan Vergi/GSMH oranı arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla bu değişkeni modele almış bulunuyoruz.

D. Paranın Dolanım Hızı

Vergileme açısından, var olan para kümesinin her ne türlü olursa olsun el değiştirme sayısı(26) olarak tanımlanan paranın muamele dolanım hızının bir açıklayıcı değişken olarak incelenmesi gerekir. Her türlü muamele, vergiden istisna veya muaf tutulmadığı sürece, vergiye tabi bir gelir akımının doğmasına neden olur. Ancak uygulamada paranın muamele dolanım hızını hesaplamak zor olduğu için paranın gelir ödemeleri olarak kaç defa el değiştirdiğini gösteren paranın gelir dolanım hızı ekonomik araştırmalarda bir veri olarak kullanılır(27).

Paranın gelir dolanım hızı, GSMH/Para Arzı olarak tanımlanmaktadır(28).GSMH değerinin, tanım gereği üretim faktörleri fiyatı ile hesaplanması gerekir. Para arzı ise üç türlü ölçülebilir:

(i)Banknot ile ufaklık paralar

(ii)Banknot, ufaklık paralar ve vadesiz mevduat,

(iii)Banknot,ufaklık para,vadesiz ve vadeli mevduat(28)

Biz araştırmamızda para arzı olarak T.C. Merkez Bankasınınca para arzı hesaplarında kullanılan kağıt para, ufaklık para vadesiz ticari mevduat ve Merkez Bankasındaki vadesiz serbest

(26) YILMAZ BÜYÜKERŞEN, Makroekonomi, 2. Baskı, Eskişehir İ.T.İ.A Yayını no. 131, Eskişehir, 1975, s. 26.

(27) a.g.k.,s. 27.

(28) LOTZ-MORSS,"A Theory of...", s. 331.

mevduat ile vadesiz tasarruf mevduatlarını esas alıyoruz(29).

Bu değişken, vergilenebilir kapasitenin ülkelerde para ekonomisinin boyutlarına göre etkilendiği düşüncesinden hareket edilerek modele alınmıştır. Yalnızca kendi gereksinimleri için üretimde bulunan bireylerin ancak aynı vergilerle vergilendirilebileceğini ve bu vergi türünün günümüzde önemini yitirdiğini göz önünde bulundurursak ekonomide paranın dolanım hızının vergi yapısı üzerinde yaratacağı etki ortaya çıkar.

E.Enflasyon

Enflasyon devletin vergiler kanalıyla milli gelirden aldığı payı, dolaysız ve dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki oranına, uygulanan vergi tarifelerinin türüne ve dolaysız vergilerin peşin ödenme durumuna göre arttırır, azaltır veya etkilemez.

Dolaysız vergilerin önemli paya sahip olduğu ve enflasyonun yüksek oranda gerçekleştiği ekonomilerde artan oranlı tarifelerin uygulanması vergi gelirlerinde artışlara yol açacak, düz oranlı tarifelerin uygulanması ise önemli bir etki yaratmayacaktır(30). Ayrıca dolaysız vergilerde peşin ödeme ilkesi kabul edilmeyen ve türlü nedenlerle tahsil sürelerinde gecikmeler olan ekonomilerde enflasyonun vergi gelirlerini azaltıcı yönde etkilediği ileri sürülmektedir(31).

Dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu ekonomilerde ise

(29) T.C. Merkez Bankası, Aylık Bülten No. 7-8, 1977.

(30) SHIN, s. 215.

(31) VITO TANZI, "Inflation, Lags in Collection and Real Value of Tax Revenue", IMF Staff Papers, Vol. 24, 1977, s. 154.

enflasyonun etkisi vergilerin ölçü veya değer üzerinden alınmalarına göre değişik olacaktır. Vergilerin ölçü üzerinden (spesifik tarifeye göre) alınması vergi gelirlerinde görece azalmalara, değer üzerinden (advalorem tarifeye göre) alınması görece artışlara neden olacaktır(32).

Ülkemizde enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla bu değişkeni modelimize almış bulunuyoruz. Enflasyonun bir göstergesi olarak fiyat artışlarından hareket edilmiştir. Bunun için de 1950 temel yılına göre İstanbul Ticaret Odası toptan eşya fiyat endeksleri kullanılmıştır.

II. MODELİN KURULMASI

Modelde yer alacak değişkenleri belirledikten sonra şimdi modeli kurabiliriz. Bilindiği gibi vergi yapısını vergilenebilir kaynakların bir fonksiyonu olarak tanımlamıştık. Bu nedenle fonksiyonu şöyle yazabiliriz:

$$Y=f(x)$$

Burada Y vergi yapısını ve x vergilenebilir kaynakları göstermektedir. Vergilenebilir kaynakları ise kişi başına düşen gelir, dışa açıklık oranı, tarımsal gelirin tarım dışı gelirlere oranı, paranın dolaşım hızı ve enflasyon gibi ekonomik göstergelerle tanımladığımız için yukarıdaki fonksiyonu şu biçime dönüştürebiliriz:

$$Y=f(x_1, x_2, x_3, x_4, x_5)$$

(32) Enflasyonun Vergi Sistemi Üzerindeki Etkileri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını İstanbul, 1976, s. 58.

Burada:

Y = Vergi/GSMM oranını (TOVVER)

x_1 =Kişi başına düşen gelir (KIBASG)

x_2 =Tarımsal gelirin tarım dışı gelire oranı(TARDIS)

x_3 =Dışa açıklık oranı(ACIKOR)

x_4 =Paranın dolanım hızı(DOLSUR)

x_5 =Enflasyon(ENFLAS)

değişkenlerini göstermektedir.

Modelde yer alan açıklanan değişken ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişki çoklu regresyon yöntemi ile araştırılacaktır. Bu araştırmada lineer ve logaritmik modeller uygulanacak ve en az hatayı içeren model seçilecektir. Bu nedenle yukarıda belirlenen fonksiyonu lineer ve logaritmik modellere göre şöyle yazabiliriz:

(i) Lineer model

$$Y = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3 + b_4x_4 + b_5x_5$$

(ii) Logaritmik model

$$\log Y = b_0 + b_1 \log x_1 + b_2 \log x_2 + b_3 \log x_3 + b_4 \log x_4 + b_5 \log x_5$$

Böylece araştırmada yer alacak değişkenler ve çözümde uygulanacak modeller belirlendikten sonra modelin çözümüne geçebiliriz.

III. MODELİN ÇÖZÜMLENMESİ

Modelde Vergi/GSMH olarak tanımlanan açıklanan değişken üzerindeki, tarımsal gelirin tarım dışı gelirlere oranı, kişi başına gelir, enflasyon, paranın dolanım hızı ve dışa açıklık oranından oluşan açıklayıcı değişkenlerin aynı anda ve birlikte etkilerini araştırmak amacıyla çoklu regresyon yönteminden yararlanılmıştır(33).

Çoklu regresyon yöntemi ile modelin çözümlenmesinde lineer, logaritmik ve diğer modeller uygulanabilir. Uluslararası vergi karşılaştırmalarında genellikle lineer modeller kullanılmıştır. Yalnızca Lewis ve Williamson logaritmik modellerin daha uygun olduğunu ileri sürmüşlerdir(34). Hinrich lineer modeli yeğlemiş ve sonra sonuçları logaritmik çözümle karşılaştırdığında aralarında önemli farklılıkların olmadığını öne sürmüştür(35). Ancak uygulamada önyargılarla hareket ederek herhangi bir modelin yeğlenmesinin doğru olmayacağı ve bu nedenle farklı modeller çözümlenerek en az hatayı içeren modelin benimsenmesi önerilmektedir(36). Biz bu görüşü benimseyerek logaritmik ve lineer modellerin çözümünü alacak ve en az hatayı içeren modeli yeğleyeceğiz(37).

Bu düşünceden hareket ederek yapılan araştırmada devletin

-
- (33) Çoklu regresyon analizi konusunda Bkz.: KENAN GÜRTAN, İstatistik ve Araştırma Metodları, Genişletilmiş Yeni Baskı, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1977, s. 586 vd.; WILLIAM A. SPURR-CHARLES P. BONINI, Statistical Analysis for Business Decisions, Richard D. Irwin, Inc., Illinois, 1973, s. 495-496; TÜMAY ERTEK; Ekonometriye Giriş, 1. Baskı, ODTÜ Yayını No.22, Ankara, 1973, s.168
- (34) STEPHEN R. LEWIS, JR., "Govenment Revenue from Foreign Trade: An International Comparison", The Manchester School of Economic and Social Studies, Vol. 31, 1963, s. 41; WILLIAMSON, s. 48.
- (35) HINRICH, s. 12.
- (36) EUGENE F. BRINGHAM- JAMES L. PAPPAS, Manegerial Economics, 2. Baskı, The Dreyden Press, Illinois, 1976, s. 141.
- (37) Modelin yeğlenmesinde dikkat edilmesi gerekli noktalar şunlar-

vergiler kanalıyla milli gelirden aldığı payı belirleyen Vergi/GSMH (TOPVER) açıklanan değişkeni ile tarımsal gelirin tarım dışı gelirlere oranı (TARDIS), kişi başına gelir (KIBASG), paranın dolanım hızı (DOLSUR), dışa açıklık oranı (ACIKOR) ve enflasyon (ENFLAS) açıklayıcı değişkenleri(38) arasındaki ilişki Tablo 6 ve Tablo 7 de gösterilen 1950-1971 yılları arasındaki verilerle lineer ve logaritmik modellere göre ayrı ayrı çözülmüş ve alınan

-
- dır: (i) Çoklu korelasyon katsayısı bire yakın olmalıdır. Bu katsayının bire yakın olması açıklanan değişken ile açıklayıcı değişkenler arasında şiddetli bir ilişkinin olduğunu gösterir. Böylece gelecek yıllara ilişkin kestirimlerin geçerliliği artacaktır. Bu konuda Bkz.: NERGİS DOLUNAY, Taleb Analizi Metodlarıyla Türkiye'de Çimento Tüketimi Üzerinde Bir İstatistik Araştırması, 1. Baskı, Matematik Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 1976, s. 65; (ii) Tahminin standart hatası düşük olmalıdır. Bu gösterge regresyon modelinin bir bütün olarak geçerliliğinin irdelenmesinde önemli bir role sahiptir. Böylece regresyon modeli ile açıklanan değişkeni kestirim işleminin doğruluk derecesi belirlenebilmektedir. Aynı zamanda tahminin standart hatasının düşük olması geleceğe dönük kestirimlerin gerçeğe yakın olmasını sağlayacaktır. Bu konuda Bkz.: BRINGHAM-PAPPAS, s. 148; (iii) Regresyon katsayılarının standart hataları düşük olmalıdır. Regresyon katsayılarının standart hatası her açıklayıcı değişken için kestirilen regresyon parametrelerine güvenirliliğin bir ölçüsüdür. Regresyon katsayılarının standart hatalarının düşük olması açıklanan ve açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkinin doğru olarak kestirildiğini ortaya koyar. Bu konuda Bkz.: BRINGHAM-PAPPAS, s. 145; (iv) Hata terimlerinin birbiri ile ilişkisi (otokorelasyon) olmaması gerekir. Otokorelasyon, tanımlanan ilişkide dikkate alınmamış değişkenler olmasından, fonksiyon tipinin yanlış seçilmesinden ve açıklanan değişkenin hatalı ölçülmesinden ileri gelebilir. Bu konuda Bkz.: ERTEK, s. 181-182. Otokorelasyon; standart hataları etkilemesi açısından önem kazanır ve Durbin-Watson, Von Neuman ve benzeri testler ile ölçülebilir. Bu konuda Bkz.: DOLUNAY, s. 38.
- (38) Açıklayıcı değişkenler modele alınırken ortaya çıkan bir sorun da çoklu bağıntıdır. Çoklu bağıntı açıklayıcı değişkenlerin yüksek derecede ilişkili olmasına denir ve açıklanan değişkenlerin scriileri veya regresyon katsayılarının standart hataları incelenerek belirlenebilir. Eğer açıklayıcı değişkenler arasında tam bir çoklu bağıntı varsa, bu durumda regresyon katsayıları hesaplanamaz. Bu konuda Bkz.: C. GRAHAM, Applications of Multiple Regression and Correlation Analysis for Forecasting and Controlling, University Microfilms Inc., Ann Arbor, Michigan, 1977, s. 21-22. Çoklu bağıntı ekonometrik modellerde, simulasyonlarda, duyarlık analizlerinde ve ekonomi politikası analizlerinde önem kazanır. Bu konuda

modelde açıklayıcı değişkenlere ilişkin sonuçlar Tablo 9 da gösterilmektedir.

TABLO 9

% 99 GÜVENİRLİKTE LOGARİTMİK MODELDE AÇIKLAYICI
DEĞİŞKENLERE İLİŞKİN DEĞERLER

DEĞİŞKENLER	REGRESYON KATSAYISI	STANDART HATA	T-İSTATİSTİĞİ
TARDIS	- 0,57844	0,16504	3,50
KIBASG	0,37783	0,28399	1,33
ENFLAS	- 0,09903	0,08932	1,11
DOLSUR	0,33238	0,25596	1,30
ACIKOR	0,04335	0,06011	0,72

Tablo 9 daki bulgulardan yararlanarak da logaritmik model için regresyon denklemini şöyle belirleyebiliriz:

$$\begin{aligned} \text{Vergi/GSMH} = & 1,08668 - 0,57844 \text{ Tardıs} + 0,37783 \text{ Kibasg} \\ & (0,1650) \quad (0,2839) \\ & - 0,09903 \text{ Enflas} + 0,33238 \text{ Dolsur} \\ & (0,0893) \quad (0,2559) \\ & + 0,04335 \text{ Acıkor} \\ & (0,0601) \end{aligned}$$

Çözümde bulunan sonuçları ortaya koyduktan sonra şimdi modelin irdelenmesine geçebiliriz.

Bu artış ve azalışların hangi ölçüde olacağı düzeltilmiş regresyon katsayıları ile belirlenebilmektedir. Buna göre tarımsal gelirin tarım dışı gelirlere oranında bir standart sapmalık bir artış, diğer açıklayıcı değişkenlerin de etkisi dikkate alınarak, Vergi/GSMH oranında 0,9626 standart sapmalık bir azalmaya; bir standart sapmalık bir azalma ise 0,9626 standart sapmalık bir artışa yol açacaktır.

Bilindiği gibi tarımsal gelirin tarım dışı gelirlere oranının yüksek olduğu ekonomilerde sanayileşmenin ve ticaretin yeterince gelişemediği görülmektedir. Yaratılan milli gelirin büyük ölçüde tarım kesiminde yaratılması, bu kesimin dolaysız vergilerle kolaylıkla vergilendirilememesi ve tarım dışı kesimde de yaratılan gelirin düşük olması sonucu Vergi/GSMH oranı düşük bir düzeyde gerçekleşmektedir.

Türkiye'de tarım kesimi gerek politik ve gerekse küçük işletme birimlerinin çok yaygın olması sonucu ortaya çıkan güçlükler nedeniyle dolaysız vergilerle yeterince vergilendirilememektedir. Bu kesimde yıllık Gelir Vergisi beyannamesi verenlerin sayısı oldukça düşüktür. Yapılan bir araştırmada tarım kesiminde gerçek yükümlü sayısının 1/3ünün vergi ödediği ve bu nedenle tarımsal gelirlerde % 60-% 70 arasında bir vergi kaybı olduğu ileri sürülmektedir(42). Bu kesimde ödenen Gelir Vergisinin toplam vergi gelirlerinin % 0,034ünü oluşturduğu(43) ve bu kesimin yal-

zelenmiş regresyon katsayılarından yararlanılır. Modelimiz de kişi başına gelir değişkeni farklı olduğundan değişkenlerin irdelenmesinde düzeltilmiş regresyon katsayıları kullanılacaktır. Düzeltilmiş regresyon katsayılarının hesaplanması ve yorumlanması konusunda Bkz.: GÜRTAN, s. 602-603.

(42) GÜNERİ AKALIN, Tarımımızın Sosyo-İkonomik Yapısı Vergileme ve Gelişme, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No. 384, Ankara, 1975, s.113

(43) a.g.k.

düşük, gelir düzeyi yüksek olan ülkelerde sözkonusu oranın da yüksek olduğu görülmektedir. Bu nedenle kişi başına gelir ile Vergi/GSMH oranı arasında pozitif bir ilişki olması gerekir. Nitekim araştırmamızda da bu değişkene ilişkin regresyon katsayısı pozitif olarak bulunmuş ve düzeltilmiş regresyon katsayısı 0,4117 olarak hesaplanmıştır. Böylece kişi başına gelir değişkeninde bir standart sapmalı bir artış Vergi/GSMH oranında, diğer değişkenlerin de etkisi dikkate alınarak, 0,4117 standart sapmalı bir artışa, bir standart sapmalı bir azalma açıklanan değişkende 0,4117 standart sapmalı azalmaya yol açmaktadır.

Bilindiği gibi düşük gelirli toplumlarda üretilen mal ve hizmetlerin sınırlı olması sonucu vergilenebilir kaynaklar da sayıca azdır. Vergilenebilir kapasite kişi başına gelire bağımlı olduğu için⁽⁴⁴⁾ ekonomikkalkınma süreci içerisinde üretimin artması gelirlerin artmasına ve dolayısıyla Vergi/GSMH oranının yükselmesine yol açacaktır.

Tablo 6 incelendiğinde Türkiye'de 1950 lerin başlarında kişi başına düşen gelirin ve Vergi/GSMH oranının düşük olduğu görülür. Çok düşük gelirli bir toplumda çok yüksek bir vergi geliri sağlama olanağı olmadığı için bu sonuç doğaldır. 1950 lerin ortalarına doğru girilen sanayileşme hareketlerinin de etkisiyle kişi başına gelirden artışlar gözlenmektedir. Bu artışlar nedeniyle vergilenebilir kapasite genişlemekte ve dolayısıyla Vergi/GSMH oranı da yükselmektedir. 1950-1971 yılları arasında

(44) LOTZ-MORRS, "Measuring Tax ...", s. 481.

Vergi ödeme sürelerine göre ve vergilerin gelir elastikiyeti göz önüne alınarak yapılan incelemelerde ise yüksek enflasyon oranının gelişmekte olan ülkelerde vergilerin tahsil sürelerinde meydana gelen gecikmelere ve verginin gelir elastikiyetine bağlı olarak reel vergi gelirlerini(46) azaltıcı yönde etkilediği belirlenmektedir(47). Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde vergilerin gelir elastikiyetinin bire çok yakın olduğu da ortaya konulmaktadır(48). Böylece elastikiyetin bire eşit, enflasyon oranının yüksek ve vergilerin tahsil sürelerinde gecikmelerin olduğu ekonomilerde enflasyonreel vergi gelirlerini azaltıcı yönde etkileyecektir. Eğer vergilerin tahsil sürelerinde gecikmeler var olmakla birlikte elastikiyet birin üstünde gerçekleşiyorsa enflasyon nedeniyle reel vergi gelirlerinde önceleri bir azalma, sonraları fiyat artışlarına paralel olarak sürekli bir artış görülecektir.

Ülkemizde konuyu vergi türleri açısından inceleyecek olursak, artan oranlı tarifinin uygulandığı Gelir Vergisinde ve değer esasına göre alınan satış vergilerinde enflasyonun vergi gelirlerini arttırıcı; ölçü esasının benimsendiği satış vergilerinde ise azaltıcı bir etki yarattığı ve düz oranlı vergilerde herhangi bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur(49). Ülkemizde enflasyonun vergi gelirleri üzerindeki etkisi, değer üzerinden alınan satış vergileri dışında, teorik esaslara uyum göstermektedir.

(46) TANZI, s. 154.

(47) Reel vergi gelirleri Vergi/GSMH olarak tanımlanmaktadır. Bu konuda Bkz.: a.g.k., s. 164.

(48) a.g.k., s. 160.

(49) Enflasyonun Vergi Sistemi Üzerindeki Etkileri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1976, s. 53-70.

İncelene dönemi içerisinde paranın dolanım hızında görülen azalma, diğer değişkenlerin de etkisini dikkate alarak, Vergi/GSMH oranını azalma yönünde etkilenmektedir.

E. Dışa Açıklık Oranı (TARDIŞ)

Araştırmamızda dışa açıklık değişkenine ilişkin regresyon katsayısının işareti pozitif olarak bulunmuş ve düzeltilmiş regresyon katsayısı ise 0.1030 olarak hesaplanmıştır. Bu durumda açıklık oranında bir standart sapmalık artış, diğer değişkenlerin de etkisi dikkate alınarak, Vergi/GSMH oranında 0.1030 standart sapmalık bir artışa; bir standart sapmalık azalma 0.1030 standart sapmalık bir azalmaya yol açmaktadır.

Bilindiği gibi dış ticaret düzeyi bir ülkenin para ekonomisine girmesini ve yurtdışında üretilen mal ve hizmetlerin türleşmesini etkileyen bir etkidir. Ancak dış ticaret düzeyi de ülkenin dışa açık olup olmadığına bağlıdır.

Tablo 6 incelendiğinde, 1950-1971 yılları arasında bu değişkenin oldukça düşük değerler aldığı görülür. Heinrich'in ölçülerine göre bu dönemde Türk ekonomisi dışa kapalı bir görünüm içindedir. Ülkenin dışa kapalı olmasına karşın dışa açıklık oranında meydana gelen artışların, diğer değişkenlerin de etkisi dikkate alınarak, Vergi/GSMH oranını arttırdığı azalışların ise açıklanan değişkende azalışlara yol açtığı söylenebilir.

TABLO 11

ULUSLARARASI VERGİ YAPISI FARKLILIKLARI ÜZERİNE YAPILAN
ARAŞTIRMALARIN SONUÇLARI

Araştırmacı	Regresyon Denklemi	Açıklayıcı Bilgiler
WILLIAMSON	$T/Y = 0.037y$ (0.298) (0.048)	$R=0.73$ $N=33$ $y < \text{§ } 1908$ (denem 1951-57)
LEWIS	$\text{Log}y = 1.76 + 0.096\text{Log}x_1 - 0.730\text{Log}x_2$ (1.10) (0.64) 1 (0.334)	$R=0.78$ $N=41$ $y = \text{§ } 2577$
	$\text{Log}y = 0.945 + 0.375\text{Log}x_1 - 0.097\text{Log}x_2$ (0.396) (0.181) 1 (0.162)	$R=0.63$ $N=18$ $y < \text{§ } 275$
	$\text{Log}y = 0.707 + 1.13\text{Log}x_1 - 0.497\text{Log}x_2$ (0.870) (0.290) 1 (0.243)	$R=0.72$ $N=23$ $y > \text{§ } 275$
HEINRICH	$R/y = 1.819 + 0.520m/y + 0.0225Y/W$	$R=0.881$ $N=15$ $Y < \text{§ } 150$
	$R/y = 4.202 + 0.480m/y + 0.011Y/W$	$R=0.415$ $N=30$ $Y < \text{§ } 300$
	$R/y = -7.892 + 0.216m/y + 0.0153Y/W$	$R=0.612$ $N=45$ $Y < \text{§ } 750$
LOPZ ve MORSE	$T/y = 10.21 + 0.0085y + 0.712P/Y$ (0.298) ((2.573))	$R^2=0.197$ $N=52$ $Y < \text{§ } 800$
	$T/y = 11.04 + 0.000013y + 0.0733(x+m)/Y$ ((2.99)) ((2.55))	$R^2=0.200$ $N=52$ $Y < \text{§ } 800$
	$T/y = 7.421 + 0.138m/Y + 0.0024yp + 0.1126Q_1P$ ((2.63)) ((0.823)) ((4.34))	$R^2=0.438$ $N=52$ $Y < \text{§ } 800$
SHIN	$T/Y = 18.715 + 0.0006y + 0.065P/y - 0.086A/Y$ $+ 0.1096AP/P - 1.7162AN/W$	$R^2=0.474$ $N=31$ $Y < \text{§ } 800$
BAHL	$T/Y = 10.48 + 0.0026yp + 0.0614(x_1 + 11_1)$ (3.611) (0.725) (2.754) y	$R^2=0.175$ $N=49$
	$T/Y = 13.98 - 0.0627Ay + 0.2667Ay + 0.0332Ay$ (7.30) (1.836) (3.055) (0.850)	$R^2=0.408$ $N=43$
WEISS	$R = 10.814 + 0.110DP_c + 0.032P/P + 1.479REAN$ $+ 3.141LN+$	$R^2=0.350$ $N=47$

S O N U Ç

Toplumsal yapının dinamizmi, bu yapının bir parçasını oluşturan vergi yapısının da zaman içinde değişmesine neden olur. Her toplumun ekonomik kalkınmanın aşamalarına göre kendine özgü bir vergi yapısı vardır.

Türkiye'de ekonomik kalkınmanın aşamaları incelendiğinde 1923-1930 yılları arasında Türk toplumunun geleneksel bir toplum görünümünde olduğu, 1930-1960 yılları arasında sosyal ve ekonomik yapıda görülen değişimler nedeniyle geleneksel toplundan kopuş aşamasını geçirdiği ve 1960 lardan sonra modern topluma geçiş aşamasına girdiği söylenebilir.

Sözkonusu dönemlerde vergi yapısında ekonomik kalkınma nedeniyle değişimler ortaya çıkmıştır. Bu değişimleri inceleyecek olursak şu sonuçlara ulaşırız:

(i) Geleneksel dönemde dolaysız vergiler, özellikle geleneksel dolaysız vergiler, Genel Bütçe gelirleri içinde en önemli paya sahip olmakla beraber dönemin sonlarına doğru bu payda azalmalar görülmektedir. Dönemin başlarında %41 olan bu pay dönemin sonlarında %28 e düşmüştür. İkinci sırada yer alan yurtiçi dolaylı vergilerin Genel Bütçe Gelirleri içindeki payı %21 den %45 e yükselmıştır. Üçüncü sırada yer alan dış ticaret üzerinden alınan vergilerin Genel Bütçe gelirleri içindeki payı %22 ile %25 arasında değişmiştir. Görüldüğü gibi bu dönemde geleneksel dolaysız vergilerin payında bir azalma, yurtiçi dolaylı vergilerin pa-

yında bir artış meydana gelmiştir.

(ii) Geleneksel toplundan kopuş döneminde yurtiçi dolaylı vergiler ön planda çıkmaktadır. Bu vergilerin Genel Bütçe gelirleri içindeki payı %14 ile %39,3 arasında değişmektedir. İkinci sırada yer alan dolaysız vergilerin payı en düşük %6 ile en yüksek %32 olmuştur. Üçüncü sıradaki dış ticaret vergilerinin ise payı %5 ile %24 arasında değişmiştir. Bu dönemde yurtiçi dolaylı vergilerin önemli ölçüde geliştiği görülmektedir.

(iii) Modern döneme geçiş aşamasında ise yurtiçi dolaylı vergiler birinci sırada yer almakla beraber dolaysız vergilerin de önemli bir gelişme göstererek sözkonusu vergilere yaklaştıkları görülür. Genel Bütçe gelirleri içinde yurtiçi dolaylı vergilerin payı %18 ile %32 arasında, dolaysız vergilerin payı %23 ile %31 arasında ve dış ticaret vergilerinin payı ise %12 ile %21 arasında değişmektedir.

Görüldüğü gibi inceleme döneminin başında dolaysız vergiler önemli bir paya sahip olmakla beraber yurtiçi dolaylı vergilerden ve dış ticaret vergilerinden oluşan dolaylı vergilerin payı sürekli olarak daha yüksek gerçekleşmiştir. Dolaysız vergilerin dolaylı vergilere oranı sözkonusu dönemde ortalama 1/2 olmuştur. Başka deyişle bir birim dolaysız vergi geliri elde edilmesine karşın iki birim dolaylı vergi geliri elde edilmiştir.

Bu tür bir vergi yapısı genellikle geçiş dönemi toplualarında görülmekte ve devletin vergiler kanalıyla Milli Gelirden aldığı pay düşük düzeylerde gerçekleşmektedir. İnceleme döneminin

(iv) Paranin dolanım hızı vergi yapısını etkileyen dördüncü önemli etken olarak bulunmuştur. Ülkemizde paranın dolanım hızının sürekli olarak azalması yeni yaratılacak gelirleri etkilediğinden Vergi/İSİH oranının olması gereken düzeyin altında gerçekleşmesine neden olmuştur.

(v) Dışa açıklık oranı devletin vergiler kanalıyla Milli Gelirden aldığı payı en düşük düzeyde etkileyen bir etken olarak saptanmıştır. Bununla birlikte dışa açıklık oranında görülen artışlar Vergi/İSİH oranında artışlara yol açmaktadır.

Türk vergi yapısının üzerinde etkili olduğunu saptadığımız bu etkenler uluslararası vergi araştırmalarında kabul edilen etkenlerle karşılaştırıldığında aralarında önemli farklılıkların olmadığı görülmüştür. Gelişmekte olan ülkeler için yapılan çalışmalarda bulunan sonuçların araştırmamız sonuçlarına benzerlik göstermesi, Türk Vergi yapısının tipik bir gelişmekte olan ülke vergi yapısı görünümünü içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

- C. GRAHAM : Applications of Multiple Regression and Correlation Analysis for Forecasting and Controlling, University Microfilms Inc., Ann Arbor, Michigan, 1977.
- CHARLES P. KINDLEBERGER : Economic Development, 2. Baskı, Mc. Graw Hill Inc., NewYork, 1965.
- CHARLES MANSFIELD : "Tax Structure Change In Developing Countries: An Introduction", Finance and Development, Vol. 8, S. 1, 1971.
- DANIEL LERNER : Passing of Traditional Society, 3. Baskı, The Free Press, NewYork, 1964.
- EDWIN R.A. SELIGMAN : Essays in Taxation, 10. Baskı, Sentry Press, NewYork, 1969.
- EMRE KONGAR : Toplumsal Değişme, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.
- EMRE KONGAR : Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, 1. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.
- EUGENE F. BRINGHAM/ : Managerial Economics, 2. Baskı, The Dreyden Press, Illinois, 1976.
- JAMES L. PAPPAS
- GÜNDÜZ ÖKÇÜN : Türkiye İktisat Kongresi, 1. Baskı, AÜSBF Yayını No. 262, Ankara, 1968.
- GÜNERİ AKALIN : Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı Vergileme ve Gelişme, SBF Yayını No. 384, Ankara, 1975.
- HALİL NADAROĞLU : Kamu Maliyesi Teorisi, 2. Baskı, Sermet Matbaası, İstanbul, 1976.
- HALİL NADAROĞLU : Mahalli İdareler, 1. Baskı, Sermet Matbaası, İstanbul, 1978.

- KENAN GÜRTAN : İstatistik ve Araştırma Metodları,
Genişletilmiş Yeni Baskı, Fatih Yayınevi
Matbaası, İstanbul, 1977.
- KENAN GÜRTAN : Türkiye'de Yatırımlar, 1. Baskı,
İstanbul Üniversitesi Yayını, No. 817,
İstanbul, 1959.
- KILMAN SHIN : "International Differences In Tax Ratio"
The Review of Economics and Statistics,
Vol. LI, 1969.
- NECDET SERİN : "Türk Sanayiinin Yapısal Görünümü",
Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye'de
Sanayileşme ve Sorunları Semineri, SBF
Yayını No. 382, Ankara, 1975.
- NERGİS DOLUNAY : Taleb Analizi Metodlarıyla Türkiye'de
Çimento Tüketimi Üzerinde Bir İstatistik
Araştırması, 1. Baskı, Matematik Araştır-
ma Enstitüsü, İstanbul, 1976.
- RAJA J. CHELLIAH : "Trends in Taxation in Developing Count-
ries", IMF Staff Papers, Vol. 18, 1971.
- RICHARD A. MUSGRAVE : Fiscal System, 1. Baskı, Yale University
Press, New Haven, 1971.
- RICHARD S. THORN : "The Evolution of Public Finances
During Economic Development", The
Manchester School of Economic and
Social Studies, Vol. 29, 1969.
- RICHARD T. GILL : Economic Development: Past and Present,
1. Baskı, Prantice Hall, New Jersey, 1963.
- ROBERT B. DANGS : Financing Economic Development, 1. Baskı
The University of Chicago Press, Chicago
1968.

- ROY W. BAHL : "A Regression Approach to Tax Effort
And Tax Ratio Analysis", IMF Staff
Papers, Vol.18, 1971.
- SIJLREN CROSSEN : "The Role and Sturcture of Sales Tax
And Excise Systems", Finance and Deve-
lopelent, Vol.12, NO.1, 1975.
- STEPHEN R. LEWIS, JR : "Government Revenue From Foreing Trade:
An International Comparison", The
Manchester School of Economic and Social
Studies, Vol.31, 1963.
- STEVEN J. WEISS : "Factors Affecting the Government
Revenue Share in Less Developed
Countries", University of West Indies,
Social and Economic Studies, Vol.18,
1969.
- TUNCER BULUTAY/
YANIYA S. TEZEL/
NURİ YILDIRIM : Türkiye Milli Geliri(1923-1948),
SBE Yayını No.375, Ankara, 1974.
- TÜLAY ERTEK : Ekonometriye Giriş, 1.Baskı, ODTÜ
Yayıını No.22, Ankara, 1973.
- ÜÇÜR KORUM : Matematiksel İstatistiğe Giriş, SBE
Yayıını No.317, Ankara, 1971.
- URSULA K. HICKS : Development Finance, 1.Baskı,
Claredon Press, Oxford, 1965.
- U TUN WAI : "Taxation Problems and Policies of
Underdeveloped Countries", IMF Staff
Papers, Vol.II, 1962.
- VEDAT ELDEM : "Milli Gelir", İÜ İktisat Fakültesi
Hecnuası, Yıl 9 No.1-2, Ekim 1947-
Ocak 1948.

- WILLIAM A. SPURR/ : Statistical Analysis For Business
CHARLES P. BONINI : Decisions, Richard D. Irwin, Inc.,
Illinois, 1973.
- W. W. ROSTOW : The Economics of Take off Into
Sustained Growth, 6. Baskı, Redwood
Press Ltd., London, 1971.
- W. W. ROSTOW : The Process of Economic Growth,
Oxford University Press, 1960.
- VITO TANZI : "Inflation, Lags in Collection and
Real Value of Tax Revenue", IMF Staff
Papers, Vol. 24, 1977.
- YAKUP KEPENEK : "Türk Sanayiinde Yatırımlar Üzerine
Bir Deneme", Türkiye'de Sanayileşme
ve Sorunları Semineri, SBF Yayını
No. 382, Ankara, 1975.
- YILMAZ BÜYÜKERŞEN : Makroekonomi, 2. Baskı, Eskişehir
İTİA Yayını No. 131, Eskişehir, 1975.
- _____ : Enflasyonun Vergi Sistemi Üzerindeki
Etkileri, İÜ İktisat Fakültesi Maliye
Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1976.
- _____ : 1960-65 Milletvekili ve 1961-64
Cumhuriyet Senatosu Üye Seçim
Sonuçları, DİE Yayını No. 513,
Ankara, 1966.
- _____ : Bütçe Gelirleri Yıllığı(1976)
- _____ : DİE İstatistik Yıllığı(1958)
- _____ : DİE İstatistik Yıllığı (1960-1962)
- _____ : DİE Türkiye İstatistik Yıllığı(1963)
- _____ : DİE Türkiye İstatistik Yıllığı(1968)
- _____ : DİE Türkiye İstatistik Yıllığı(1975)

- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 1.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 5.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 6.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 7.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 8.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 9.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 10.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 11.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 12.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 13.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 15.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 16.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 17.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 18.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 19.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 21.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 22.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 23.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 24.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 25.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 26.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 27.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 28.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 30.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 31.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 32.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 35.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 37.
- : DÜSTUR, 3. Tertip, CİLT 38.
- : DÜSTUR, 4. Tertip, CİLT 1.
- : DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 1.
- : DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 2.
- : DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 3.
- : DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 4.
- : DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 5.
- : DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 6.
- : DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 8.
- : DÜSTUR, 5. Tertip, CİLT 9.
- : Kalkınma Planı; Birinci Beş Yıl (1963-1967).
- : United Nations, Statistical Yearbook (1971).
- : T.C Merkez Bankası, Aylık Pülten(1977).

EK - 1
LOGARİTİK ÇÖZÜM

OBSERVATION MATRIX FETH11

	SAD001	SAD002	SAD003	SAD004	SAD005	SAD006
COUST	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
DOVER	1.12060	1.04140	1.18283	1.04530	1.09690	1.07190
TARVIS	2.00190	2.03500	1.99483	1.98450	1.82280	1.85490
WINDSG	2.65030	2.68450	2.72590	2.77600	2.73120	2.75560
INFILAS	2.00000	2.03850	2.14590	2.05500	2.09310	2.14460
COLSHP	0.61290	0.77820	0.77000	0.75500	0.69900	0.69120
ACILOR	0.92940	1.00000	1.07920	0.98680	0.93450	0.85730

1970/71 10/10/71 ICL 1970 STATISTICAL ANALYSIS K055121

EMPLOYMENT DATA REPORT

	SA0007	SA0012	SA0003	SA0010	SA0011	SA0012
COPIES	1.111.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.111.000
TOP UP	1.111.650	1.005.760	1.000.650	1.000.650	1.000.650	1.110.650
ADP/TS	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000
TS/AS	2.000.000	2.000.000	2.000.000	2.000.000	2.000.000	2.000.000
ADP/AS	2.000.000	2.000.000	2.000.000	2.000.000	2.000.000	2.000.000
ADP/SUB	2.000.000	2.000.000	2.000.000	2.000.000	2.000.000	2.000.000
CP/AS	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000

DISPERALTOP MATRIX RESULT

	SA0013	SA0014	SA0015	SA0016	SA0017	SA0018
COAST	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
TOPPED	1.06450	1.12210	1.13920	1.15230	1.16730	1.21480
TARVIS	1.85250	1.86150	1.82300	1.77230	1.77010	1.69110
ETRASC	2.70760	2.65150	2.35250	2.85620	2.88260	2.67480
CHFLAS	2.47910	2.40400	2.48210	2.51640	2.54150	2.55310
CLSUB	0.73240	0.74520	0.72450	0.69120	0.67210	0.65320
SCIPOR	1.01430	0.99120	0.95750	0.85130	0.82650	0.83250

OBSERVATION DAILY FETHI

	SAB019	SAB020	SAB021	SAB022
CONST	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
TOPVER	1.20410	1.23140	1.24050	1.26010
FARFIS	1.65220	1.63350	1.63950	1.64050
WIBASS	2.80920	2.80980	2.92840	2.95800
EMFIAS	2.58000	2.61320	2.55320	2.72100
WOLSER	0.64350	0.62320	0.61280	0.59110
WIKOR	0.82610	0.77820	0.65730	0.97770

TOTAL NUMBER OF OBSERVATIONS = 22
 SE FETHI LR 3

PM-S

17/26/11

17/05/78

ICI

1970 STATISTICAL ANALYSIS

X055/21

MATRIX FETH11

	MEAN	MINIMUM VALUE	MAXIMUM VALUE	VARIANCE
CONST	1.00000			
FORVER	1.11679	1.00430	1.24810	0.01560
FARDIS	1.83667	1.63350	2.13318	0.01551
ETHASC	2.80296	2.65130	2.25200	0.00465
ENELAS	2.37577	2.00100	2.71100	0.05115
SOLSUR	0.69817	0.50110	0.81290	0.00362
ACIKOR	0.83846	0.58020	1.07020	0.03165
CRS		FETH11		
NUMBER OF OBSERVATIONS	22	CROSS PRODUCT IS	22	
COVA		FETH11		
COV		FETH11		
PCOR	25	FETH11 LF		

17/26/53

17/05/78

ICL 1910 STATISTICAL ANALYSTS

Y053/21

CORRELATION MATRIX

FFTH11

	TOPVER	TARHIS	KIBASG	ENFIAS	DOLSUR	ACIKOR
TOPVER	1.00000	0.87731	0.82621	0.67056	0.58593	0.29471
TARHIS	- 0.87731	1.00000	0.89901	0.82310	0.79686	0.04353
KIBASG	0.82621	- 0.89901	1.00000	0.88310	0.72552	0.07157
ENFIAS	0.67056	0.82310	0.88310	1.00000	0.62877	0.17418
DOLSUR	- 0.58593	0.79686	0.72552	0.62877	1.00000	0.25510
ACIKOR	0.29471	0.04353	0.07157	0.17418	0.25510	1.00000
REAR	FFTH11	COVA				

17/20/74

10/05/78

ICL 1900 STATISTICAL ANALYSIS

XDS3/21

REGRESSION ANALYSIS COVA FETRI1 CUT OFF PARAMETER .100000E- 5

DEPENDENT VARIABLE TORVER DEGREES OF FREEDOM 10

INDEPENDENT VARIABLES AT SIGNIFICANT LEVEL 99.00 %

TARIS KIRASR ENELAS DOISUR ACIKOR

VARIABLE ACIKOR JOINED THE REGRESSION SET

VARIABLES IN THE REGRESSION SET

VARIABLE NAME	REGRESSION COEFF	STANDARD ERROR	CONFIDENCE INTERVAL	T STAT	PART CORR	MULTIPLE CORRELATION	F S S
ENELAS	0.246360	.472572E- 1		5.21	0.77	0.295	.107607E 0
ACIKOR	0.178532	.600776E- 1		2.97	0.56	0.671	.647345E- 1

VARIABLES NOT IN THE REGRESSION SET

VARIABLE NAME	T STAT	PART CORR	MULTIPLE CORRELATION	F S S
TARIS	4.81	-0.75	0.914	.193353E- 1
KIRASR	2.80	0.55	0.859	.307636E- 1
DOISUR	2.34	-0.48	0.844	.338771E- 1

E.S.S. .441937E- 1

RESIDUAL ERROR .482285E- 1

MULT CORR 0.790

INTERCEPT TERM 0.5817984

REGRESSION ANALYSTS QVA FETHI4 OUT OFF PARAMETER LIQUORIDE= 5

DEPENDENT VARIABLE TORPER DEGREES OF FREEDOM 17

INDEPENDENT VARIABLES AT SIGNIFICANT LEVEL 90.00 %

TARRIS KIASC ENFIAS DOISUR ACIKOF
 VARIABLE DOISUR JOINED THE REGRESSION SET
 VARIABLES IN THE REGRESSION SET

VAR NAME	REGRESSION COEFF	STANDARD ERROR	CONFIDENCE INTERVAL	T STAT	PART CORR	MULTIPLE CORRELATION	F S S
TARRIS -	0.0196501	.165247E- 0		3.74	-0.67	0.844	.358771E- 1
ENFIAS -	0.0141325	.637072E- 1		0.22	-0.15	0.917	.186453E- 1
DOISUR	0.1282780	.243553E- 0		0.82	0.20	0.914	.123353E- 1
ACIKOF	0.0848673	.525341E- 1		1.62	0.36	0.904	.214465E- 1

VARIABLES NOT IN THE REGRESSION SET

VAR NAME	T STAT	PART CORR	MULTIPLE CORRELATION	F S S
KIASC	1.35	0.52	0.926	.167403E- 1
E.S.S.				.165223E- 1
REGRESSION ERROR				.350706E- 1
MULT CORR			0.913	
INTERCEPT TERM				2.0784570

EK - 2
LİNEER ÇÖZÜM

17/26/71 10/05/78 ICI 1990 STATISTICAL ANALYSIS XDS5/21
PROBLEM NAME IS VERGIL

DATA ON CARDS

OUTPUT FILE NAME IS STATISTIC VZ
FILE GENERATION NUMBER IS 10

OPRF FFTH11

WEIGHTS ARE NOT USED

COI FFTH11

TORVER

TARDIS

KIBASG

ENFIAS

QOLSEP

ACIKOR

NUMBER OF COL NAMES IS 6
MATR 22 6 FFTH11 S11 1 LP
POSS 55 FFTH11 LP

OBSERVATION MATRIX FETH11

	SAJ007	SAJ008	SAJ009	SAJ010	SAJ011	SAJ012
CONST	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
TOPVER	11.60000	10.90000	10.10000	11.60000	11.10000	12.40000
TARPIS	74.50000	81.50000	92.40000	73.10000	75.60000	68.50000
STRASC	557.80000	567.40000	587.00000	572.40000	579.40000	597.10000
ENFIAC	163.50000	190.50000	232.20000	285.30000	289.50000	291.50000
NOISUR	4.50000	4.10000	5.10000	5.40000	5.50000	5.50000
NOIKOR	5.10000	3.90000	2.40000	3.60000	4.70000	9.30000

17/26/78

10/05/78

TCL 19:00 STATISTICAL ANALYSIS

KDS3/21

OBSERVATION MATRIX FETH11

	SA0019	SA0020	SA0021	SA0022
CONST	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
TOPVER	16.00000	17.00000	17.40000	18.20000
TAR01C	44.00000	43.00000	43.60000	43.70000
ZTRASC	792.90000	794.00000	848.00000	917.80000
ENFLAS	580.10000	410.50000	450.00000	526.00000
COLSUR	4.40000	4.20000	4.10000	3.90000
ACIKOR	6.70000	6.00000	7.20000	9.50000

TOTAL NUMBER OF OBSERVATIONS = 22
 S5 FETH11 LP S

PM: S

17/29/59

10/05/78

ICL 1968 STATISTICAL ANALYSIS

X053/21

CROSS PRODUCT MATRIX FFIB11

	CONST	TOPVER	TARVIS	KIBASG	ENFLAS	DOLSUP
CONST	22.00000	222.10000	1566.80000	14227.90000	5879.20000	110.80000
TOPVER	222.10000	5927.51000	19988.33000	194258.49000	82948.44000	1450.58000
TARVIS	1566.80000	19988.33000	112675.02000	968924.03000	375526.48000	8119.83000
KIBASG	14227.90000	194258.49000	968924.03000	.9518608E 7	.4025474E 7	70356.16000
ENFLAS	5879.20000	82948.44000	375526.48000	.4025474E 7	.1827354E 7	28442.22000
DOLSUP	110.80000	1450.58000	8119.83000	70356.16000	28442.22000	568.14000
ACIKOP	162.50000	2176.46000	11692.23000	105957.42000	42564.12000	851.84000

17/29/15

17/05/78

ICL 1900 STATISTICAL ANALYSTS

YDS3/21

COVARIANCE MATRIX

FEIPI1

	TOPVER	TARJIS	KIRASS	ENFLAS	KULSUR	ACIKUP
TOPVER	3.67718	- 38.75576	254.79911	232.79515	- 0.97818	0.00110
TARJIS	- 38.75576	385.25584	- 2112.43519	- 2056.16450	10.89788	6.01312
KIRASS	254.79911	- 2112.43519	15104.38566	13964.83533	- 61.93896	- 1.66777
ENFLAS	232.79515	- 2056.16450	13964.83533	15058.00623	- 55.59853	- 61.03758
KULSUR	- 0.97818	10.89788	- 61.93896	- 55.59853	0.48147	0.63957
ACIKUP	0.00110	6.01312	- 1.66777	- 61.03758	0.63957	6.15361
PCOR	54	FEIPI1	LP			

REGRESSION ANALYSIS COVA METHOD CUT OFF PARAMETER .100000E+5

DEPENDENT VARIABLE TORVER DEGREES OF FREEDOM 20

INDEPENDENT VARIABLES AT SIGNIFICANT LEVEL 99.00 %

VARIABLES KEPT IN THE REGRESSION SET
 TORVER
 TORVER KEPT IN THE REGRESSION SET

VAR NAME	REGRESSION COEFF	STANDARD ERROR	CONFIDENCE INTERVAL	T STAT	PART CORR	MULTIPLE CORRELATION	F S S
KT ASC	.11708892	.210892E-2		7.01	0.87	0.898	.119219E+3

VARIABLES NOT IN THE REGRESSION SET

VAR NAME	T STAT	PART CORR	MULTIPLE CORRELATION	F S S
TARDIS	1.25	-0.28	0.891	.255363E+2
ENFLAS	0.22	-0.15	0.870	.268705E+2
DOISIF	0.52	0.12	0.872	.285447E+2
ACTKOR	1.47	0.32	0.894	.260095E+2
E.S.S.		.289552E-2		
RESIDUAL ERROR		.124323E-3		
MULT CORR		0.871		
INTERCEPT TERM		2.36756E7		

17/29/76

10/05/76

ICI 1900 STATISTICAL ANALYSTS

XDSS/21

REGRESSION ANALYSIS COVA BETH1 CUT OFF PARAMETER .100000E-5

DEPENDENT VARIABLE TORVED DEGREES OF FREEDOM 10

INDEPENDENT VARIABLES AT SIGNIFICANT LEVEL 99.00 %

TABLS KIHASG ENFLAS DOISUP ACIKOP

VARIABLE ENFLAS JOINED THE REGRESSION SET

VARIABLES TO THE REGRESSION SET

VAR NAME	REGRESSION COEFF	STANDARD ERROR	CONFIDENCE INTERVAL	T STAT	PART CORR	MULTIPLE CORRELATION	F S S
KIHASG	0.0180068	.574705E-2		3.12	0.58	0.796	.436397E 2
ENFLAS -	0.0012455	.581655E-2		0.22	-0.15	0.870	.289552E 2

VARIABLES NOT TO THE REGRESSION SET

VAR NAME	T STAT	PART CORR	MULTIPLE CORRELATION	F S S
TABLS	1.35	-0.50	0.983	.262106E 2
DOISUP	0.54	0.12	0.873	.286395E 2
ACIKOP	1.44	0.52	0.985	.258957E 2

E.S.S. .238795E 2

RESIDUAL ERROR .123247E 1

MULT CORR 0.870

INTERCEPT TERM 1.5372264

17622156

10/05/78

ICL 1900 STATISTICAL ANALYSTS

XDS3/21

REGRESSION ANALYSIS COVA FETM1 CUT OFF PARAMETER .100000E-5

DEPENDENT VARIABLE TORVER DEGREES OF FREEDOM 18

INDEPENDENT VARIABLES AT SIGNIFICANT LEVEL 99.00 %

TARDIS KIHASC ENFLAS DOISUR ACTKOR

VARIABLE TARDIS JOINED THE REGRESSION SET

VARIABLES IN THE REGRESSION SET

VAR NAME	REGRESSION COEFF	STANDARD ERROR	CONFIDENCE INTERVAL	T STAT	PART CORP	MULTIPLE CORRELATION	F S S
TARDIS -	.00784970	.285839E-1		1.35	-0.50	0.870	.288795F 2
KIHASC	.00047730	.629644E-2		2.26	0.67	0.846	.337984F 2
ENFLAS -	.00035335	.584477E-2		0.54	-0.13	0.881	.266343F 2

VARIABLES NOT IN THE REGRESSION SET

VAR NAME	T STAT	PART CORP	MULTIPLE CORRELATION	F S S
DOISUR	1.55	0.55	0.890	.229765F 2
ACTKOR	1.81	0.40	0.903	.219800F 2

E.S.S. .262100F 2

RESIDUAL ERROR .120671F 1

MULT CORR 0.885

INTERCEPT TERM 7.5807035

REGRESSION ANALYSTS COVA FETH11 CUT OFF PARAMETER .100000E-5

DEPENDENT VARIABLE TOPVER DEGREES OF FREEDOM 17

INDEPENDENT VARIABLES AT SIGNIFICANT LEVEL 90.00 %

TARDIS KTRASC ENFIAS DOLSUP ACTKOR

VARIABLE ACTKOR JOINED THE REGRESSION SET

VARIABLES IN THE REGRESSION SET

VARIABLE NAME	REGRESSION COEFF	STANDARD ERROR	CONFIDENCE INTERVAL	T STAT	PART CORR	MULTIPLE CORRELATION	F S S
TARDIS	0.0471510	.273864E-1		1.74	-0.30	0.885	.258959E 2
KTRASC	0.0102067	.635447E-2		1.60	0.36	0.886	.253052E 2
ENFIAS	0.0000200	.570202E-2		0.00	0.00	0.903	.219800E 2
ACTKOR	0.1050072	.108302E 0		1.81	0.40	0.883	.262106E 2

VARIABLES NOT IN THE REGRESSION SET

VARIABLE NAME	T STAT	PART CORR	MULTIPLE CORRELATION	F S S
DOLSUP	0.60	0.15	0.905	.214607E 2

E.S.S. .219800E 2

RESIDUAL ERROR .115706E 1

MULT COPE 0.905

INTERCEPT TERM 0.5107131

17/30/72 10/05/78 ICI 1970 STATISTICAL ANALYSIS X055/21

JOB	RESIDUALS		COVA		FFTH11		1ST DIFF	2ND DIFF	RATIO A	RATIO B		
	Y	ESTIMATED Y	Y-ESTY	Y-ESTY	1ST DIFF	2ND DIFF						
SA0001	.132000E	2	.102014E	2	.291950E	1	.291950E	1	.291950E	1	39.5636	77.8619
SA0002	.110000E	2	.102473E	2	.750712E	0	-.216288E	1	-.506847E	1	2.6725	93.1753
SA0003	.121000E	2	.116146E	2	.485421E	0	-.245291E	0	.190750E	1	1.1965	95.0883
SA0004	.111000E	2	.121177E	2	-.101770E	1	-.150312E	1	-.123783E	1	4.6195	102.1684
SA0005	.125000E	2	.126537E	2	-.133560E	0	.484027E	0	.236714E	1	0.1831	101.0664
SA0006	.116000E	2	.124405E	2	-.540548E	0	-.506872E	0	-.139091E	1	1.0098	105.4284
SA0007	.116000E	2	.115878E	2	.121747E	-1	.652723E	0	.115960E	1	0.0007	92.8950
SA0008	.119000E	2	.106772E	2	.277783E	-2	-.237688E	-2	-.562090E	0	0.0000	99.9743
SA0009	.101000E	2	.106441E	2	-.544076E	0	-.546374E	0	-.537497E	0	1.3775	105.3849
SA0010	.116000E	2	.114037E	2	.196561E	0	.740758E	0	.126761E	1	1.1800	98.3646
SA0011	.111000E	2	.119811E	2	-.681015E	0	-.107768E	1	-.141841E	1	3.6112	107.0371
SA0012	.124000E	2	.131842E	2	-.784189E	0	.768255E	-1	.117450E	1	2.4416	105.3241
SA0013	.116000E	2	.135842E	2	-.198421E	1	-.120007E	1	-.124685E	1	16.5203	117.1053
SA0014	.134000E	2	.141521E	2	-.732060E	0	.125215E	1	.245217E	1	2.4938	105.4631
SA0015	.138000E	2	.144526E	2	-.532577E	0	.904829E	-1	-.115267E	1	1.4621	104.5679
SA0016	.142000E	2	.143624E	2	-.562361E	0	.270216E	0	.170733E	0	0.5110	102.5518
SA0017	.147000E	2	.151723E	2	-.472340E	0	-.109972E	0	-.380195E	0	1.0382	103.2132
SA0018	.144000E	2	.153105E	2	.108952E	1	.156186E	1	.167184E	1	5.5239	93.3546
SA0019	.160000E	2	.170104E	2	-.103585E	-1	-.109988E	1	-.266175E	1	0.0005	100.0667
SA0020	.170000E	2	.156841E	2	.111598E	1	.112634E	1	.222622E	1	5.7954	93.4354
SA0021	.174000E	2	.173711E	2	.528906E	0	-.287072E	0	-.141341E	1	5.1973	95.2342
SA0022	.182000E	2	.174867E	2	.723335E	0	-.355704E	-1	.251501E	0	2.9288	95.6410

MURKIN-WATSON B STATISTIC = 1.2552